

407

Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No. 806
घ

Title वाल्म्ययन कामसूत्रव्याख्या "कन्दपञ्चमणि"

Author वीरभद्रदेवः

Extent ७६ पत्र Age _____

Subject अलङ्कारशास्त्र

वाल्मीकि राम संहिता

कन्दर्पचूडामणिः

४०७

७६ पञ्चांग

७२

ॐ

ॐ

नंदपूजा मणि

१
कश्यपे
५ क

श्रीरामचंद्राय नमः॥ अरुणापि दक्षकोपाद्भक्त्यनुरक्तेषु सानुरागेव॥ कल्याणा यजुग
स्यादृष्टेः श्रीकालभैरवस्यास्तु॥ प्रणमतरहसि सतृष्णं वृष्णं स्मरशास्त्रपारंगं विज्ञाः॥ पियू
षादपिमधुरेऽधरबिंबे गोपकन्यायाः॥ मंत्रीवसंतसमयो यस्य च राजीवमोचनाराज्यं॥ वाहाम
लयसमीराः पंचशरो सौ नृपो जयति॥ ॥ वंशः कंसद्विषद्वजयति वधेलस्य भुजां मान्यः॥ ॥
अजघन्योस्ति जगत्यां यस्मान्न भूपालः॥ ॥ प्रादुर्बभूव वंशे तत्र श्रीशालवाहनो नृपतिः॥ इंदु-
र्मरंदबिंदुर्यस्य यशः पुंडरीकस्य॥ ॥ भिन्नस्य शीतमहसः सुविरं लक्ष्मेति मन्यते लोकः॥ विधु-
रैर्यदीयविधुरैर्निशि निहतैर्भास्करभ्रांया॥ ॥ प्रादुर्बभूव तस्माद्दीरः श्रीवीरसिंहाख्यः॥ यस्य य-
शोऽंबुजकोशोऽस्त्वारामकरंदबिंदवस्ताराः॥ ॥ यस्य करैराकरादिह समरेति पुसूपचारणाधिपतेः॥
दानांबुसंगशोभासौ ति शयाकुंठिताभुडिति॥ ॥ वीरस्तदंगजन्मा प्रतिभटपुतनातमस्विनीभानुः॥

२४

श्रीवीरभानुनामाधिपतिरभूद्भुजाज्जगति॥९॥श्रुत्वापि वीरभानोर्दानकथानेह जातलज्जानि॥रक्षो
पलपशुभावाद्देवततरुधेनुरेलोनि॥१०॥कामादप्यभिक्रमोभीमादपिबाहुशालिनांमान्यः॥कंरा रा
दपिचवदान्योजयतिसुतोशमचंद्रोऽस्य॥११॥श्रीशमेणारध्वेदानेगजवाजिनोर्मुरवैक्येन॥वक्रान
नोगणपतिर्भास्याभूत्तुंबुरःस्वचरः॥१२॥राजोचितगुणसीमामीमावरजादिहृदिकोधनुषि॥तनयो
विनयसमुद्रोजयतितरोर्वीरभद्रोऽस्य॥१३॥विद्यायांसुरगुरुरिषवसौंदर्येपंचबाणतोप्यधिकः
दानेकल्पतरोरयमुपमेयस्तेनकेनेह॥१४॥चूडामणिंस्मृतिभुवोग्रंथंश्रीपंचबाणशास्त्रेसौ॥वा
स्यायनानुरुद्धंकुरुतेकुतकात्तद्दुतिः॥१५॥कामागमानुसारिणिमनसिजचूडामणविहग्रंथी
अधिकरणेप्रथमेस्मिन्प्रथमोऽध्यायोविधीयतेप्रकटः॥१६॥लक्षंत्रिवर्गशासनेमध्यायानांप्र
जापतिश्चक्रे॥सृष्ट्वाप्रजास्समस्तास्तासांस्थितयेसमस्तस्य॥१७॥एकंदेशंचक्रेपृथगिहध

मधिकारिकं मतिमान्॥ अर्थाधिकारिकं गुरुरमरपतेः कामसूत्रं तु॥ १८॥ नद्यध्याय सहस्रं
 कृतं वा संक्षेपमस्य चार्थेन॥ पंचमिरध्याय शतैर्गौटो किरादरादकृतं॥ १९॥ बाभ्रव्यः पांचा
 लस्साधारणसांयोगिकप्रमुखैः॥ संचिक्षेपतदर्थनिधिकरणैस्सप्तभिर्मतिमान्॥ २०॥ अ
 ध्यर्थं शतमस्मिन्नध्यायानां प्रकृतितंतस्मात्॥ षष्ठं दत्तकनामा वैशिकमेकं पृथक् चक्रे॥ २१॥
 भार्याधिकारिकं किल गेन दीप्यः स्मरागमाचार्यः॥ घोरकमुखः पृथक् कां कन्यासंयुक्तं कृतवान्॥ २२॥
 चाशयणः प्रसंज्ञाधारणमेव केवलं कृतवान्॥ चक्रे सुवर्णनाभः सांयोगिकमेव भेदेन॥ २३॥ औपनि
 षदिकं चक्रे कुचुमारो मारदराने सृष्टा॥ संप्राहे पारदारिकमादरतोगोणिकापुत्रः॥ २४॥ खंडश एतः
 कृतयः प्रोत्सन्नास्तत्र किमपि किंचित्॥ सम्यज्ञानविरहितो न हिलोकः सज्जते क्वापि॥ २५॥ बा
 भ्रव्यस्य कृतादपि न ज्ञानं कामतंत्रतत्त्वस्य॥ महदिदमिति नाध्येतुं यस्माद्युक्तं नृणामेतत्॥ २६॥
 एवं स्मरागमीयं मलोच्छेदं जगद्धितं युक्तः॥ वास्यायनः प्रचक्रे सूत्रं कामस्य संक्षिप्य॥ २७॥

महादुरधिगमं तदृष्ट्वा महतां च ताः कृतींस्तु कृती ॥ श्रीवीरभद्रदेवः सोद्योगः कामशास्त्रे-
सौ ॥ २८ ॥ वाक्यायनानुरुथानर्थनिहपुष्पधन्वनोमिमतान् ॥ श्रीवीरभद्रमतिमानायचित्ते
न संतनुते ॥ २९ ॥ अधिकरणे प्रथमे स्मिंस्तु साधारणाहुये पंच ॥ अध्यायाः परिदिष्टाः शास्त्रे
दितसंग्रहः प्रथमः ॥ ३० ॥ तदनुविगसिद्धिर्विद्योद्देशस्ततः परंतस्मात् ॥ रत्तं नागरिका-
णां दूतीकर्मविमर्शनं पश्चात् ॥ ३१ ॥ अधिकरणांतरविषयास्तेष्वध्यायाश्च संख्यया सहि-
ताः ॥ ज्ञेयाः प्रत्यधिकरणेनेहा तस्ते निरूप्यन्ते ॥ ३२ ॥ श्रीवीरभद्रकृतिना शास्त्रे ५ समवायशासना-
नुसृते ॥ साधारणे अधिकरणे प्रथमोऽध्यायः कृतस्सांगः ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीवीरभद्रकृतिना मनसि जचूडा-
मणा विहग्रंथे ॥ क्रियते ध्यायः प्रकरः प्रथमाधिकृतिद्वितिय्योसौ ॥ १ ॥ अर्थान्विद्यादीनिह बा-
ल्ये सेवेतयौवने कामं ॥ तदुपरि धर्ममोक्षं समयविभागं विवर्गस्य ॥ २ ॥ अनपेक्ष्यैव च समयाना-
युनियमानवेक्षया विबुधैः ॥ अन्योन्या नभिघेतं सेवेतार्थादिकान्वर्गान् ॥ ३ ॥ प्राग्विद्याभ्यस-

तीयो ३

नादिहसंतनुयाक्तामसेवनंनैव।मन्वादिभिरभियुक्तैर्विहितं तद्वत्प्रचर्येण॥४॥ केवलकामवश
हेप्रक्षीणार्थान्चानुयाक्तामं।धर्मचेतितदर्जुनरक्षणेनिरतोभवेल्लोकः॥५॥ धर्मानाचरणेस्व
लुकामैरर्थैः क्ववास्तिसंयोगः।कामकलानाचरणेवैयर्थ्यस्यात्तयोरेव॥६॥ सेवेतास्मात्रितयंनै
वाभिभर्गोत्रतेषुकस्यापि।धर्मक्रियात्मतायाः शूद्राणां गौरवंकामे॥७॥ राज्यस्यार्थवशात्तादर्थ
प्राधान्यमाचरेद्वाजा।इतिवास्यायनदृढयंनन्वर्थोराज्ञएवेति॥८॥ यागदयोऽदृष्टतया लौकिक
मानस्यगोचरानैव।तस्यप्रवर्तनंयध्यर्मेसौक्य्यतेलोकैः॥९॥ मांसादिभक्षणां दृष्टार्थानां नि
वृत्तिरपिशास्त्रात्।धर्मः कथिताविदुषा बोधस्तस्य श्रुतिप्रभृतेः॥१०॥ नचसंदिग्धफलत्वादारंभो
नैवयज्ञदानादेः।अभिचारादिवदेषां श्रुतिमूलत्वात्फलावधृतेः॥११॥ विद्याभूम्यादीनामर्जनमेत
स्यवर्धनंचार्थः।वास्यायनेनकथितंतस्यज्ञानंवशिकप्रभृतेः॥१२॥ अर्थः कामाधीनः किमि
हृदतेनेति केचनाचार्याः।आवश्यकीप्रवृत्तिः पुरुषस्यार्थार्थमित्यन्ये॥१३॥ श्रोत्रादीनाम

र्थस्वेत्तेयास्युः प्रवृत्तयस्सरसाः। तां वात्स्यायनमुनिना कामे सामान्यतः कथिताः॥१४॥ स्पर्शा
नुभवप्रभवोयं पुरुषार्थो विशिष्यते न्यस्मात्। कामः स तु प्रधानं मदनोदयदध्यमाप्नातं॥१५॥
श्रीमल्लक्ष्मणदेवः कथयति तत्रैव तं च वैशिष्ट्यं। यत्रोभावपि भोग्यो भोक्ता रौ चैव निर्दिष्टौ॥१६॥ सुख
महवस्त्रादिभवं भोक्तुः पुरुषस्य केवलं भवति। आयामनं जनानामत्र तु युगपद्वयोः प्रथितं॥१७॥ क-
थितं लक्षणमन्यैर्यतिदं बाललालनाचरणे॥ पितुरिव तत्रानंदो भवति न किं लालनीयस्य॥१८॥
लीलायामिहयस्यां भवति तरां पुष्पधन्वनो नुसृतिः। सेहनिगदिता कामो मतमेतद्दीरभद्रस्य॥१९॥
दृष्ट्वा दशवदनादेः कामासक्त्या तथा महाऽनिष्टं। तादृशमेव न कुर्यान्ननुकामं नाचरेदेव॥२०॥ त-
त्प्रतिपत्तौ हेतुर्मनसि जसूत्रं च नागरासंगः॥ समवाये तु न योरिह पूर्वो ज्ञाने गरिष्ठस्यात्॥२१॥ धर्मे
भवंतु विद्यायेन विना तान जायते बोधः॥ संतु तथा र्थहेतोरस्योद्धो धोयतः शास्त्रात्॥२२॥ कामे-
तु तिर्यग्निदेवशास्त्रकथं ताव बोधविधुरस्य॥ भवति यथा हृतिरेवं स्यादन्येषां स्वतस्त्रिधा॥२३॥

तस्मान्नशास्त्रद्वयं कामोखिललोककाम्यमानेपि॥ इतिकेचिदादुरार्याः नैतद्वाक्यायनोमनुते॥२४॥
परतंत्रापरयुक्तानिरुपायासाधुसंप्रयोगस्य॥ हतिरेतस्त्रतिपत्तिश्चास्त्रादीनायतोभिमता॥२५॥ प
शुषुवनावृतसास्त्रीणामास्तामपार्थकंशास्त्रं॥ अतुकालावगतिः खलुशास्त्रादेव स्मरानुगुणा॥२६॥
यदिशास्त्राभिमतानांबोधानैवास्तुपायजालानां॥ नेहसुखायसमर्थः सम्यक्कांतोपिकांतायाः॥२७॥
भवतुचबीजविसर्गः शास्त्रोपायंविनैवकेषांचित्॥ आनंदस्यविशेषोभवतिपुनस्संप्रयोगेन॥२८॥
श्रीवीरभद्रहृतिनाशास्त्रेसमवाणशासनानुसृते॥ साधारणेधिकरणेरचितो ध्यायोदितिय्योसौ
॥२९॥ ॥परिखाहतिभुजवैभवभृग्नप्रतिभूपवैभवेनेह॥ विशदःक्रियतेऽध्यायः प्रथमाधिकृतो-
सृतीयोसौ॥१॥ सहितान्यंशग्रंथैः पुरुषोद्दीप्यीतकामसूत्राणि॥ विद्यानामनुपपन्नकालान्
धर्मस्यचार्थस्य॥२॥ प्राग्यौव्यवयुवतिः प्रतासापत्सुराशयादेवं॥ स्त्रीभिः शास्त्राग्रहणा-

लुनिरगिलाद्वयदोर्द्वयविध्वस्तवैरिदर्पण॥ आरभ्यतेचतुर्थोऽध्यायः कामागमस्यासौ॥१॥ स्वस्वोचि
 तैरुपायैर्विद्यावानाप्संपदंपुरुषः॥२॥ शक्रमागतौवाद्येधावास्याद्गृहस्थेसौ॥३॥ विप्रःप्रतिग्रहार्थं-
 राजाजयजानसंपदंपात्रं॥ क्रयविक्रयेणवैश्यःशूद्रोनिर्वेशतोधनिकः॥४॥ अधिगम्यंगार्हस्थ्यं वृ-
 त्तं वर्तेननागरानुगतं॥ नगरादाबुपरचयेदेषगृहंशौभनंस्वस्य॥५॥ सतिसंभवेविरचयस्तुधयास्तुधये
 वस्तुधयाश्चेत्तं॥ मंदिरमस्यानंतरमुद्यानंकारयेदृचिरं॥६॥ विलसन्मरंदतुंदिलमधुपरकोनिद्रमन्म-
 थोल्लासं॥ लीलाकुलकोकिलकलनिस्वनवर्धितानंदं॥७॥ कुर्यात्काममपिवाजीकोकद्वंद्वस्फुरस्तनारं
 म्यो॥ मंदानिनिलचलवीर्यचंचलकमलोल्लसन्नयनां॥८॥ परिपूरितविषमाशुगतूणीराःपुष्पसंप-
 दापरया॥ रचयेदस्यास्तरभुविमंष्टपविधयेलतावितताः॥९॥ बापीमध्येमंडपमुचितंग्रीष्मोपयोगिली-
 लायां॥ चरयेद्वरितोहिमितंशीकरपाट्यरैःपवनैः॥१०॥ वासभवनदक्षिणभुविमुक्ताफलजातुवल्लु-
 कल्लोला॥ उकुल्लुल्लनिकरापुष्करिणिकांक्षिताकापि॥११॥ ज्वलदुज्वलप्रदीपैःकालागरधूपधूस

शाल्वैः॥ वासगहं रचयेदिह रुचिरं कर्पू पुष्पाद्यैः॥११॥ वासगहस्य च मध्ये वितत वितानो पञ्चोभिते-
देवो॥ शय्या रुचिरा स्तरणा करणी य्या तोष दामनसः॥१२॥ अन्यै रप्युप करणै रशीतल जलपर्ण पूग
संभारैः॥ संभावयेद्गृहं तन्मन्मथ मनसः प्रमोदाय॥१३॥ उद्दीपनं स्मृति भुवो यद्यद्यद्वा स्वरं जने शक्तं॥
तत्तत्सर्वं रचयेत्किं बहुना भाषिते नेह॥१४॥ शयनीय्यस्य च भागे रचयेत्सिंहासनं स्थूलं शिरसः॥ तस्मि
न्नेव च भागे रचनीय्या वेदिकां वल्लभ्या॥१५॥ इत्थं कामानुगुणं वामा हृदयस्य चानुकूल्येन॥ रचये
न्निवासं भवनं संनिधिविलद्ध नोपवनं॥१६॥ कुर्यात्सदंत काष्ठाः प्रातरि होत्थाय त पानियताः॥ अ
नुलेपनं सधूपं किं यदा दद्यात्तथा मालां॥१७॥ सालक कादिरुदयन्मुखं वा सोवीक्ष्य दर्पणे वदनं॥ कु
र्यात्कार्यमतं द्रोनि सप्त स्नानादिकानियताः॥१८॥ प्रातः क्रियाः क्रिया द्वैरुदिता दश चात्र भेदतो विदि
ताः॥ पक्षेऽहीने हीने नूना स्तास्तु कामेन॥१९॥ न स्यात्संरत कक्षः स्वेदस्तततं भवेत्तथा भूयान्
पूर्वपरांगयो रिह भोजनमुक्तं बाहु ॥२०॥ चारायणस्तु कथयति सायं समये पि भोजनं प्रथितं॥ द

तमध्यंदिनहो भुंजीत प्रेयसी प्रहीतं ॥ २१ ॥ रुक्मिका प्रलापनमथ युध्यं मे वकु कुटप्रभृतेः ॥ अन्य
 श्वापि च निचये लीलाः कलया यथा योगं ॥ २२ ॥ विटपीठमर्दनयतान्व्यापारस्तान्विदुषकस्याथ ॥ दिव
 से शैल्या च तथा स्यादपरा एहे विहारो यः ॥ २३ ॥ स्यादयमुचितो गोष्ठ्यै विरचितसम्पत् सोधनस्यास्य ॥
 तदनंतरं कर्तव्यं वात्स्यायनभाषितं कलये ॥ २४ ॥ संगीतकंप्रदोषे प्राप्ते तस्य प्रसाधितं भवने ॥ अभिसा
 रिका प्रतीक्षणी क्षणमात्रसहायः सुखं रचयेत् ॥ २५ ॥ प्रेषणमिह दूतीनामथ वा स्वयं नायको गच्छे
 त्स्य स्सविधेनुगतानानोपायैर्वशीकार्यी ॥ २६ ॥ अधिदुर्दिनमभि सरणे निरतानां नष्टभूषणानां
 तु ॥ स्वयमारचयेन्मंडनमथ वामित्रेण कारयेत्तु चितं ॥ २७ ॥ इति वीरभद्रकृतिनाव्याख्या ता होरात्रय
 सतातेन ॥ सांप्रतमभिधीयंते संभूय कीडितानीह ॥ २८ ॥ व्यसनोऽसुखगुरुपूजायाः कारणं च देवतप्रभृतेः ॥
 संमसाक्रियते यदि घटानिबंधस्तथा कथितः ॥ २९ ॥ वेदया भवने सदसि च भवने चैतेषु कस्यचिद्वरं ॥
 तुल्यप्रबोधवयसां समविद्याशीलवित्तानां ॥ ३० ॥ अनुकूलैरालापैः पश्य स्त्रीभिस्तुहासनं गोष्ठी ॥ का

रूपै

व्यसमस्या चैवांकला समस्या च तत्रोक्ता ॥३१॥ लोकानामिह कांता स्तं पूज्यास्तास्तथो ज्यलायाश्च ॥
प्रीतिस्तोमा एवं भवंति किल हारितास्तस्य कृ ॥३२॥ अन्योन्यस्य गृहे वा पात्रं कथितं सुरासवप्रभृतेः ॥
विविधफलाद्युपदेशं वेश्याया अंततः स्वस्य ॥३३॥ एतेनैव निरूपितमुद्याने यानमत्र विस्तारः ॥ वा =
स्या यनानुरुध्यः क्रियते श्रीवीरभद्रदेवेन ॥३४॥ पूर्वाह्णे हस्तभूषास्तुरगानारुह्य वेश्या सहिताः ॥
प्रतिचारकैरनुगता गच्छेयुः शोभनौद्यानं ॥३५॥ दैवतं कीरथया ग्रायन्नादनुभूय तत्र युधानि ॥ कुक्कु
टमेष प्रभृतेः पश्यंतो स्यास्तथा प्रेक्षाः ॥३६॥ कुर्वन्तश्च भूषाः स्तमयानां क्षिप्य चैयता क्रियतः ॥ उद्या
नभोगचिन्हे स्सहिताः प्रसंगं ज्ञेयुस्ते ॥३७॥ एतेनैव निरूपितमस्तया देवपुष्करिण्यादौ ॥ गमनं ज =
ललीलायै ग्रीष्मगते तेजसां धाम्नि ॥३८॥ हस्तसमयैरिह पुरुषैः पक्ष्मंते चाधमास निर्यासो ॥ कस्मिंश्चि
न्नियते ह निसृजति सभां भारंती भवने ॥३९॥ दद्युः प्रेक्षयामेकं यं अपूर्वास्ते कुशीलवास्तस्य कृ ॥ पूजांते चल
भेरन्नियतांतस्माद्विदित्येहि ॥४०॥ दर्शनिमथ बोस्तर्गो निजेच्छया स्यात्ततः परंते वा ॥ आगते वेश्यपूज्याः
हस्तसमवाया स्फुरद्दिषयं ॥४१॥ कुर्याद्यपक्षरात्रि सुखरात्रिः सा च कथ्यते लोके ॥ ऐक्यं काजागरया कौ =

मुयास्तन्मनिर्दिष्टं ॥४३॥ सुवसंतकोत्रशास्त्रे भवति वसंतस्य वासरः प्रथमः ॥ विशाखादिकां सरस्या वि
 शंभुक्तिः कीर्तिता लोकैः ॥४३॥ मदनार्थिता मकुसुमैरवतंसं वप्रभंजिका प्रोक्ता ॥ अभ्युषरवादि कैवंशा
 तव्याग्रंथतः परतः ॥४४॥ अन्योन्यं जलसेकः पानीय्यश्चेडिकेरिता विबुधैः ॥ द्वित्रिमविवाहलीला क
 थितानवपत्रिकालक्षैः ॥४५॥ द्वित्रिमपुत्रकलीला स्यादनुयानंतथा तु पाश्चात् ॥ शालमल्लामधि
 रुह्य कीडैका शालमलीकथिता ॥४६॥ युद्धं कदंबमूलैः प्रविभज्य बलं परस्परं यत् ॥ स्यात्कदंबयु
 धं कुर्यादन्यास्तथा लीलाः ॥४७॥ एकत्र चारिणामिह विभवबलाद्वारयोविताश्चैव ॥ नागरिकैश्च सा
 स्त्रीभिः चरितमनेनेह निर्दिष्टं ॥४८॥ विभवविहीने विद्यां जानन्निजा देहमात्रसाहाय्यः ॥ पूजोद्देशात्
 साधुः केन कमुखसंयुतश्चैव ॥४९॥ निपुणः कलासुकथितैस्तस्यात्मानं प्रसाधयेद्यस्तु ॥ गोष्ठां वेशच
 तथा जानीयात्सीठमर्दनात् ॥५०॥ भोगसमापितविभवः तत्रयः सगुणवल्लभा सहितः ॥ बहुसंमतश्च
 वेशे गोष्ठां वेशगेविरः प्रोक्तः ॥५१॥ यस्त्वेकदेशविद्यः श्रीडनकोभूरिजातविश्वासः ॥ स स्यादिदूषकः

किल वै हासिक संज्ञकश्चैव ॥ ५२ ॥ एते वेद्यानामिह नगरसदांचैव मंत्रिणः कथिताः ॥ संधौ विग्रहकृत्से-
 विनियुक्ता आदरेणैव ॥ ५३ ॥ एते नृध्वगणिकाः कलाविदग्धास्तथैव भिक्षुक्यः ॥ मुंडाश्चैव वृषल्लोका-
 ख्याताः काममार्गेण ॥ ५४ ॥ ग्रामीणो बहुमानी प्रोक्ता ह्यन्याकुलं तूहला विष्टान् ॥ सुविचक्षणास्तु जा-
 तान् एतदुत्तं समाचरन्ते तु ॥ ५५ ॥ अध्याजनयन्भूयः कुर्वन्ति वानुकारमेतस्य ॥ अनुवर्तयंश्च गोष्ठीं
 अनुरजं नमाचरेत्तंगे ॥ ५६ ॥ अनुगृहीयादन्यां साहाय्येनोपकारान्निपुणः ॥ इत्थं नागर-
 तं कथितं श्रीवीरभद्रदेवेन ॥ ५७ ॥ भाषा संस्कृतयोरिहरचयसेकेन योजनो गोष्ठी ॥ सच न भवेद्बहुमा-
 नस्तस्माद्भयं प्रवर्तयति ॥ ५८ ॥ एवं लोकविरुद्धां गोष्ठीं स्वैरं विसर्पिणीश्चैव ॥ परहिंसनस्वरूपां कुर्वन्नि-
 द्यो भवेत्लोकैः ॥ ५९ ॥ लौकिकहृदयसरसया क्रीडामात्रैककार्यया तद्वत् ॥ सहगच्छन्निह गोष्ठा विद्वांसिधिं सम-
 भ्येति ॥ ६० ॥ श्रीवीरभद्रकृतिना वास्त्रे समबाणशसना नुसृते ॥ साधारणैरचितो ध्यायश्चतुर्थोऽसौ ॥ ६१ ॥ ॥
 अथ तन्यते प्रपंचो भूमीतलचक्रवर्तिनानेन ॥ श्रीवीरभद्रयूना कामागमपंचमेध्याये ॥ १ ॥ कामः प्रयुज्यमा-

नो भवति सवर्णस्तु शास्यतश्चैव ॥ हेतुस्तंतलियशसोलौकिकतामेति वर्येषु ॥ २ ॥ प्रतिविध्योऽस्मादन्यः
परपूर्वाश्रेष्ठवर्णयोर्दीयः ॥ वेश्यास्वप्रतिष्ठिषिविध्योऽशिष्टो वरवर्णजायाश्च ॥ ३ ॥ एवं निरवसितायां
पुनर्भुविस्थात्तथान्यतः कामः ॥ अवरपाणिग्रहणं मनुनाप्यादिष्टमेवास्ति ॥ ४ ॥ तिस्रोऽत्र नायिकाः
किल्बकन्या वेश्या पुनर्भुवः कथिताः ॥ वास्यायनस्य केचि स्रदा रान्वारणा दाहुः ॥ ५ ॥ अस्यास्वैरवि
हारस्तत्र च हेतुर्निसर्गतः कथितः ॥ वेश्यानामिव तासां गमने तादृकुतो दोषः ॥ ६ ॥ नूनं पुनर्भुवमिव ग
मने व्याख्यातवैमेव मे तेन ॥ उत्तमवर्णाप्येवं नादध्यासंगतौ दोषं ॥ ७ ॥ यद्वा स्वपतिमभिन्नं कुर्यान्मि
त्रं ममादृतापीता ॥ युक्ता मे प्रतिकूलं कुर्यादनुकूलमादरादेषः ॥ ८ ॥ एतद्वाराय दिवा ह वै तस्याः पतिं
धनोदयं ॥ आदास्ये धनमेतत्कारणमेवं मनोवृत्तिः ॥ ९ ॥ एषैव वा प्रदास्यति धनमिति बुध्या प्रवर्तते
न स्यात् ॥ यदि वा तस्याभीयासंगममस्यां समाचरति ॥ १० ॥ दोषं प्रकाशदृष्ट्यति संतम संतमया परित्य
क्ता ॥ संभावितो विनाशो येन मया दूषणस्यापि ॥ ११ ॥ आयति मंतं यदि वा वश्यं मतो विभिद्यमतीरं ॥

मदमित्रमित्रभावंगमयेदेवामयात्यक्ता॥१२॥मदमित्रमेवयदिवाकुर्यात्स्ववशोस्फुरन्महाका-
मा॥इत्याद्यैर्भयबोधैःपरद्वारासेवनंकुरुते॥१३॥निजदारनिरतद्वारादुद्भटदोषाद्भजेज्जानोनि-
यतं॥एतद्वाराजद्वेष्यंहंतुं तथायत्नः॥१४॥एतद्वारायदिवाकाम्यामन्यामयमुपारंभः॥यदिवामि-
त्रंमित्रंद्वारयितस्याविधास्यापि॥१५॥इत्येवमादिहेतोःपरकांतामेवसेवतेकामी॥नतुकेवलानुराग-
द्वस्यायनभाषितेनैतत्॥१६॥विधवापिपंचमीस्यासंबंधायाभवेन्महामात्रैः॥अन्यावेतितुकथ-
यतिमतमिहचासयणाचार्यः॥१७॥तामेवप्रव्रजितोसुवर्णनाभोप्यवस्त्वयंषष्ठी॥अन्याभुक्तां
दुहितांगणिकायाःसप्तमीदासी॥१८॥चोटकमुखउपकलयतिकुलयुवतिंचोपकारभेदेन॥३
थयतिगोनदीय्यःयःवाध्मायनसंसृतंनैतत्॥१९॥कार्यंतरस्यविरहादेताः॥कथिताःपुनश्च
तुल्येव॥तस्माद्वात्स्यायनतःतासोभेदःचतुर्थेवा॥२०॥भिन्नवात्तुत्रुतीष्याप्रवृत्तिस्यात्पंचमीम

तेकापि॥ प्रच्छन्नप्रव्यक्तौ द्वावेतौ नायकौ कथितौ॥२१॥ तौ त्रिविधो प्रत्येकं श्रेष्ठाधममध्यमैर्गु-
 णाः द्वे द्वेः॥ ते तु गुणानुभूयोरपि विज्ञेया वैशिके विशदाः॥२२॥ कुष्ठिन्मुन्मत्ता वा भिन्नरहस्या-
 तथा तु यापतिता॥ या प्राथिनी प्रकाशे गतकल्पं यौवनं तस्याः॥२३॥ अतिशुभाप्यतिरुष्टा-
 या च भवेद्दुर्भगा तथा च सरवी॥ प्रप्रजिता संबंधेश्रोत्रियभूमी भुजोदराः॥२४॥ गम्या नैतालौ
 के कथयति वा स्या यने मुनिश्चैवं॥ यदि पंचपुरुषदष्टास्ता गम्या वा प्रविश्यानां॥२५॥ संबंधि श्रोत्रिय-
 योराज्ञां दाराश्च तद्विधानैवं॥ इत्याह सर्वदर्शी नीनिजमत्या गोशिका पुत्रः॥२६॥ सहपांसु क्रीडितकं-
 संबंधं चोपकारयोगेन॥ व्यसनस्वभावतुल्यं मर्मरहस्यानुवेत्तारं॥२७॥ प्रविदितमर्मरहस्यं धात्री-
 पुत्रं सहैव संवृध्यं॥ पित्रुपैतामहं तं वैद्वतकैरापि संशयैः॥२८॥ वश्यं धृवं मपलोभं परिहार्यं नाप्र-
 काशकं मंत्रे॥ संपदियं निजं कथिता वा तस्या यने नेह॥२९॥ गांधिकदां बूलिकयोर्नापित गोपा

लस्रग्लतांचैव॥ शौंडिकरजकविदूषकभिक्षुकविरपीठमर्दिनां॥३०॥ एषां रमणीनामपि सुहृदः प्रो-
क्तास्तथैव नागरिकाः॥ दासीवृद्धपणस्त्रीकलाविदग्धांगनानांच॥३१॥ उभयोर्यत्साधारण उभ-
योदोदाहृतेस्तथापात्रं॥ नायिकयासविशेषं विस्रब्धं स्यात्स्फुरं मित्रं॥३२॥ तत्र च कर्मणि पटुता धृ-
ष्टतं ज्ञानमिं गिताहृत्योः॥ आकुलताया विरहः ज्ञानं देशस्य कालस्य॥३३॥ बलतः कार्ये निर-
तिः परसुखबोधाप्रतारणे तद्वत्॥ लघ्वी च प्रतिपत्तिः सोपायैते गुणा दृते॥३४॥ आत्मवता पुरुषे-
ण तु युक्तोऽस्मिन्कुमित्रवर्गेण॥ देशविदा कालविदा भावविदा चैव निर्यन्तं॥३५॥ मनसाप्यत-
न्यालब्धायुवतिषु धन्या समग्रलोकेषु॥ विहिंसा परलोकात्स्वबले संप्राप्यते श्रीरं नारी॥३६॥
श्रीवीरभै भद्रहतिनाशास्त्रेऽ समबाणशासनानुस्रुते॥ साधारणे धि करणे पंचम इह निर्मि-
तो ध्यायः॥३७॥ ॥ साधारणाधिकरणं प्रथमं श्रीवीरभद्रदेवेन॥ व्याख्याय संप्रयोगिक म

धुनानिर्णयतेक्रमशः॥११॥ अथसांप्रयोगिकस्यप्रथमाध्यायस्यसाधुवैशद्ये॥ यततेश
 रदशशरधरविशदयशाभूमिपालोसौ॥२॥ अत्रप्रथमेऽध्यायेसुरतविशेषाभिधाः
 ताःप्रीतेः॥ आलिंगनेविचारःकथितस्तत्रदितियेतु॥३॥ चूंवनयुजोविकल्पानाहाध्या
 येद्वितीयतश्चरमे॥ नखजातयश्चतुर्थेविधयोदशनहिदायास्तु॥४॥ सहदेवैरुपचारैः
 पंचमसंचारचंचुराश्चक्रे॥ चित्ररतैस्सहकथितास्संवेशनसंविधाःषष्ठे॥५॥ प्रहयनयोगा
 युक्ताउदितास्तैश्चेहसीकृतारंभाः॥ श्रीवाच्यायनमुनिनासांप्रयोगिकसप्तमेध्याये॥६॥ आध्या
 येष्टमसंज्ञेपुरुषायिततदुपसृष्टकेज्ञेये॥ उदितंतथापरिष्कमिहनवमेसारविज्ञेन॥७॥ सरतवि
 शेषंकथितंतदुपक्रमकावसानिकंचरमे॥ प्रणयकलहपरिनिष्ठितमेवंकथितोदशाध्यायः॥८॥
 श्रीवीरभद्रसुखतीस्मरशास्त्रेनिर्णयंकुरुते॥ एवंक्षत्वासंग्रहमध्यायानांद्वितीयस्य॥९॥ शशदृष

तुरगास्त्रविधानायकभेदास्त्रिलिंगतोज्ञेयाः॥बउबाभृगीचकरिणीकथिताइहनायिकास्ति सः॥१०॥
शशमृग्योर्बउबायावृषभेनाश्वस्यसंगमश्चेभ्यः॥समरतमेववितयंनिर्दिष्टमानतोविज्ञैः॥११॥विषमर
तानितुवेकाभृग्यावृषभस्यचाश्वयातुरगैः॥उच्चरतद्वयमेतध्ययगृग्योरुच्यतोप्यधिकं॥१२॥नीचं
रिणीवृषयोश्चाशशयोस्तथेवनिर्दिष्टं॥नीचतरंशशकेभ्योरतमाप्रातंप्रमाणेन॥१३॥शशवृषतुरं
गहरिणीबउबाकरिणीषुसक्रमयोगः॥समरतमक्रमयोगोविषमरतंवडिवधंप्रोक्तं॥१४॥उच्चंपुरुषा
धिकादाधिकायोषितोभवेन्नीचं॥अव्यवहितवैषम्येतरशब्दोनेष्यतेतत्र॥१५॥उच्चतरंनीचतरं
व्यवधानाद्योग्यतस्समादिष्टं॥तत्रसमानिरतानिश्रेष्ठान्युक्तानिसारज्ञैः॥१६॥नीचतरोच्चतरोऽवलु
सुरतकनिष्ठेस्मरागमेकथिते॥नीचोच्चयोःप्रभेदामध्यावास्यायनेकथिताः॥१७॥अंगेष्वताधमहे
रतयोस्तादृकारणेयद्वत्॥तस्मान्येनसमतंविज्ञेयंतद्वदेवात्र॥१८॥आयामैःपरिणहैष्वरण
वरसयुग्मकांगुलैकमशः॥गृह्यैश्शशवृषतुरगहरिणीबउबाकरिण्यश्च॥१९॥स्त्रीपुंसयोर्विसृष्टै

त्रौघ्यं दैर्घ्यं तथैव माध्यस्थ्यं ॥ इत्येवं न वधा स्याद्रतमिह भेदेन कालस्य ॥ २० ॥ एवं भावजभेदाविज्ञे
 या अत्र संप्रयोगस्य ॥ सप्ताधिके हविंशतिना व्याता ख्याता तस्य संख्ये वा ॥ २१ ॥ मृगवत्क्रं रवृषतु-
 रगापंच पुमांसः सरासभाः कापि ॥ हरिणी ह्यगी बडवा करिणी करभी च नार्योपि ॥ २२ ॥ लक्ष्मणमे-
 वां ज्ञेयं तद्गन्धादेव नात्र वीरभद्रस्य ॥ वाच्यायनीय विवृतौ निरतस्सास्याग्रहः कापि ॥ २३ ॥ भावे
 स्त्रियां विवादः कलयति भावं न सायधा पुरुषः ॥ सातत्या तपनोदः कुंडते स्तन्यते यूना ॥ २४ ॥ तस्या
 स्सा संसृष्टा पुनरभिमान प्रजोद्भवानंदैः ॥ जनयति रसांतरं यत्तस्मिं सुखे बुधितस्योः ॥ २५ ॥ पर-
 सुखबुधेर्विरहात्तत्र कथं तानकारणे भवति ॥ तस्मादासां भवता भावाभावः कथं प्रमितः ॥ २६ ॥
 इति चेद्द्विरमतिपुरुषो भावप्राप्त्या निजे ह्यया यस्मात् ॥ न वल्लीन्यु निजमतमौ दाल-
 किः प्राह ॥ २७ ॥ तस्याभावप्राप्तौ तदपेक्षस्सा पुमांस्त्वतो विरतौ ॥ स्त्री तु विरत्यां स्पृहयति पुं-
 सो भावाय भावज्ञा ॥ २८ ॥ ननु यदि भावो नासांतस्या रागश्चिरदृतौ पुंसी ॥ शीघ्रदृतौ च रोषो भ-

वापेक्षाकृतौतौहि॥३०॥चिरतोभावप्राप्त्यारज्यंतेपुंसितादशेनार्यः॥शीघ्रदत्तावलाभाद्वेषोयुक्तो
मृगाक्षीणां॥३१॥एतद्भावप्राप्तौसत्यायेनेहसंभवोस्त्रीणां॥तस्मान्मतमौदालकिरमतंप्राहेतिके-
चनाचार्याः॥३२॥चिरकंदुतिनिवारणमिष्टमनिष्टंतदर्थकालेन॥भावंसाधयतोऽतोनेतावितितन्म-
तेनिरताः॥३३॥कंदुतेरपनौदेभावप्राप्तौतुल्यतैतस्य॥हेतोरितिसंदिग्धव्याप्तिरसौभावयोगेन॥३४॥
अभिमानैरभियुक्तेसुमित्यभिधाप्रयुज्यतेलोके॥तस्माकंदुनाशेसज्जातेवल्लभासंगात्॥३५॥कं-
दुदुःखाभावेसुखमितिबुद्धिमृगयताक्षीणां॥भारपगमइवास्ते॥सुरिवनोवयमित्यधीराणां॥३६॥
मतमिदमपरिच्छेद्यंस्वलपमतीनांविविच्ययत्नेन॥श्रीवीरभद्रसुखतीस्वद्वतावौदालिकेनाह॥३७॥
सातत्यादारंभात्प्रकृतिमृगाक्षीपुजायतेभावः॥प्राप्तेतुनायकानामरतौतासांनगर्भस्यातु॥३८॥इत्यु-
पपत्वाप्रादुर्मतमुपपन्नंतुबाभ्रवीयस्य॥सापिसमधिगतभावापुखंनपेक्षतेचिरतौ॥३९॥ननुस

ततेस्याभावे स्यादरंभेन चित्तमाध्यस्थं ॥ असहिष्णुत्वं च यथा रागविद्विधः क्रमागपि च ॥ ४० ॥ अ-
 नपेक्षत्वं च यथा वपुषो चिरतापेक्षत्वं चान्ते ॥ इति चेन्न तुल्यतायामंदा मंदस्योर्द ॥ ४१ ॥ संस्कारे किल
 सदृशो भ्रंते श्वक्रस्य कुंभमर्मातुः ॥ भ्रंता वेव निवसतो दृष्टौ मंदाधिको वेगौ ॥ ४२ ॥ चक्रभ्रमणे नैव व्याख्यातं
 भ्रमणं एवमग्रचान्यस्य ॥ वेगैकसमिदोरिह चिंता व्यर्थाऽक्षते साम्ये ॥ ४३ ॥ अंते विरतेरीप्यां प्रति हेतुर्धातु
 संक्षयः प्रोक्तः ॥ तस्माद्भावावोत्पत्तिर्नायि अपि नायकस्येव ॥ ४४ ॥ प्रत्युत नायस्ति तत्सुरतप्राप्ते तु जायते
 ते पुंसः ॥ तस्मद्भावाधिक्यं भाविन्यां भावयेद्युक्त्या ॥ ४५ ॥ सदृशावतावभिन्ने कस्मादर्थे प्रवृत्तयो र्युनोः ॥
 वैलक्षण्यं कार्ये नैवाशंका च मङ्गल्यै ॥ ४६ ॥ वैलक्षण्यमुपाये स्यादभिमाने च कारणं तत्र ॥ वैलक्षण्ये
 मुपाये सगमि व्यक्तमेवात्र ॥ ४७ ॥ सर्गः स्वभावैर्भेदः कर्त्राधारौ स्वभावतो भिन्नौ ॥ भिन्नस्वभावयोगा
 यदिव सर्गः क्रियासर्गः ॥ ४८ ॥ कर्तृपुमान् क्रियायां प्रतिपन्नो भवति येन रूपेण ॥ नारी ततो न्यथा स्या
 माधाराभू संयतते ॥ ४९ ॥ यदिका धातुनिसर्गः सर्गस्तिष्ठादिह द्वयोर्भेदः ॥ कर्तृपुमानमुच्चिन्नाधारेना

नायिकाप्रोक्ता ॥५०॥ भेदकतयावसेयः कर्तुरिहाधारतोथवायुक्त्या ॥ लक्षणसर्गसर्गः भिन्नौतौ ग्रंथ
तः कथितौ ॥५१॥ यद्वासर्गसृष्टेकारभ्याधारतः परः कर्ता ॥ इतिकथितास्सर्गार्थाविदुषा श्रीवीरभेदेण ॥५२॥ र
वैलक्षण्यमुपाये स्यादभिमानेपिकारणं तस्य ॥ अहमभियोक्तेतिपुमानभियुक्तेतिप्रवर्ततेनारी ॥५३॥ नतु
नयोरिहभेदादत्यन्तं किं न्नभिद्यते कार्यं ॥ लक्षणभेदादिन्नौतौ नतु कार्यस्य तद्भेदः ॥५४॥ आत्यंतिके तु
भेदेकारणभेदः प्रयोजको नैव ॥ स्यादाद्यतेरभेदादात्यंतिकभेदवैधुर्यं ॥५५॥ नन्वेवं स्याद्भेदः प्रवृत्तेका
येन कश्चनापीह ॥ एकार्थस्योत्पत्तौ कारकसंहानसंदेहः ॥५६॥ इहतुष्टभगिज्जकार्येभिन्नेहेतुसमे-
तयोरुभयोः ॥ सहकारित्वं तस्माद्युनोयुक्तं कथं भवतु ॥५७॥ इतिचिन्तयतेखलु कार्यविभेदोपि संह-
तौ हेतौ ॥ मेषादेरिह युद्धेन ह्यभिघातस्तयोरेकः ॥५८॥ उभयोस्सहकारित्वादस्य तयोरेकजातिनश्चैक्यं ।
यत्तन्मल्लादीनामभिघाते पीक्ष्यते सुलभं ॥५९॥ ननु मल्लादेर्युद्धेकारकभेदप्रधातधानास्ति ॥ अस्तितु
सुरते तस्मादास्तामात्यंतिको भेदः ॥६०॥ इति चेन्न केनचित्खलु रूपेणोहापिवस्तुनोरैक्यं ॥ आत्यं-

निकस्त्वभेदो मल्लादौ द्रव्यते नैव ॥ ६१ ॥ न नैको पूर्वोक्ता भेद निरुक्तिर्विरुध्यते नैवं ॥ सर्गाद्वेदोक्ता वपि रू-
 पा भेदस्य मुक्तात् ॥ ६२ ॥ आत्यंतिको हि भेदो यूनोऽस्सुखयोस्तु नेष्यते तस्मात् ॥ सा द्रव्यप्रतिपत्तेरसिद्धत्वात्
 र्वलोकेषु ॥ ६३ ॥ एकार्थार्थसंगो दंपत्योरस्ति युक्तिरस्माभ्यं ॥ बल्लभ इव वनितापि हि सदृशं सुखमश्नुते तस्मा-
 त् ॥ ६४ ॥ एवं तथोपचार्या यो विलसत्वेण यत्नतस्सम्यक् ॥ येनाप्नुयादति तत्तत्केन स्यादन्यथानिरता ॥ ६५ ॥ न-
 च सा द्रव्यमसिद्धं दंपत्योर्नापि तज्जयोऽस्सुखयोः ॥ तस्माद्रतस्य भेदस्सिद्धः कालापितो न वधा ॥ ६६ ॥
 काममतेन विचारात्सहच समाख्या बुधेन निर्णीताः ॥ रसरगभाववेगाः प्रीतिरती सप्त र्ययाः ॥ ६७ ॥ मो-
 हनशयने कथिते तुल्यार्थे संप्रयोगरतशब्दौ ॥ सहितौरहः पदेन वतुल्यार्थवन्न निर्दिष्टौ ॥ ६८ ॥ उक्तवि-
 भेदरतानां सांकर्यं भूयसी भवेत्संख्या ॥ तेषु भवंत्युपचारास्तर्काद्वा स्यान्नाभिमतः ॥ ६९ ॥ वेगश्च उ-
 प्रथमे पुरुषस्य रते र्थे शीघ्रकालत्वं ॥ उत्तररते च्युते न्ययोऽपि द्विपरीतमेतत् ॥ आधातुश्च यमासांतदुच्य-
 ते धातुसंक्षयः पूर्वं ॥ पुंसां स्त्रीणां पश्चाद्वा दोसौ प्रायिको लोके ॥ ७० ॥ रतभेदानभिधाय प्रीतिविशेषानि

रूपयामोत्र॥ आशुभवंतिमृगक्षयाः प्रीतयइत्यादुराचार्याः॥ ७३॥ उपमर्दत्वमृदुसेकोपिनिसर्गश्च योषिता
माशु॥ प्रीतिप्राप्तौ हेतुर्विख्यातः कामशास्त्रेषु॥ ७४॥ एतावतैव गदितो निपुणमतीनामिहैव संयागः॥ मंदमते रव
बोधो विस्तरतो रश्च्यते तदनु॥ ७५॥ अभिमानविषयजाते संप्रत्ययतस्तथैव चाभ्यासात्॥ प्रीतिश्चतुर्विधैवं ल
क्षणमासांतु भेदाय॥ ७६॥ ब्रूमः कर्माभ्यासान्मृगयादिषु याचकर्मसु प्रीतिः॥ बहिरिह वाब्दादिभ्यः सा ज्ञेयाभ्या
सिकी लोकेः॥ ७७॥ यानभ्यस्ते कर्मणि पूर्वविषयस्वरूपतोभिन्ना॥ संकल्पे ध्या प्रीतिर्ज्ञेया सा चाभिमानेन
॥ ७८॥ सा चोपरिष्ठिके स्या स्त्रीणामथ गतृतीयकप्रकृतेः॥ एवं च चुंबनादिषु विज्ञेया कर्मसु प्रकरं॥ ७९॥ अ
न्यस्मिन्नान्योऽयं यत्र च भवतीह कारणां प्रीतेः॥ तत्र ज्ञैस्सा कथिता संप्रत्ये लक्षणा प्रीतिः॥ ८०॥ शब्दादिवि
षयजाता या प्रक्षत्यास्ति लोकतः सिद्धा॥ प्रीतिस्सा विषयोऽष्टा कथिता त ज्ञैश्चतुर्थीयं॥ ८१॥ एतत्प्रीतौ
हेतुः प्रीतिमदेनाभिधिय्यते कस्मात्॥ इति चेन्न लक्षणया शक्तेरिव तत्र बीजत्वात्॥ ८२॥ संबंधोऽत्र च बी
जं तादर्थ्यं तच्च तत्फलेशक्तिः॥ एवं चतुर्विधैवा प्रीतिर्मुख्याधिकानैव॥ ८३॥ एता ज्ञाता प्रीतीः कारणा

भेदेन शास्त्रतोभिन्नाः॥ अभिवांस्तुन्नमिदृशिकारणवृद्धिं समातनुयात्॥८३॥ श्रीवीरभद्रकृति
 नाशास्त्रेऽसमवायशासनानुसृतैः॥ सांयोगिकैधिकरणे प्रथमोऽध्यायः कृतः सांगः॥८४॥ ॥ एतद्वि
 त्तियमधुना ध्यायं व्याख्यातदोर्दयः समरे॥ व्याख्यातिवीरभद्रो भद्रतरो राजवर्गेषु॥९॥ अष्टविक
 ल्मा अष्टावालिङ्गनचुंबनादयः कथिताः॥ अष्टाष्टतैकतासां भवति चतुःषष्टिरित्येके॥३॥ प्रायोवादे
 कथयति भेदाधिक्यात्तथा लपतावशातः॥ चित्ररतादिनिवेशात्सूत्रे वा स्या यनाचार्यः॥३॥ बलिपंच
 वर्णतावत्ससखदताप्रयोगवद्दुष्टे॥ असमशरागमवेत्ता प्रकृतचतुष्षष्टिशब्दस्य॥४॥ एतावन्तोस्मिं-
 स्खास्त्रे प्रकरणा संख्यास्ततश्चतुःषष्टिः॥ इत्येके आचार्या आदुरतो न्येन्य आग्राहुः॥५॥ तावत्संख्या ग
 दिताः कलाइहां गंहिसं प्रयोगस्य॥ इति मतमेवामुदितं विदुषा श्रीवीरभद्रेण॥६॥ असमागतयोः प्री
 तौ लिङ्गस्य द्योतनं समुद्दिश्य॥ आलिङ्गनं चतुर्विधमुक्तं बाह्ये रते प्रथमं॥७॥ तत्र स्पृष्टकमाद्यं विध्य-
 कमुक्तं ततः पुनः परतः॥ उद्दृष्टकपीडितकेततः परे न्वर्थता चैषां॥८॥ स्थितमुपविष्टं यदि वा निजनमे

याददासमुद्दिश्य॥विध्येलुचेनकिंचिन्मृगयैनयनागृहतीवस्तु॥९॥तामवपीडययुवापिचगृह्णीया
द्विध्यकंभवेदेतत्॥अनतिप्रवृत्तवचसोरुभयविधकथ्यतेचैतत्॥१०॥जनसंबाधेतिमिरेविगतजने
वाधगल्लतोश्शानकैः॥अंगानांवि घृष्टिर्निगदितमुद्दृष्टकंविबुधैः॥११॥कुड्यादौपीडनतःपीडितकं
तच्चकथ्यतेविबुधैः॥द्विविधमिदंज्ञातायामन्योन्यस्याकृतौभवति॥१२॥चत्वारिसंपयोगेणालंल-
तिकेवसम्यगावेष्ट्य॥पतिमवनमयतिचुंबितुस्यमुखंभोरुहंयदिवा॥१३॥उद्धृत्यमंदसीकृतरुचि-
रातत्रप्रतिष्ठितंकिमपि॥रमणीयत्वंपश्यतिभवतिलतावेष्टितंतत्॥१४॥चरणेनचरणमादायाक्रम्य
नेनयोनुमेतस्य॥आवेष्ट्यचैकबाहुःपृष्ठेऽसंचावनम्यैव॥१५॥भुजशुभलतयापरयारचितातस्य
ल्पकूजितश्चसिता॥यच्चुंबितुमधिरोहतिकथितंवृक्षाधिरूढंतत्॥१६॥एतद्वितयमुदाहृतमूर्धा
स्थितकर्मकामकर्मज्ञैः॥अधुनातिलतंतुलकंलक्षणातःकथ्यतेज्ञात्वा॥१७॥बाह्येरुर्वोरथवाव्य
त्यासाद्यत्रसंस्वजातेतत्॥उदितंशयनस्थितयोरतिसंघटनेनतद्विज्ञैः॥१८॥रागंधावनपेक्षितवि

5.

गमौ वपुवो यदा स्फुटं कुरुतः ॥ आलिंगनं तदुक्तं क्षीरजलं कामशास्त्रेषु ॥ १९ ॥ उत्संगे नुगतायामथवा
 शयने निजाभिमुख्येन ॥ यत्रोद्भटतररागवनपेक्षितविग्रहापगमौ ॥ २० ॥ अन्योन्यं प्रविशत इव क्षी
 रजलं तन्निगद्यते विबुधैः ॥ रागक्षणे तदुभयं च तारो बाभ्रवीयानां ॥ २१ ॥ उरूपगूहनं स्यात्सर्वप्राणानि
 पीडयेद्यत् ॥ ब्रह्मसंदंशादूरुयदिवोरुं कस्यचि सक्षे ॥ २२ ॥ प्रविकीर्णकेशोदस्तावत्साजघनेन जघन
 दृढयोगं ॥ नखरदशनाभिघातं चुंबनमथवासमुद्दिश्य ॥ २३ ॥ उल्लंघयेदुपरियत्तकरवलुजघनोप
 गूहनं कथितं ॥ कुचयुग्मकेन वक्षसि संविष्टावेकायेद्भावं ॥ २४ ॥ तत्रैव संनियुक्तं स्तनयुगलां भोज
 गूहनं विबुधैः ॥ प्रोक्ताल्लारिकासौ हन्याद्भाल्लच्छंतेन ॥ २५ ॥ विनिधाय वक्त्रं कमले वक्त्रं नयने
 नदगङ्गायोर्यत् ॥ एकांगालिंगनमिदमुक्तमिहोवीदिकुत्रापि ॥ २६ ॥ संवाहनमुपगूहनभेदं कथयं
 तिकेचनाचार्यः ॥ संस्पर्शत्वात्काले भेदादेवं फले चैव ॥ २७ ॥ साधारं ण्यवियोगादालिंगनत
 पृथक्तयामनुते ॥ संवाहनं स्मरागमवेत्ता वास्यायनाचार्यः ॥ २८ ॥ आकर्णयंतियेवायेवाकथ

6.

7.

8.

9.

यंतिये च पृच्छन्ति॥ आलिंगनविधिमखिलं भवति रिरंसापरातेषां॥२९॥ अन्ये पिरागशक्ताः संयोगायेह्य
सूत्रतास्तेपि॥ आदरतोत्रविधेयाः नित्यं सांयोगिके हृत्ये॥३०॥ तावच्छास्त्रक्रमयोर्लोके भूयानिहादनो
भवति॥ यावन्मंदरसानां नैव नराणां रतिप्रचयः॥३१॥ रागामृतप्रवाहे पतिततया ये पुनः पराधीनाः॥ तेषां
शास्त्रक्रमयोस्तदयोरारोहणं कुत्र॥३२॥ श्रीवीरभद्रक्षतिनाशाख्येऽसमवाणशासनानुसृते॥ सांयोगिके
धिकरणेरचितोऽध्यायो द्वितियो सौ॥३३॥ अधुना तृतीयमर्थं योजयितुं जातनिर्भरोद्योगः॥ जयति जिता-
रिव धूज नगीतयशा वीरभद्रो सौ॥३४॥ नेष्टुं पूर्वोपौर्वापर्यं चुंबननखदशनकर्मणां शास्त्रे॥ युगपद्वाक्रमतो-
वाजायेते रागयोगेन॥३५॥ संयोगात्प्रागेषां प्राधान्ये स्यात्प्रयोगस्तु॥ प्रहृष्टानसीत्कृतियोगः संयोगे केचिदि-
दुः॥३६॥ सर्वसर्वत्र भवेद्वागस्यापेक्षितस्तत्त्वं॥ वाछ्यायन इति कथयति तेषु विकल्पो रते प्रथमे॥३७॥ अव्य-
क्तित्वमिति तत्त्वे रागादेवं स्वभावमर्यादा॥ अत्र रितत्वं व्यक्तिः समुच्य यश्चाग्रतः प्रोक्ताः॥३८॥ संधुक्षणमेवं
सति रागस्ततो शानोस्तदिं सौर्भवति॥ अधुनाविविच्य कथयति चुंबनदेशान् स्मरस्मरः॥३९॥ ओष्ठांत

वक्रकक्षाः वक्षस्वनमालदेशगलुगंडाः ॥ नामेर्मूले संधापूर्वोरपिलारजातानां ॥ ६ ॥ रागवशाद्देशवशाद्दे-
 शाः केचिच्चचुंबनेकथिताः ॥ सर्वजनानां नैवं वास्यायनभाषिते नैतत् ॥ ७ ॥ कन्याचुंबनमुक्तं निमित्तं स्फु-
 रितं तथा च घटितकं ॥ तत्र बलेन नियुक्ता वदने वदनं यदा धत्ते ॥ ९ ॥ निश्चेष्टा तत्कथितं निमित्तं वदने प्रलेखि-
 तं चोष्टं ॥ निजमोष्टं स्पंदति यतिगृहीतुमस्तोत्तराचैव ॥ १० ॥ एतत्स्फुरितकमाहुः कश्चित्परिगृह्य जिह्व-
 याग्रेण ॥ घट्टयति मीनिताक्षी नयनारुतिरुत्तराज्जेन ॥ ११ ॥ घट्टितकं कथितं तत्सममथतिर्यक्तभैव-
 चोद्भूतं ॥ पीडितमवपीडितमिति पश्चादधरचुंबनं प्रोक्तं ॥ १२ ॥ आदायांगुह्यि पुरतः यत्नोष्टं चारुजिह्वया-
 ग्रेण ॥ घट्टयति निर्दशनतः पीडनतः पंचमं प्रोक्तं ॥ १३ ॥ नतु लक्षणमन्येषां कथितं श्रीवीरभद्रदेवेन ॥ व-
 ह्स्यायनसूत्राणामेव व्याख्यायतः ॥ १४ ॥ द्यूतं प्रवर्तयेदिह जितमेतस्यासुरोष्टपातेन ॥ इति पणवंधपु-
 रः सरमत्र जिताद्या इदं कार्यं ॥ १५ ॥ सास्त्रविलोचनकमलाधुन्यादेषां करंबुजे सहसा ॥ प्रणुदेदथ च-
 दशोदपितरसापरिवर्तयेच्चैव ॥ १६ ॥ बलतौ हृते च विवदे द्यूतं प्रवर्तयेत्सपणं ॥ आयासं हि दिगु-

खां सातत्रजितदर्शयेचेवं॥१७॥ दशानांतर्गतमधरंरुक्ताविश्रसद्यमतयोरपिच॥ क्रोशेद्विसहेतज्जन-
 मादरतश्चाचरेदेवा॥१८॥ विलपन्नयनमुखाब्जानर्तितसद्गुलतालसत्सुखमा॥ प्रहसन्नाशनकैरथक
 येद्वाच्यानिरम्याणि॥१९॥ प्रहयन्त्यांननस्वदशनाहतिकलहेद्युतेमुनैवसंकथितः॥ एषांप्रयोगयोगोवेग
 धिक्रोभवेद्युनोः॥२०॥ सात्स्यादप्यथकार्यः चुंबंत्यामेवचंबुजास्यायां॥ उपरितनौष्टग्रहणोगप्रद
 मुत्तरोष्टस्यात्॥२१॥ ओष्टाभ्यांसंदंशादवगृह्योष्टौचचुंबयेद्यत्र॥ संपुरकंतस्त्रिणां व्यंजनरहितस्य
 पुरुषोपि॥२२॥ इतरोपितत्रतस्यादशनजिह्वागतः मुखाद्गृह्येत्॥ तालुगतांवाजिह्वामथवाजिह्वा
 द्वयंवापि॥२३॥ दानं ग्रहणोक्तथितेबलतोवदनांबुजन्मनोप्यस्यात्॥ स्थानविशेषास्तेष्वेचुंबनदेशो-
 चतुर्थीतत्॥२४॥ समर्पितमृदुभेदादंचितुसहिताप्रकीर्तिता न्वधात्॥ इतिविस्तरतः कथितंचुं-
 बनमधरस्यचान्यस्य॥२५॥ सुप्तस्यवदनविनिहितदृष्टेर्यद्येहचुंबनंभवेत्स्वरसात्॥ तद्वागदीपना
 रम्याविरम्यातंकामशास्त्रेषु॥२६॥ अनवहितविवदमानौस्वप्नाभिमुखोथवान्यतोभिमुखः॥ एतेनि-
 द्राहतयेचुंबंतेतद्भवेत्खलितं॥२७॥ चुंबतितदानिरुक्तंशास्त्रेस्मिन्प्रातिबोधिकंविज्ञैः॥ शयनेय

दाप्रसुतांचिरकालादागतः॥२८॥ संलक्ष्येहागमनेकालं संमानकामनातरला॥ स्वास्याल्लप्रसुता-
 जिज्ञासु स्थभावस्य॥२९॥ आकारदर्शनार्थं विषमशराकारचुंचुनाकारः॥ आदर्शदोष्ठायां परिचुंब-
 तिनायकः सुतनोः॥३०॥ बालस्यप्रतिमायाश्चुंबनमथचित्रकर्मणः प्रोक्तं॥ आलिंगनश्चलोके संक्रां-
 तकमत्रसारज्ञैः॥३१॥ प्रेक्षणे निरीयदिवास्वजनसमाजे समीपयातस्य॥ हस्तांगुलिपरिचुंब-
 नमिहविज्ञेयं प्रयोज्यायां॥३२॥ संवेष्टस्य पदांगुलिचुंबनकर्मैवमेवविज्ञेयं॥ नायकवाकामाकुरुते
 निद्राव्याजेन तस्योका॥३३॥ संवाहिकाविधानं वदनसुधां शौर्यदातदाकथितं॥ चुंबनमूरूपदोत-
 रमह्यंगुष्टस्य चैव स्यात्॥३४॥ इति चुंबनानि कतिचित्कथितान्मेवाभियोगिकानीह॥ एवं चुंबनमेव
 विज्ञेयाः कामशास्त्रेण॥३५॥ कुर्यात्कृतेत्यतिहृतं प्रतिताडितमाचरेत्तथातत्र॥ चुंबितके प्रतिचुंबनमि-
 हकरणेनाचरेत्तेन॥३६॥ श्रीवीरमद्रवतिनाशास्त्रे ~~स~~ सबाणशासनानुसृते॥ सांप्रयोगिकेधिकर-
 णेरचितोऽध्यायः श्रुतिष्योसौ॥३७॥ ॥ अथयततैऽध्यायेऽसौ सांगतायै चतुर्थताभाजि॥ यस्य

वदान्यतयान्यस्यदशः कल्पदृष्टान्नास्ति॥१॥ अथ कथयति नखभेदान्कथितान्वास्यायनीय
सूत्रेण॥ आलिंगनप्रभेदान्च नृचुंबनभेदान्विनिर्णय्य॥२॥ संघर्षात्मकमुक्तरागाधिक्ये विलेखनं
नखतः॥ प्रथमसमागमसमयः तस्यादिमः पुरुषोक्तः॥३॥ गमनप्रत्यागमयोरोषापगमे तथा प्रमा
दे च॥ नित्यमचंडे वेगे यूनोरेतन्न संभवति॥४॥ एतेन खहति समयादशमेषु त्रासना नुसृते॥ एवं
दशनखेद्यं सास्यवशाच्चान्यदाप्युभयं॥५॥ निर्दिष्टमस्य भेदं स्मरितरमर्थं दुर्मंडले रेखा॥ व्या
घ्ननखं शत्राक # प्लुतमुत्पलपत्रंतथैवान्यत्॥६॥ इदं मयूखरपदकं स्मृत्वा नान्येषामतः परं ब्रूमः॥ कक्षा
सनशौलावधजघनं चोरुगलः पृष्ठं॥७॥ एतद्रागात्पूर्वरागाधिक्ये तु लीलया वृत्ते॥ नखानस्य गवेषरा
मित्येके ग्राहुराचार्याः॥८॥ वामे हस्ते सर्वे द्वित्रा वा स्युर्नखा स्फुरस्त्रिखराः॥ चंडे वेगे यूनो स्यात्सो वा तद्वि
निर्दिष्टं॥९॥ उज्ज्वलतामलिनस्ते वर्धिसृत्तं तथा मृदोर्भावः॥ नखरगुणा इत्याद्यास्तेषां विरहः स्फुरो दो
षः॥१०॥ दीर्घाणि हस्तशोभां कुर्वन्ती हगौ उजातानां॥ आलोकनेन सुदृशां चित्तग्राहीणि तापंते॥११॥

हस्वैस्तुदाक्षिणात्याः कर्मसहिष्णुत्वभाजिभिर्नखरैः ॥ स्वेच्छ्यावशाद्विकल्पेयातिभिरुद्दीपकामदने ॥
 ॥१२॥ मध्यान्युभयगुणानितुकलयेतानितेमहाराष्ट्राः ॥ उभयविधत्वादेवामुभयगुणसंभवेदुचितं
 ॥१३॥ सुष्टुनियमितैरेतेर्हनुदेशो वाकुचांबुजाद्वितये ॥ अथरेवास्फुररेखंलघुकरणसंगमात्रेण ॥१४॥
 पुलकोद्गमनसमर्थप्रांतेन्योन्यंतथाचसंघर्षात् ॥ परिवर्धमानवाद्यास्तुरितं कथ्यते विबुधैः ॥१५॥ आ-
 स्तुरितकंप्रयोज्यमूर्ध्निः कंडूयने तथांगस्य ॥ संवाहनादिकर्मणि तद्वदिदं व्याकुलीकरणे ॥१६॥ नखपद-
 निवेशनं यद्वक्त्रं स्यादर्थचंद्रकंतदिदं ॥ स्थानममुष्यतुकुचयोः पृष्ठं ग्रीवतथाप्रोक्ताः ॥१७॥ अन्योन्या-
 भिमुखहेमंडलकं स्यान्नखां कयोः सभयोः ॥ स्थानममुष्यनिगदितं नाभीमूलादिशस्त्रज्ञैः ॥१८॥ दीर्घा-
 कियतिरेखानखरेण नापनेयात् ॥ अस्यास्त्वनं सर्वकामागमपारगैः कथितं ॥१९॥ वक्राभवतितुरेखा-
 व्याघ्रनखं सार्वदेशंगप्राग्वत् ॥ सकलनखाग्रविरचिताचूचुकसामुख्यसौभाग्याः ॥२०॥ ज्ञेयामयूरप-
 दकंचूचुकसान्निध्यशोभनाः ॥ पंच ॥ नखराघाताः प्रोक्ताः शशकप्लुतसंज्ञया लोके ॥२१॥ स्तनपृष्ठे

दिवो वैर्दिशांतरयानवांछयातरशः॥ कुर्यात्संहतरेखाः स्मृतयेति सञ्चयतस्त्रेवा॥ २३॥ अन्यार्कतीनपित
था कुर्याद्रेखानखोद्गवास्तरुणाः॥ कौशलविधयोनंताः सर्गेधातुस्तथाकृतयः॥ २४॥ कर्मणिभवतिच
निपुणसर्वत्राभ्यासयोगतत्पुरुषः॥ रागवशादिहयुक्तस्यादभ्यासस्तमस्तस्य॥ २५॥ तस्मादत्रविधेयाः
कथितादन्येपिकामुकैर्भेदाः॥ इतिकथयत्याचार्याश्चित्रापेक्षागृहेष्वस्ति॥ २५॥ वैचित्रान्नयणंकार्येरा
गः परस्परंयूनोः॥ भवतिविचक्षणतायां रागाधिक्यंस्फुरंजगति॥ २६॥ विद्वांतरेपिनिपुणः पूज्यंतेभू
रिशालिभिस्तेषु॥ किंपुनरिहरेत्याहुः वास्यायनसंज्ञयास्तदाः॥ २७॥ परनारीषुनकुर्यान्मदनैवूरे
स्वतान्नखाद्यातान्॥ स्मरणार्थं कुर्यात्तिसांख्येनैषुदेशेषु॥ २८॥ पश्यात्यनखरक्षतमप्रकटस्थान
मंडनंसुतनोः॥ चिरमुखुष्टापिनवाभवतिप्रीतिमनस्सुखदा॥ २९॥ भजतिपराभवमेषाप्रित्तिरागेषुयू
रयुक्तेषु॥ रागभवनसंस्मारकमस्तमितंचेन्नखैश्चिन्हं॥ ३०॥ नखभूषितकुचकमलांयुवतिं दूरात्प्र
पश्यतोयूनः॥ प्रभवतिभूयान्मनोरागाधिक्यं परस्यापि॥ ३१॥ चित्तंस्थिरमपिसुदृशांदृष्ट्वापुरुषंवि

चितं नखरैः॥ चंचलतामधिगच्छतिसरसिजमिव चान्ययाभिहतं॥३२॥ रागविवृद्धावपरं नातः वि
 मपीह विद्यते लोके॥ नखदंताभ्यां रचितावपुषि छेदायथाशक्ताः॥३३॥ श्रीवीरभद्रकृतिनाशास्त्रेऽसौ
 मबाणशसनुस्रुते॥ सांयोगिकेऽधिकरणेरचितो ध्यायश्चतुर्थोऽसौ॥३४॥ ॥ पंचममध्यायमसौ ज
 लनिधिवेलासुकीर्तितः कविभिः॥ स्पष्टीकरोति कार्तिकचंद्रकरप्रस्युरकीर्तिः॥१॥ स्थानानिचुंबना
 नांदशानखेद्यस्य चारुबो ध्यानि॥ अंतर्मुखोत्तरोष्ठे मुक्तामयनांबुजे चैव॥२॥ समतारिनिःधास्त्रायाया
 गग्रहणे च भूरिसामर्थ्यं॥ युक्तप्रमाणावास्त्रिद्राभावो गतस्तैश्चक्षुषं॥३॥ एते दशानगुणाः स्युः कुंठा वा
 ह्योद्भूतास्तथापसूषाः॥ विषमास्सूक्ष्माः पृथग्विविक्ता ज्ञेयास्तु दुष्टेषु॥४॥ सोऽस्मिन् न कमिह गूढकमु
 क्तं बिंदुस्तदुत्तरामाला॥ प्रोक्ताः प्रनालमणिरथमणिमाला चाम्रकं घंडात्॥५॥ पससैतेष्टममुदितं च
 रितकं स्याद्दशहृतः परतः॥ ईषद्रागरे भाव्यं गूढकमधरच्छले कथितं॥६॥ मध्येथ तस्य कथितो दंता
 भ्यां खंडनादसौ स्तोका न्॥ गूढकमुखनकमधनिः खंडमेव निर्दिष्टं॥७॥ ज्ञेयः कपोलभागे स्थेमास-

मणोः प्रवाकस्यापि॥ सुदशां वामकपोलेऽलंकरणं चुंबनं नखरः॥ ८॥ दशानखे यस्य समेतं कथितं तत्कर्णपूर
कंचैव॥ दंतौष्ठौ भ्रारचिते नित्यं निष्पंदे पीडनेभ्यः सनात्॥ ९॥ सिद्धिः प्रवाककमणोः स्नानममुख्यस्फुटं क
थितं॥ देशांतरे तु कथिता दशाना नैक्ये मणोर्माला॥ १०॥ उभयत्र भूरिदत्तैः कथिता प्रकटं च बिंदुमालापि॥ मा
ला थप्रदेशो गलकक्षादिस्समुद्दिष्टा॥ ११॥ युक्तं विषमैश्चिखरैस्तनयोः पृष्ठे च मांडलाकारं॥ खंडाभ्रकं
निगदितं स्तुलपमिदा बिंदुमालायाः॥ १२॥ संहतियुक्ता दीर्घा बह्वी दशाना हते स्फुरापंडिताः॥ शोणं तराव
शोभाश्चर्वितमुक्तं वराहस्य॥ १३॥ स्नानममुख्य सुदशां कुचकरि कुंभौ विनिर्जिभोजौ॥ एतद्वितयमुदाहृत
मुद्गरवेगौ यदा चोभौ॥ १४॥ स्यादभियोज्यानामिह तांबूलैश्चापि कर्णपूरादौ॥ नखरदशानाभियोगः स्यादि
दमभियोगसंबन्धि॥ १५॥ उपचारो नारीणां रुचिरो देशानुसारतो भवति॥ शुचिरार्यप्रायाणां कथितो सौ
मध्यदेशानां॥ १६॥ चुंबननखपददक्षतविदेषिण्यस्ततस्त्विमाः कथिताः॥ एष इवरीतिरुक्ता बाला
कावन्ति जातानां॥ १७॥ आलिंगनपरिचुंबनचुषणनिरताक्षते तथा विरताः॥ प्रहरणसाध्यावध्वोमा
लदेशोद्भवा बोध्याः॥ १८॥ आभीरप्रभवानां सुदेशामेषैवरीतिरुद्दिष्टा॥ सिंधुनदीषष्ठीणामंतस्नानांच

२०

२०

नारीणां ॥११॥ निष्टौपरिष्टके श्याल्लारमृगाक्ष्योपरांतिका श्रुतथा ॥ प्रोक्ताः प्रचंडवेगाः सीकृतमंदास्तथै-
 वैताः ॥१२०॥ स्वरवेगाखलवेगाश्च वस्तुनिरुत्तरुचोगाढसंप्रहारश्च ॥ विज्ञेयारतिनिरतैस्त्रीराज्येकोस-
 लायांच ॥१२१॥ रतिनिरता अतिमृद्वो शुचिरुचयः शिष्टनिदिताचारः ॥ अंधोद्भवा मृगाक्ष्यः महाराष्ट्रप्रो-
 दवा वनिताः ॥१२२॥ अश्लीलपुरुषवाक्याः रागिण्यः श्याखिलप्रयोगेषु ॥ शयने सरभयलाः ज्ञातव्याः काम-
 शीलेन ॥१२३॥ मरहठजासमानानागरिकारहमिवप्रकाशंते ॥ द्रविडस्त्रियोरतादिहमंदंमंदंप्रसिंचति-
 ॥१२४॥ मध्यमवेगास्तु महास्यागिन्यः पुरुषकुसितादीनां ॥ स्वपरापचारमुद्रणकथनरतायावनोद्भवाः
 ॥१२५॥ मृद्वग्यो मृदुभाषास्फुरदनुरागाश्च गौडवामाक्ष्यः ॥ देशात्सुवर्णनाभः प्रहृतिंशास्त्रेबलीयसीप्र-
 हा ॥१२६॥ एवंचोपचरेदिहकालंप्रहृतिंसमीक्ष्यवामाक्षी ॥ देशानुसारतस्मात्तुष्यतिनैवान्यथाप्रहृतिः
 ॥१२७॥ कालविशेषानुसूतेनुपचारायाथवाशुभालीलाः ॥ देशदेशंतरमपिगाहंतेतास्तथाविद्यात् ॥१२८॥
 पूर्वपूर्वहेतुकुरुतेरथ्यैचतुर्चुरास्य ॥ आलिंगनादिषुमंतचित्रंहेवोचरंतद्वत् ॥१२९॥ पुरुषोनिवार्यमाणा-
 कुर्याद्यद्दर्शनतः क्षतंतस्याः ॥ असहिष्णुस्तत्कुर्याद्विगुणहरिणोक्षणातस्य ॥१३०॥ विंदोःप्रतिप्रियायां

मि

मालातस्याश्चनैरदशकलः॥ इत्याविष्टेवरुषाकलहान्प्रलियोजयेदबला॥१॥ सकचग्रहमस्यास्यैकलो-
 न्नतमापि वेत्ततस्त्वरितं॥ आमीलयद्गोदथसमदाशमनस्थले बाला॥२॥ उन्नम्यकंठदेशं वक्षस्त्वेतल्लसं-
 स्मृताप्रियस्यैवा॥ मणिमालां रचयेदिह यश्चान्नक्षितं रदजे॥३॥ दिवसे जनसंवाधे स्वकृतं चिन्हं प्रि-
 यः समुद्दिश्य॥ दर्शयति तच्च दृष्ट्वाऽदृष्टान्यैस्सोपहासा स्यात्॥४॥ मुखमिव हृष्टा यंती नायकमि-
 व कुसयत्यसौ निपुणा॥ सांगनिषण्यं चिन्हं प्रथमे दिह साभ्यर्हयेव॥५॥ अन्योन्यानुगुणसादेवं ल-
 ज्जाविशिष्टयोर्भूतोः॥ अपि संवत्सरशतकेन प्रीतिर्हिष्यते रुचिरा॥६॥ श्रीवीरभद्रहतिनाशाखे
 ऽसमवायाशानानुसृते॥ सांयोगिके धिकरणे निर्मित इह षष्ठमो ध्यायः॥७॥ अथ षष्ठं स्पष्टय
 ति प्रतिभरकष्टस्फुरोद्यमख्यातः॥ सांयोगिके धिकरणे ध्यायं ध्यातोरिवर्गेण॥१॥ उच्चतरे बहुरा-
 गाहुरिणी संवेशमाचरेज्जघनं॥ हृत्पारहसि विशालं संकुचितं हस्तिनी नीचे॥२॥ यत्र समतयान्या-
 य्यो योगस्तत्र स्थितिस्समाजघने॥ मृग्या तथा करिण्या बड्वाख्याता मुनींद्रेण॥३॥ प्रतिगृहणी-
 याद्रमरां जघनेनात्रायवस्तुना सहितं॥ नीचतरे सविशेषं रतयोः परयो र्यदुच्छयेह॥४॥ उत्कृष्टं

विजृम्भितमिन्द्राणीति त्रयं दिशो न्मृग्याः ॥ ग्रंथांतरेतु निगदितमुत्कूलकामादिसंविज्ञैः ॥ ५॥ नीचं
 विधाय शीर्षं बलहुरिणदशः स्मरागमाचार्यः ॥ पुर्णविरचितजघनो नवयेदुत्कूलकं प्रथमं ॥ ६॥
 तत्र प्रसारयित्वा तिर्यङ्नीचे तु सक्तिनीकांतं ॥ अवसज्य चेत्प्रतीले जृम्भितकं तद्विनिर्दिष्टं ॥ ७॥
 साम्ये न हरिणनयनास्यो तर्विन्यस्य पार्श्वयोर्यूनः ॥ तज्जानुनी स्वपार्श्वे द्वाणीचिरं लभते =
 ॥ ८॥ इन्द्राण्या व्याख्यातं रतमुच्यत रंचवीरभद्रेण ॥ प्रतिगृह्य संपुरे न तु गृह्णीयात्प्रस्फुरं नीचे ॥ ९॥
 एतेन व्याख्यातं नीचं रतमत्र वीरभद्रेण ॥ हस्तिन्याः संपुरकप्रमुखं प्रोक्तं रतं शास्त्रे ॥ १०॥ पीडि
 तकं वेष्टितकं बाउबकं चेति संपुरकप्रमुखं ॥ संपुरकं द्विविधं तत्सार्वज्ञानप्रभेदेन ॥ ११॥ यत्रोभयो
 रुभावपि भयतोऽबध्ना प्रसारिते चरयौ ॥ तत्र भवे संपुरकं द्वैविध्यं चेदशाकारान् ॥ १२॥ अधिश
 यनंदक्षिणतो नार्याः पुंसो यतोऽस्ति सर्वत्र ॥ तस्मात्पार्श्वरतावपि दक्षिणभागस्थितिः पुंसः ॥ १३॥
 संपुरके दृढमात्रतू संपीड्यते पीडितं तदा प्रोक्तं ॥ व्यसासे स्यात्पार्श्वे वेष्टिकं कामशास्त्रेषु ॥ १४॥ ब

अ

उवेववेष्टितं चेदवगृह्णीयाध्वजं प्रियापुंसः ॥ तद्वा उबिकं निगदितमभ्यासादांध्रवेश्यानां ॥ १५ ॥
रामनृपतितनुजनिना श्रीवीरभद्रदेवेन ॥ इति कथितास्संवेशनरीतयश्च हवा भ्रवीयानां ॥ १६ ॥
कथयति सुवर्णनाभो भेदानन्यास्तु भुग्नकप्रभृतीन् ॥ उध्वपिरुनाया भवतश्चेद्भुग्नकं भवति
॥ १७ ॥ उक्ता चरणवस्थाः कृत्वा चेत्तानुराधयेत्तरुणः ॥ हृत्पल्लवग्नौ कथितं जंमितकादौ स्तथा-
शब्दैः ॥ १८ ॥ इदमेकस्मिंश्चरणे वितते स्यादर्थपीडितं प्रथया ॥ अंसगते हे कस्मिं सारितमिद-
मेव निर्दिष्टं ॥ १९ ॥ व्यसासे मुहुरिदमिह लक्षणातो वेणुवारितं कथितं ॥ मूलावितकं शीर्षे य-
द्येकं स्यात्सरंधराप्रसृतं ॥ २० ॥ अभ्यासिकमिदमुक्तं यदि तु पदे वि कुंचिते श्रवसि ॥ प्रोक्तं तस्मा-
त्कारिकप्रोर्वोर्वो व्यसये पीडा ॥ २१ ॥ जंघाया व्यसासे पद्मासनमिह निरुच्यते विबुधैः ॥ पृष्ठस्थ-
चंद्रमुख्या आरचयंत्याः परिष्कृतं ॥ २२ ॥ अभ्यासादिदमुक्तं कामागमपारगामिभिर्विबुधैः ॥

२३

निर्मध्यकामशास्त्रं परं उन्मुखत्वे परावृत्तं ॥२३॥ उपविष्टस्संविष्टः स्थितिमानधवाजलस्य पुरु-
 षोऽन्तः ॥ साभ्यासस्याद्यन्नाद्विज्ञान्योगं स्तथा लभते ॥२४॥ कथयति सुवर्णनाभः सुकरतया तै-
 चित्रयोगाणां ॥ शिष्टैरपस्मृतसाक्षिप्रतिवाच्यायनस्यास्य ॥२५॥ अथ कथयति सुकुमारो र-
 थोऽसवेचित्रं ॥ उर्ध्वस्थितयो र्यूनो रूर्ध्वरतं जायते तत्र ॥२६॥ अन्योन्यायाश्रितयो र्यदिवा कु-
 उद्यादिसंश्रितत्वेन ॥ स्मरशरनिहतहृदोरिह कथयं त्यूर्ध्वरतं विबुधाः ॥२७॥ कुउद्याः श्रितस्य पुं-
 सः कंठे संसक्तबाहुपाशायाः ॥ तद्भुजपंजरगायाः तज्जघनं वेष्टयं त्याश्व ॥२८॥ उरभ्यामथ
 कुउद्ये चलत्याश्वरणा विक्रमेणा स्याः ॥ स्यादवलंबिकं रतमथ धैनुकमेतदन्मातं ॥२९॥ वृषली-
 लावस्त्वं दनमधिधरणि धृते श्वतुष्पदन्यायात् ॥ तत्र रतैरवलुयूनोः पृष्ठमुरः कर्मसंलभते ॥३०॥
 रीत्या नये वक्रो चं छागलमैलौ यगर्दभाक्रांते ॥ मोजरिक्तीडितकं व्याघ्रवस्त्वं दनं चैव ॥३१॥ दत्तावा-
 लोपमर्हितमथ सूकरवाजिघृष्टकारूढे ॥ लक्ष्मणमेषां कार्यं तत्र त्यापूर्ववैधर्म्यात् ॥३२॥ संघार-

करतमुक्तं ह्यभ्यामाभ्यां सहैवमिश्राभ्यां॥ बह्विभिर्गोपूधिकमुक्तं स्त्रीक्रीडितं चैतत्॥३३॥ वि
ज्ञेयास्मरशास्त्रे तत्कर्मनुकारसंयोगात्॥ संज्ञाभेदास्ते ते ह्यगलमैर्येयमित्याद्याः॥३४॥ वि
षयविशेषे राज्ये युवतीनां स्त्रीसमानतापुंसां॥ तस्मादेकैकस्या बहवो विदिता युवानस्ते॥३५॥
तेतामैकैकं वा युगपद्वा सात्म्ययोगयोर्दृष्ट्या॥ अनुरंजयेयुरुचितं तत्र च योगः प्रदर्शयते विविधः
॥३६॥ विभृयादेनामन्यः कुर्यादस्यानिषेधं चान्यः॥ एको बदनं जघनं कश्चिन्मध्येऽपरः पुरुषः॥
॥३७॥ इति वारं वारं चाव्यतिकरतो वापि साधु चेष्टेरन्॥ एषा देवा विशेवे नीतिः कथितान्सर्वत्र॥३८॥
एतेन व्याख्याता वेश्या गोष्ठी परिग्रहीभूताः॥ तद्वा जस्त्रीणां व्याख्याता तस्मासेन॥३९॥ द
क्षिणदेशे धोरतमुपदिष्टं भूरि जाययाप्युचितं इति वास्यायनरीत्याचित्ररते वीरभद्रोक्तिः॥४०॥
पुरुषापितकं वाच्यं सम्यक्पुरुषोपसृष्टकं भूरि॥ वास्यायनप्रतिज्ञामुनुस्मृत्यैस्त्वोचिता स्यापि॥४१॥
पशुमृगपंजिविलासैर्बहुभिरुपायैः प्रबोधवीश्वित्रे॥ रतियोगनतियोगाद्विवर्धये कामतत्त्वज्ञः॥

॥४३॥ तस्मात्सोदधस्य स्याद्देशानां भूरिभावयोगेन ॥ स्त्रीणां स्नेहो वागे बहुमानो जायते नुपमः
 ॥४३॥ श्रीवीरभद्रकृतिनाशास्त्रेऽसमबाणशासनानुसृते ॥ सांयोगिके धिकरणेष्वो ध्यायः कृतः
 षष्ठः ॥४४॥ ॥ अथ सत्पमध्यायं व्याख्यात पौरुषो जगति ॥ श्रीवीरभद्रनामानिर्जितकामाकृ-
 तिः कांत्या ॥१॥ कलहस्य रूपमाहुः सुरतं कामस्य वामशीलत्वात् ॥ तस्य विशदं तथापि च तस्माद-
 त्र प्रहारोस्ति ॥२॥ अंसौ पृष्ठं स्तनयोरंतर्मूर्धा तस्य चक्षुरः ॥ भेदासीकृतमस्मादार्तितया भूरिभेदं
 च ॥३॥ विरुतं च तत्र सीकृतमष्टविधं स्यादधिहिंस्रतप्रभृति ॥ स्तनितं कुजितरुदिते पुनस्तदुक्ता-
 रकौतद्वत् ॥४॥ सीकृतं फूत्कृतं ~~मुक्ति~~ के अपिमोक्षार्थाये च विशृता वंशद्वयः ॥ एते सीकृतिपक्षा-
 अलमंबा वारणार्थाश्च ॥५॥ अर्थविशेषादेता नूहिंस्रतकादीन् प्रयोजयेच्छृङ्खलान् ॥ वास्यायनानि
 रुक्तैर्विस्तारो नादतोऽनेन ॥६॥ पारावता परभृतशुकमधुकरहारितहंसदायूहाः ॥ अनुकर्तव्य-
 नुता इह ल्मावककारं उवौ चैव ॥७॥ एवं च चक्रवाकः सीकृतभू इष्टमीदृशा वंशद्वयः ॥ एकैकशः प्रयो-
 ज्याः कामाकुल यानितं विन्या ॥८॥ पृष्ठमुष्टिभिर्घातः क्रौडगतो याः प्रकुल्लपद्भाक्ष्याः ॥ तत्र स्तनि

तप्रभृतिचकुर्यादीत्याभ्यसूयेव॥९॥प्रतिघातानकुर्यात्पिकुर्याद्योजितयंत्रांस्त्वनंतरेहन्यात्॥अ
पहस्तअपहस्तकेनमंदप्रारंभेवर्धमानश्च॥१०॥आरागपरिसमाप्तेर्हिंकारादीन्प्रयोजयेन् ॥त
स्यविकल्पाभ्यासौकथितौतेकांप्रयोगस्य॥११॥विवदस्यासीत्कृत्यप्रहणनमिहकुंचितांगुलिकरेण॥
शिरसिप्रसृतकमाहुः॥निश्चितकामागमाःपुरुषाः॥१२॥अंतर्मुखेनकुर्यात्तत्रचपूत्कारकूजितेयुना
त॥रतकर्मणोवसानेश्चसितंरुदितंविदध्याच्च॥१३॥स्फुरतोवेणोरंतुंरुतिरुक्ताशब्दहृत्कृतिःशास्त्रे॥
सूक्तुतिरिहविनिपतितःपानीयेपिप्लस्योक्ता॥१४॥अभ्यासेप्रहतेरिहसर्वत्रचुंबनादेःप्रारंभे
स्यात्तंसीकृतेःकरणात्॥तेनैवप्रत्युत्तरमुक्तंरागप्रभावेन॥१५॥अभ्यासेप्रहतेरिहशब्दावार-
णामोक्षात्तमंबार्थाः॥वक्तव्यारतिविरतौश्चसितायुन्मिश्रितोयोगः॥१६॥विरुतानामपित
द्वद्वागवसितिक्षणेहनामिहतिः॥जघनस्यपार्श्वयोर्वसमतलकंस्यादिहाश्रितं॥१७॥
तत्रचलावकपरभृतहंसानांकूजितोदरस्वरया॥इतिसमतलप्रहणनेमोगायोगःप्रहार

स्य ॥ १८ ॥ पारुष्यं रभसं ते जश्चैवेह शोभते पुंसां ॥ आवलववेशक्तिव्यावृत्तिर्योषितां भाति ॥ १९ ॥
 रागत्वयोगसाम्याद्भवति व्यत्यासरतयोः कापि ॥ अचिरं प्राप्तं तस्य प्रकृतिर्भवतीति शास्त्रार्थः ॥
 ॥ २० ॥ कीलाकर्त्तरिको ब्रूविध्यासंदंशिका तथैवान्ये ॥ प्रहरणनमष्टकमिधं सहपूर्वेदं क्षिणत्वा
 नां ॥ २१ ॥ विध्याकपोलदेशो कीलो रसिकर्त्तरि शिरोदेशो ॥ संदंशिका च कुचयोः पार्श्वे दितयेव संदि
 ष्टा ॥ २२ ॥ कीलान्युरसि मृगीदृशां दृश्यं ते दाक्षिणत्पदे वशानां ॥ देशविशेषादुत्तमिदमम वास्या
 यनस्येह ॥ २३ ॥ देशांतरीयमन्यत्रैव देशांतरे मनोहारि ॥ तद्देशोप्यात्यवकं परिहर्तव्यं प्रयत्नेन ॥ २४ ॥
 गरिकां कांचिद्भूतवान्कश्चिद्राजा हि कीलयासुरतं ॥ राज्ञे मन्योभूषः कर्त्तर्यादुष्टयोगेन ॥ २५ ॥
 यदि ह्यया योगकाणां वक्त्रे नटी किलेहान्यः ॥ तास्मादसावधानः प्रहरणयोगैर्ननु कुरीति ॥ २६ ॥
 अंतनगरिका मूलं नापि वदार्द्यं न शास्त्रताभ्यासः ॥ उद्युक्तेन तिसमरे रागा संजायते यूनोः ॥
 ॥ २७ ॥ स्वप्रेष्यपि च नरसि कैरीक्ष्यं ते भावविभ्रमौ तौ हि ॥ कामिभ्यां तक्षणमिह बौ स्यातां कल्पितौ सुर
 ते ॥ २८ ॥ आसाद्य पंचमीमिह पथितौ थारां नेक्षते मथातुरगः ॥ वेगाधः श्वभ्रदरी स्थातुं चान्यत्तथा विष

मं॥२९॥एवंरतिसंमर्दरागतौकामरासनानुगतौ॥असमीक्ष्यात्पयमेतौजायेतेचंडवेगौद्यौ॥३०॥
तस्माद्यात्वामृदुतांबलचंडलेवसानसाक्षीणं॥बलमासनश्चयोगाद्यंजीतद्यानशास्त्रार्थः
॥३१॥सर्वसुसर्वदानहियोगास्सायोगिकाबुधैर्ज्ञेयाः॥स्थानेदेशेकालेसमुचितएवांप्रयो
गस्यात्॥३२॥श्रीवीरभद्रहतिनाशास्त्रेसमवाणरासनानुसुते॥सांयोगिकेधिकरणेस
सुमहनिश्चितोध्यायः॥३३॥अथरचयतिपुष्टार्थतस्याष्टममेवमादरोध्यायं॥यस्यद
रादरिसुदराःशैलश्रीमाश्रिताभ्यरात्॥रत्यभ्यासश्रान्तेकांतैरागाधिकेदुतार्थिहे॥अवयाह्ये
नंरचयेपुरुषायितमेरागाबाक्षी॥२॥यदिवास्वाभिप्रायाअर्थितयाशिल्पकल्पनासीमः॥न
यककुतूहलाद्यकलयेदबलाकव्हापुंसः॥३॥तत्रैतरेणयुक्तेयंवेक्रियतेयदेथितेतिस्तस्याः॥
अवपातयेत्तदैनंस्यादेवंरत्यविच्छेदः॥४॥इत्थमनल्पगुणोयंप्रथमःकलयरित्रयाश्री
तैपुंस्तु॥भवतिपरस्तुजघन्योयंत्रगेसमारंभे॥५॥भ्रस्यहेरागकुसुमास्वासाद्विहि

न्नहासलीलाच॥ चुंबितुमस्यमुखेदुंवक्षोजाभ्यां प्रविश्यामः॥ ६॥ संपीडयंत्यनुकले-
 नमयंतीमस्तकंरुताश्चेष्टाः॥ पूर्वपुंसारचयेदीर्घाकलुषेवमृदंगी॥ ७॥ प्रतियातया-
 मिपूर्वंभवताहंपातितामहायनात्॥ इतिरमर्कप्रहसंतीब्रूयास्संतर्जयंतीव॥ ८॥
 मध्येमध्येव्रीडांश्चममभिरामातयाचिराज्येष्ठां॥ संदर्शयेन्मुखश्रीनिर्जितराकेदुशो-
 भैषा॥ ९॥ पुरुषोपसृष्टकैरथमुहुरूपसर्पैततानिवक्ष्यामः॥ पुरुषश्शयनगतायाः नीवी-
 विश्लेषयेत्सुदृशः॥ १०॥ कुर्यादेतत्तस्यां किंचिद्व्याक्षिप्यभूरिभिर्वचनैः॥ एवंनीवी-
 मोक्षेयूनांरागोधिकोभवति॥ ११॥ तत्रविवादेतामथगंडेपरिचुंब्ययाकुलीकुर्या-
 त्॥ परिसंस्पृशेच्चबहुधास्थिरलिंगस्तत्रतत्रैतां॥ १२॥ प्रथमंसुसंगताचेदूर्वैरिह
 सन्नतिंस्फुटीभवतोः॥ रचयेद्भूतनमंतःकन्यायाश्चैवमातनुयात्॥ १३॥ स्तन-

योरभसंहतयोसकशास्तनयोगलेचांसेस्वैरित्यारचयेदितिसास्त्रंयोगंपुरुसृत्य
॥१४॥ अलके निर्दयमेनामवलंबेताथचुंबनं कर्तुं॥ अंगुष्ठं संपुटकेन वहतुदेशे प्रस्फु
रन्मदनात्॥१५॥ तत्रैतदासलज्जारचयेदामीलनंदशोस्युमुखी॥ प्रथमसमागमसमयेरति
संयोगेचकन्यायाः॥१६॥ एवाकथमनुक्तास्यादितिकुर्यात्प्रवृत्तितोकीक्षां॥ उपसर्पन्नुतयंत्रो
यत्रैवाप्रापयेदृष्टिं॥१७॥ व्रीडांतस्यास्तत्रचनुयादेतद्रहस्यमेवाध्याः॥ आहचसुवर्णनामः
कामागममार्गमाश्रित्य॥१८॥ व्रीडानाशः सस्तिगत्रिणामीलनोदयश्चदशोः॥ इतिरत्यका
शेयाभावोदयलक्षणंस्त्रीणां॥१९॥ कंपोदशनंस्वेदः करपंकजयोर्विधूननंस्वेदः॥ उथानातर्प
णमधनिहतिश्वरणांबुजाभ्यांच॥२०॥ अतिवृत्तिरतिविरेतोपुंसेतुदयस्यलक्षणान्याहुः॥
कामागमपरिशीलनचंचुरद्वित्रायुवानस्तु॥२१॥ एनांयंत्रावसरात्पूर्वंसंबाधहस्तिनास
दशः॥ आमृदुभावाक्षुब्धांरचयेत्करपंकजेतासौ॥२२॥ पश्चाद्रचयेदनयायंत्रयंत्रादयंत्रि

त्रितस्मिन्मृतिभूः॥ पुरुषोपसृष्टे लकानिचकथया सोविस्तरादधुना॥ २३॥ उपसृष्टे एकमथनकु
 लमर्दनपीडेवनिर्हतिस्तद्वत्॥ सूकरवृषनिर्घातौ चरकविल्लासस्तथैव्यः॥ २४॥ संपुटसहि
 तः प्रोक्तो वास्यायनसारसं सृष्ट्या॥ लक्षणमेषां क्रमशः कथयामस्तु त्वबोधाय॥ २५॥ न्या
 यं मृदुसंमिश्रणमुपसृष्टकमत्रकमिभिः कथितं॥ भ्रामण्यमथ हस्तेन च मंथनमिह सर्वतो-
 लैंगं॥ २६॥ नीचीकृत्य जघनमथ तदपरिसंघटये ध्वजहले॥ उच्चं सरभसमिदमवमर्दनमि
 तिसंज्ञया समाप्नातं॥ २७॥ आहृत्य ध्वजतश्चिरमवतिष्ठेत्पीडयन् यदा पुरुषः॥ पीडितकं
 तदिहोक्तं शास्त्रज्ञैरर्थयोगेन॥ २८॥ उत्कृष्टस्वजघनं दूराद्देगेन पातये यदा॥ निघातो सोथितो
 मुनिनानिर्घातयोगेन॥ २९॥ एकतद्गृहभूद्दृष्टं लिख्येनेकथितो वराहघातो सो॥ उभयत्रक्रमलि
 ख्यनेव घातः कामिभिर्ज्ञेयः॥ ३०॥ वारद्वयं संमिश्रितमनीसार्यैतत्समंतदेशेषु॥ द्विस्त्रिश्चतुरि
 ति घटनमुदितं वरकस्य लीलेयं॥ ३१॥ व्याख्यातं करणं सिहरागादसितौ तु संपुटख्यात्मा॥

तेषां सास्मादिह युक्तो योगो विकल्पेन ॥ ३३ ॥ पुरुषायुतेयिते धिकानितुकथितान्यन्य
 निसंज्ञया त्रीणि ॥ संदंशभ्रामरकौ प्रेरयोलितमुल्लसकामं ॥ ३४ ॥ बाउबकेन गृहीतानिष्कर्षसाः
 प्रपीडयंत्यावा ॥ सुचिरं स्खानं प्रोक्तं संदंशेन राश्रेषु ॥ ३५ ॥ यत्राभ्यासाधिक्याच्चक्रभ्रमरां गृहीत
 यंत्रायाः ॥ तमिह भ्रमरकमाहुर्जयने त्रपुंसस्तु ॥ ३५ ॥ दोलावज्जघनस्य प्रेरयोलित-
 मुच्यते मितो भ्रमरो ॥ लक्षितमेवं त्रितयं वास्यायनभाषितेनेह ॥ ३६ ॥ अलिकेलिकनिधायस्वि
 यं रमणस्य युक्तयंत्रैव ॥ पुरुषायितेन खिन्ना विश्रामं प्राप्नुयादुचितं ॥ ३७ ॥ पुरुषस्यावर्तनमिह नर
 चितं स्त्रिया विश्रमे जाते ॥ इति पुयितरूपं कथितं मुनिना विविच्यैव ॥ ३८ ॥ प्रख्यादितस्वभावात्
 द्रवैरपरिगूढरागसंभारा ॥ विरणोति त्वं भागं रागादुपरिष्ठितायूनः ॥ ३९ ॥ शीलं रलिलोलसतां
 तत्वेनास्यास्तदीयचेष्टाभिः ॥ जानीयादनुरक्तस्तस्यां स्यादानुकूलयेन ॥ ४० ॥ पुरुषायितेन ना

रीमृतुकालीनां नवाप्रजातां च ॥ नमृगीं गर्भवतीं वानाति स्कुलां युतां कुर्यात् ॥ ४० ॥ श्रीवीरभद्र-
 तिनाशास्त्रे समवायाशासनानुसृते ॥ सांयोगिकेऽधिकरेणे स्वलोभदृष्टे मोध्यायः ॥ ४१ ॥ नव-
 मे नवमं कुरुते ध्यायंसां योगिके धुना वीरः ॥ अधिगस्येन समरं नीवीरो वैरिवर्गे भूत् ॥ ४२ ॥ प्र-
 तिदिध्यातुं तीयास्त्रीपुंभेदेन तत्र पूर्वात् ॥ वेवालापौमानं लीलां भावं च भीक्षुन् ॥ ४३ ॥ मृदुतां सुरवि-
 तां व्रीडास्त्रीणां मनुयाति चासहिष्णुः ॥ पदने स्याज्जघनस्थितिः शालिर्वा स्यायनः प्राह ॥ ४४ ॥
 प्रथमोपरिष्ठकं स्वलुप्रथमे चैषा ततो धिकां रतिं ॥ स्वीकृतवेद्यायः ता प्रतिमभिमानाद्भजयेषा-
 ॥ ४५ ॥ अन्यापुरुषाक्षतिरिह गुणागप्रियं भजयुक्ता ॥ संवाहकादिभावं दद्यान् नैव प्रकाशं तु ॥ ४६ ॥ ग-
 संवाहकतां गात्रैरुत्पत्तिरिजन्म स्यात् ॥ गृहीयात्परिचयभूतं वैर्मूलं स्पृशंती च ॥ ४७ ॥ उपलभ्य ध्ये-
 धैर्यं मध्वीमान्वायिना दृढं बहुधा ॥ चापलमस्य सकुसं प्रहसेदनुपक्रमे प्येवं ॥ ४८ ॥ स्वयमारचये-
 दयममुद्युक्ते स्मिन्निवादनीलेषा ॥ उपगच्छेच्छुद्धिहकमत्रिष्टकमत्र निर्दिष्टं ॥ ४९ ॥ अविक्लप

तः प्रयोज्यं निमित्तं दृष्टं च पार्श्वतस्तद्वत् ॥ संदर्शो बहिरंतरचुंबितपरिमृष्टकेचैव ॥ ९॥ आग्रावपूषितं-
ननु संसरइति तेषु चेयमेकैकं ॥ अभ्युपगम्य विरामे भीष्मां संदर्शयेत्सुस्य ॥ १०॥ इतरः पूर्वोपगमात्सरतो
निर्वेशमाचरेत्सरतः ॥ तस्मिन् सिध्येतदुपरमिति नीतिः कर्मणामेषां ॥ ११॥ ओष्ठोपरिविन्ध्यस्तं हस्तेनालं
बितंधने पुरुषः ॥ उपविध्या संधुन्यादेतन्निमित्तं मुनिः प्राहुः ॥ १२॥ अढ्यायाग्रं - - - रतौ निर्देशनं दृ-
शनवसनयुग्मेन ॥ दृष्टं पार्श्वतदृष्टं पीडायां पार्श्वतश्चास्त्रे ॥ १३॥ अत्र भवत्येतावसां हनमिति कामिनो
र्मुदेभिमतं ॥ भूयो पितोदिता सौ संमीलितदशनवस्त्राचेतुः ॥ १४॥ संपीड्याग्रं न तस्य च मुंचेदंशो बहिर्भ-
वेत्कुष्ठौ ॥ तस्मिन् न भयर्थं न यापदिकिंचित्क्षिपेदधिकं ॥ १५॥ अग्नौष्ठाभ्यामियमथ चरितनिवृत्तिर्यथा
बहिः कुरुते ॥ अंतस्संदंशो सौ वास्यायनभाषिषितेनेह ॥ १६॥ हस्तावलंबितस्य च चुंबितकंदत्तवस्त्रवद्ग-
हणे ॥ परिमृष्टकमिदमुक्तं तत्कुत्वा जिह्वया ग्रेण ॥ १७॥ घृष्टनमथितो ग्रेण च तथ्यनं नागभारसंयोगा-
त् ॥ अर्थप्रविष्टमीदृग्दशनसंगापुरस्कारात् ॥ १८॥ मुहुरवपीडय विमुंचेन्निगदितमिदमाम्रचूषितं श-

स्त्रैः पुरुषाभिप्रायवशादवगिरणं पीडनं चान्तं ॥ १९ ॥ उक्तस्संमरनामाप्रहरणयोगादिहार्थतो ज्ञेयाः ॥ वा
 स्यायनानुसारिविधिरयमत्रोपरिष्टके कथितः ॥ २० ॥ स्वैरिण्योदास्यो वाकुलरास्संचाहीकास्तथा चैत
 त् ॥ सम्यक्प्रयोजयंति न कार्यं समयस्थितेरेतत् ॥ २१ ॥ अपि वा सत्यतया सांपुनरपि वदनांबुजस्य संस
 र्गे ॥ स्वस्याप्यार्थापत्तेरितिकथयत्यागमाचार्यः ॥ २२ ॥ योगाभ्यासादधिगततत्त्वे वा छयायनो गुणामि
 भिरुच्यः ॥ देवो यमपरिहार्यो वैश्याभिरताविति प्राह ॥ २३ ॥ अतएव प्राच्यानां रतिलीलायामिमास्सदा
 यज्याः ॥ अहिस्तत्र कदेश्यानां संगमा रुचयः ॥ २४ ॥ साकेन कास्तुता सुनकेवलमिहेव क्रमणे निर
 ताः ॥ रचयति नागरिको ननु कर्मैवा सुसक्तोऽपि ॥ २५ ॥ अविशंकया तु सर्वं रचयत्येव ह सौरसेनाये ॥
 ते कथयन्ति रत्नोक्ति कदृष्ट्या सौचादि नारीषु ॥ २६ ॥ स्या - - - - - नेयता सांबदने तत्कर्म पात्रभूतोऽपि ॥
 चुंबनमनुप्रयोज्य स्त्रीमुखमित्यादि वाक्येन ॥ २७ ॥ वचनं तु सावकाशं सुचरितनारीषु चुंबने विषये ॥
 देवास्त्रिंशदेरिति वा स्यायनग्रहसंयोगः ॥ २८ ॥ तस्मिन् परिष्टके किल तदुभयतः कापि चान्योन्यं ॥

स्त्रीयुक्ते श्वररागी कर्मैतत् स स्पृहस्तनुते ॥३१॥ व्यासस्तस्य तु विदितं शृंगवनचरिते मुखं बुजे नेह ॥ युग
पतुसंप्रयोगो यूनो रिह को किलः कथितः ॥३२॥ अतएवास्मिन्निरता ल्यं क्त्वा वेश्या जनान् गुरौ रूच्यान् ॥
रज्यंते दासादिषु नैषामस्मिन् जुगुप्सं प्रेति ॥३३॥ विप्रो विद्वन्मं त्रीना क्ये कुशलो नकारयेदं तत् ॥ अ
पि वा सप्रत्ययतां प्रासोधर्मो न्यथा भवति ॥३४॥ शास्त्रं प्रचारमात्रा न्नायं योगो रिवलेषु देवेषु नास्ति स्वे
मां सरुक्तिर्येद्योक्ता सर्वलोकस्य ॥३५॥ शास्त्रं च नाप्रमाणं पुरुषा देशास्तथा तथा कालाः ॥ सत्येव ये
रुपा रैस्या अर्थानि द्या अभिप्रकृताः ॥३६॥ ज्ञात्वा च देशकालौ शास्त्रं चैव प्रयोगमात्मानां ॥ युंजीत यो
गमथवा भजतु विरगं प्रयोगेषु ॥३७॥ मनसश्चंचलतायाः अर्थस्यास्यातिगुह्यं प्रकृततायाश्च ॥ को वे
दकः कदाचि कुपयितुं कुतः कर्म ॥३८॥ निंदिततामपि यातो ध्यायेत् ये वीरभद्रदेवेन ॥ वास्यायनीयवृ
त्त्या उद्योगस्तौ कथं त्याज्यः ॥३९॥ साध्वेव सन्निवेश्यं क्रियते चेद्देदना स्वयं ग्रंथः ॥ व्याख्यायां परर
चिते तस्यां सृतिः कथं त्यज्या ॥४०॥ श्रीवीरभद्रकृतिना शास्त्रे समवाणशासनानुसृते ॥ सांयोगि
के धि करणे नवमो नवमः कृतो ध्यायः ॥४१॥ ॥ अथ दशमं विनादयितुं राजकुमारो यमुद्यतारंभः ॥

संरंभनिहतविपुलोगयारमणीसौभाग्यलुंछकः॥१॥भोजइवायमनिरतो नानाविद्यानिबंधनिर्माणो
 सममोहल्लमपियोद्योगः कामशास्त्रेपि॥२॥परिवारकमित्राभ्यां सहितः पुष्पैः स्फुपुष्टितोर्जुष्टे॥संचा
 रितशुभधूपेरतिवासेऽलंछतेभवने॥३॥रचितस्नानालंछतिरीषत्वानीचशास्त्रतोयुक्त्या॥रमणी
 यमुपक्रमेदिहसावनतश्चैवयातेन॥४॥केशेहस्तेनीव्यां वस्त्रांते वावलंबनंरतये॥उपवेशनंवि
 दध्यादक्षिरातोहरिशबाध्याः॥५॥सव्येनबाहुनास्याःपरिरंभोप्यरुध्यतस्सुदृशः॥अनिवृत्त
 सन्निरुत्तंगीतंवाद्यंदिवाचयेत्॥पूर्वाध्यायनिसृष्टैर्वचनैरागादिसंयुक्तैः॥६॥गूढाश्रीलाश्याध्याः
 परिभाषयासमस्याभिः॥अनिरुत्तसन्निरुत्तंगीतंवाद्यंदिवारचयेत्॥७॥संकथनंचकथानांभूयः
 पानेप्रवर्तनंतद्वत्॥दृष्ट्वाचसानुरागांतांबूलाद्यैर्जनोद्वासः॥८॥उद्धर्षयेच्चविजनेप्रोक्तैरालिंग
 नादिकैरेनां॥उपचक्रमेदनंतरमस्मान्नीवीयोगादि॥९॥अवसानेरागस्यतुलज्जाभाजोरिवान्य
 योयूनोः॥अन्योन्यंपरिदर्शनपरिहारेणोदितप्रभयोः॥१०॥आचारभूमिगमनं पार्थास्तेस्मान्नि

वृत्तयोरनयोः॥ व्रीडायमानमनसोरुचितेदेवासमास्थितयोः॥१५॥ तांबूलग्रहणोत्तरमस्त्रीस
त्यचंदनारिदेहेऽस्याः॥ दसास्वयंभुजेरचतामिहपरिरभ्यसव्येन॥१६॥ दसाचचषकहस्तेसांवना
माधायपाययेदुचितं॥ तदनुजलस्यचपानंभुंजीयानांचखंडादि॥१७॥ सास्यानुसारिसर्वैर्दशस्य
स्यात्तथात्मनोऽप्येतत्॥ अखंडरसकंयूषंरुचिरमवागूतथैवान्नं॥१८॥ पानकमभर्जितैरिहमांसैर
चितोपदेराशोभाढ्यं॥ आम्राणिमातुलुंगंकचुकाद्यंशर्करासहितं॥१९॥ मधुरमिदंमृदुविशदंनि
र्दिश्यैवंविदश्यतद्द्यात्॥ हर्म्यतलस्थितयोर्वीचंद्रकराणांचसेचनंकर्तुं॥२०॥ आसनमत्रकथा
भीरुचिराभिस्साधुवर्तेन॥ अंकेलीनामेनांपश्यंतीमंडलं सुधामौनोः॥२१॥ व्यक्तीकरणंकथि
तंरुच्यानक्षत्रपड्मतीनां॥ ध्रुवदर्शिनंबसिष्ठप्रेयस्याश्चैवसर्पर्वः॥२२॥ रत्यारंभसमाप्तीकथितेवा
स्याः॥ यनेनैवं॥ अवसानेरतेरिहवर्धेतासामुपस्कृताप्रीतिः॥२३॥ प्रीतिकरैरन्योन्यंस्त्वस्फुटवि
स्रंभंकथायोगैः॥ भावानुवर्तनैरिहनिजसंबंधैर्भविष्यत्प्रीतिः॥२४॥ क्षणमवलोकनविरहः॥

धात्री स्यात्तथा दृष्टिः ॥ हल्ली सक्ती उ न कै गीति र पि नाट रा स कै रु चितैः ॥ २१ ॥ रागार्थ लोभ न य नै रिंदोर
 पि दर्शन रैवे म ॥ प्रथमा वेलो कने सति पूर्व ये स्युर्मनोरथा यू नोः ॥ २२ ॥ दुःखं पुन र्वि योगे प्रतिकीर्तन त-
 स्त यो रु भ योः ॥ उक्ता स चं व नै रथ रा ग पे री रं भ त स्त था भा वैः ॥ २३ ॥ संयुक्तै र ह यू नो स्ते हो रु धिं समा
 या ति ॥ रा ग दा क्तु त रा गं वृ त्ति म रा गं च सां त रे रा गे ॥ २४ ॥ पो टा र तं स्व ल र तं र त म नि यं त्रं च संप्रोक्तं ॥ अ
 व लो क न दि व सा व धि र चि ते य ले न सं ग मे यू नोः ॥ २५ ॥ ग सा प्र त्या ग म नै को प त्या गे न त रा द्यं ॥ त रा त्मा
 मि प्रा यं प्र कृ र्ति रु चि ते व या व द र्थं च ॥ २६ ॥ एवं बा ह्य र तो त र का ल यं त्रे वि लं बो ज ॥ म ध्य स्वर रा ग मा
 जो ष्यं धि र भे न र ज्य ते यू नोः ॥ २७ ॥ आ ह त रा गे य स्मि न् यो गै स्सं दु क्ष णं रा गे ॥ का र्थ र्थि म न्य स क्तो
 य दि वा य स्या ध्य तो द यो यू नोः ॥ २८ ॥ वृ त्ति म न्या ह दि चे द्य व हि त म ते स मा म्ना तं ॥ वृ त्ति म र ने तु यो-
 ग स्स र्वे शा स्या त्मु च्य मां कृ ल्पाः ॥ २९ ॥ न्यू ना यां दा स्यां वा पो टा र त म र्थ ला भा र्थं ॥ प र यां ग न या
 स ह य तु स्या द्ग्रा मी रा स्य रा ग या ता र्थं ॥ ३० ॥ स्व ल र त मि द मा म्ना तं ना ग रि को रा म कां यैः ॥ उप चा स न

हतिरिह कथिताः पोटारते मुनि ग्रंथे ॥३१॥ अन्योन्याविसंभेसास्याद नियंत्रितं तत्तु ॥ वास्यायनी यदृष्ट्या
रतमेतद्वैरभद्रदेवेन ॥३२॥ कुसुमेवोरिह कथिता ग्रंथे चूडामणौ क्रमशः ॥ अप्रणयायाः कोपे युक्ते युक्ते स्त
बध्य रागायाः ॥३३॥ नामग्रहं सपत्यास्तस्यास्तं बध्नि चालापं ॥ नो मर्षयेद्व्यलीकं भर्तुस्त्वलितं तथा च गो
गोत्रस्य ॥३४॥ तत्र भृशं कलहस्यादृदिताया सौ च जायेते ॥ क्षोहं विशरोरुहाणां शयनाभनतो धरातले पातः ॥
॥३५॥ ताउनमपि भुवि शयनं भूषणमात्रा च मुक्ति च ॥ एवं माते जाते भंगार्थं तस्य युक्त सामादेः ॥३६॥ युक्ते
सति प्रयोगे तस्यां जात प्रसादायां ॥ साममयोपक्रमतः शयनतले रोहयेदसावेनां ॥३७॥ तस्य च बंधनमु
चितं वक्त्रेण स्योनयोत्तरीययोग ॥ एवं विवृद्धकोपासकचग्रहमुन्नमय्य तस्यास्य ॥३८॥ हन्यादंभिकमले
तः बाह्यैः प्रुष्ठे धवा शिरसि ॥ वक्षसि वा चारैकं द्विर्द्विर्घातं निहत्य संगच्छेत् ॥३९॥ यावद्द्वारमध्यस्त्रं कर-
कमले नापमृज्योत्तः ॥ कौधाधिकापि च साभूयो न द्वारदेशतो गच्छेत् ॥४०॥ इत्याह दत्तकः खलु मत्स्यो
धंतथा तस्याः ॥ तत्रानुनीयमाना युक्त्या सास्यासु सादमाकांक्षी ॥४१॥ लब्धापि वप्रसादं सकषायोक्तिस्त-
देकांतं ॥ सुरताकांक्षातरत्नामबलानेनी प्रियस्समालिङ्ग्य ॥ नीलाशयापुष्टेस्वाकालं कारतांगमयेत् ॥४२॥

प्राप्यनिमित्तं स्वीये यदि भवने स्यात्तै न्मृगे क्षणरुष्टा ॥ जुष्टा तादृशि चिन्है रभिगच्छेन्नायकं दुरया ॥ ४३ ॥ तत्र
 नियुक्तै र्भर्त्रा सानुनया सौ च पीठमर्चये ॥ दूरे विधाय रोषं तेन सह स्वं गृहं गच्छेत् ॥ ४४ ॥ तत्रैव वा वसेदिति क
 लहप्रणये निरूपितो यूनां ॥ ज्वलनग्रीष्मदिवा करदवदहनास्ते जसो यस्य ॥ ४५ ॥ चतुरधिकी षष्ठी निमां
 बाभ्रव्ये राप्रकीर्तिता कांतः ॥ वरनारीषु विरचन् श्रगृह्णति मान्मथां सिद्धिं ॥ ४६ ॥ शास्त्रांतराणि कथय-
 न्नथ यमज्ञापयन् चतुष्पष्टिं ॥ विदुषां संसदिरतथा कथया परिपूज्यतामेति ॥ ४७ ॥ शास्त्रांतरानभिज्ञो यस्त
 रया विहृतश्च तेष्वस्मा ॥ गोष्ठां सस्त्रीतनयोर्गोष्ठो स्वर्गं विगाहते नियतं ॥ ४८ ॥ एनां विदुषूज्या मधिहृततं पूज
 ती च कल्यैः ॥ गणिका गपरिपूज्यां सकुरुते नंदिनी कोना ॥ ४९ ॥ नामान्यस्याश्वास्त्रे सुभगं करिणीति नै
 दिनी सुभगा ॥ नारी प्रिया च सिद्धा कामाचार्येण गीयंते ॥ ५० ॥ कन्या परयो विद्वां पण्यां गनया च भावशा
 लिन्या ॥ निपुणे स्यां दिव्या यां बहुमानेन नक्ष्यते कामी ॥ ५१ ॥ श्रीवीरभद्रकृतिना शास्त्रे समवाया शासना
 नुसृते ॥ सांयोगिके धि करणे द्रोमो ध्यायः ॥ तादृशतो विशदः ॥ ५१ ॥ ॥ इत्थं स्मर सर्वस्वं सांयोगिक
 मादितो निरूप्या सौ ॥ शास्त्रे स्मिन्नधिकरणे तस्मात्परमादरात्तनुते कन्यायुक्तकनामन्यधिकरणेऽथ

द्वितीयतः परतः ॥ यतते सार्थकतायै प्रथमे ध्याये महाबाहुः ॥ अध्यायाः पंचास्मिन्कन्यायास्तं प्रयुक्तके कथि-
ताः ॥ तत्र प्रथमेऽध्याये चरणविधिर्निर्णयस्तं गे ॥ ३ ॥ कन्याया विस्त्रं भणमुदितं तस्य द्वितीयकेऽध्याये ॥ बालोप-
क्रमसहितं चेष्टाकारस्य नन्यरागेषु ॥ ४ ॥ सूचनमुक्तं विशदं कथितो ध्याये उलायतः यथाः ॥ एकपुरुषाभियोगः
प्रतिपत्तिश्चात्र कन्यायाः ॥ ५ ॥ पंचम इह अध्याये भूमिर्पंचेषु नामुनायूना ॥ कथिता स्पु रत्न पंचयोगा वैवाहिका वि-
वादाः ॥ ६ ॥ इत्थं कलासंग्रह आग्रह परिदृष्टकामशास्त्रार्थः ॥ अधिकरणं विवादयति स्मरशास्त्रस्य कृती ये सः ॥ ७ ॥
अधिगंतव्या विधिना यस्याश्चैदानोपभोगयोः पूर्व ॥ नान्यस्माच्च सवर्णभूमिर्धरणां मर्थिपुत्राणां ॥ ८ ॥ अ-
नुपस्तुतारति स्यात्तथाधिक्यवज्जायते तस्मात् ॥ निंदिततोपस्तुततान्यूनाधिक्यवर्णयोर्विदिता ॥ ९ ॥ सा नि-
निरतामिति कन्यामात्रापित्रावसंयुतां युक्तां ॥ वर्षत्रयेण वयसा यदि बाने वनो नेह कालेन ॥ १० ॥ ~~वर्षत्रयेण~~ रत्ना
ध्यायारेधनकतिपक्षिणि बें संबंधिनी मुहुस्सखदे ॥ संबधिभिः परीते जाता मेवं विधेवं शो ॥ ११ ॥ पित्रुयज्ञा-
धिक्यवृत्ती संपनां लूपलक्षणे रुचितैः ॥ अन्यूनानधिकी गीयक्षिस्माक्षिस्तनीमपि वा ॥ १२ ॥ अक्षीणके-
वादत्तां न दत्तकर्णक्षैण्यशात्तिनां तद्वत् ॥ सहजाऽरोगशरीरां श्रुतवानेवं गुणः पुरुषः ॥ १३ ॥ शीलयतु यो

गृहीतामन्येतास्मानमेषसंक्रुतिनं॥ याचेतनैव नैनामन्यसवर्णान्वितां पूर्वं॥ १४॥ इति घोरकमुखमयि
 तेन्यूनधिके तु यावनं युक्तं॥ तस्यावर्णेपित्रे र्यात्रस्संबंधिनी नैव॥ १५॥ मित्राणामपि युक्तः संसक्तानो प्र
 वरो वरावाक्ये॥ वरयित्रंतरदोषं दिशतां निजसस्तवैचैव॥ १६॥ अनुकूलयेपुरनिशेकथया कौलादिन
 दुष्टापत्त्याः॥ कन्यामातरहृदयं विशिष्य मित्राणियत्नेन॥ १७॥ ज्योतिर्विसुहृदस्य तु राकुनग्रहलग्न-
 राशिनक्षत्रैः॥ दृष्टेरपि च निमित्तैस्संबंधं भावयेत्तस्याः॥ १८॥ कन्यांतरलाभकथाः कथयित्वा मेचक-
 न्यकामातुः॥ उन्मादयेपुरस्याहृदयं केचिन्नयत्नेन॥ १९॥ दद्याद्वा वरयेद्वा दैवा दनुकूल्यतः कन्यां॥ न तु
 केवलं निजोच्छातत्रसमर्थंति केप्याहुः॥ २०॥ धावनमोदनशीली वरणवसरेन निद्रियायुक्तां॥ परि
 वर्जयंतिकन्यां वरणे संतः प्रयत्नेन॥ २१॥ यस्यानाममशस्तं यात्रामदक्षिविकारिभिर्दाने॥ अन्यार्थ
 यागुसायावत्यंतं न तादिकरा॥ २२॥ व्यंगमित्रारियुता वृषभास्त्रेधास्तवर्षशीलावा॥ वृषलीमुंडागु
 लमंबिभ्राणादूषिका चैव॥ २३॥ फलनी नक्षत्राख्यानाम्मानद्यास्तथा च वृक्षाणां॥ चरणे वज्र्योपा-

ता युक्ताभ्यां रेषनाभ्यादि ॥ २४ ॥ एके तु वित्तनयने यस्यां पुरुषस्य वानुरज्येते ॥ यस्यां मृद्धिं प्राहुस्त-
दभावे लक्ष्यं विफलं ॥ २५ ॥ तस्मात्प्रदानकाले कर्तव्यादनवेषसंयुक्ता ॥ स्त्रियादृशं निविषयेनायकचे-
तोनुरागाय ॥ २६ ॥ अपरावेयो वानित्यं सालं काराचरेदसौ श्रीडां ॥ यज्ञविवाहादिषु वा जनसमवाये नि-
रीक्ष्यैषा ॥ २७ ॥ संदर्शना नुचितता हंति च पण्येन साम्यमेतस्याः ॥ तस्मात्कुल्याकुलजैरेषा संदर्शनी-
यैव ॥ २८ ॥ वर्णयागमभाजश्शुभदर्शनसाधुवादसंदर्शनी ॥ संबन्धिसुहृदयेतान्कुलपुरुषान्मंगलै-
रुचितैः ॥ २९ ॥ प्रलिङ्गयहीयुः कन्यापक्षीयास्तां च भूषितां तेषां ॥ संदर्शयेयु रुरुचितैरम्यामन्यापदेशे-
न ॥ ३० ॥ दैवपरीक्षणमंबन्धिः स्त्रियाप्योयावन्ननिश्चयोदाने ॥ उक्ता भविष्यतीति च ते स्नानादौ नियो-
ज्यास्युः ॥ ३१ ॥ परिहृयमस्या रचयेद्गृहं नृणां ॥ नाथवैकेन ॥ इति संक्षिप्य निगदितो वरणा वि-
धिः कामसूत्रेषु ॥ ३२ ॥ संगता य विवाहकार्ये सहलीलावातथा समस्याद्याः ॥ तुल्यैः कार्या विषमैर्न-
वमैरिव नोत्तमैरुचिताः ॥ ३३ ॥ वृत्तौ द्वाहं गमने यदि वा तत्रैव च ये द्वासं ॥ एष कल्पो युक्तो देशाचारश्च व-

स्त्रियां ॥३४॥ वर्तेत यत्र रमणः कन्यामुद्वाह्यदा सभावेन ॥ उच्यो सौ संबंधः सद्भिर्निर्घन्यतस्याज्यः ॥३५॥
 वर्तेत यत्र रमणः कन्यामुद्वाह्यदा सभावेन ॥ नीचो सौ संबंधः सद्भिर्निर्घन्यतस्याज्यः ॥३६॥ यत्र सु-
 खानि परस्परमपि च न वंती ह शोभनालीलाः ॥ मिथ उक्त्व निदानं संबंधो सो विधेयस्यात् ॥३७॥ ह्यो-
 च्यं संबंधं ध्वं धुषुकन्या न्नयेदसौ नमः ॥ नीचै न तु स्वयेदिह संबंधनिंदितं सद्भिः ॥३८॥ श्रीवीरभद्रहवि-
 नाशस्तोऽसमवाणशसनानुसृते ॥ कन्यायुक्ताधिह तौ प्रथमो ध्यायः कृतसंगः ॥३९॥ अथ कथ-
 मस्य ध्यायं द्वितीयमेषोदयप्रभौ वीरे ॥ दोर्द्वयवित्रमयादितपरभट्टरणपाटकोभूरिति ॥ ४० ॥ शयनमध-
 कुर्यात्तां अक्षालवणं भोजनावेतौ ॥ यतमानसौ स्त्रहं किल संचरितब्रह्मचर्ये च ॥२॥ तूर्येण सह निग-
 दितं सन्नाहं चैव मंगलं स्नानं ॥ भूषणकृतिसहभुक्तिप्रेक्षा संबंधिपूजा च ॥३॥ इति परिणयनानंत-
 रमाचरणीयं समस्तवर्णेन ॥ नववासः परिधानं वाधाधिक्यतेरनध्यायः ॥४॥ मुदुभिरुपाधेरेतातस्मि-
 न्निशि निजने वशीकर्तुं आदध्यादुद्यममिह मूकदासीतकेषांचित् ॥५॥ स्तंभीभावेर्भुः संमतिरिह-
 नास्ति बाभ्रवीयानां ॥ अहमेवंपश्यंती गारुद्वयेतसायस्मात् ॥६॥ परिभवति रं ३ मि वतं स्तं भवं य

स्वयं हंसमातनुते ॥ तस्मादुपक्रमीत्यान्नतु यन्नारोचयेत्तत्र ॥ ७ ॥ एवं स्याद्विप्रैस्त्रयः कन्यायानव्रतस्य
भद्रश्च ॥ सति यंत्रे व्रतमंगं स्वीयाद्या मामनंयाः ॥ ८ ॥ सा मा प्राप्नो जयेदथ यंत्रं परतस्त्रिरात्र तस्सुभ
गः ॥ कुसुमसमानां तासां सुकुमोरोपक्रमे अभिरुचिः ॥ ९ ॥ प्रसभमस्तुत विश्वासे र्यत्राया दीयमानता
यां तु ॥ यौवनतरतमभावं विद्यादस्याः प्रयत्नेन नियतो भवति देवो यंत्रे पुरुषे धवातासां ॥ १० ॥ युक्त्या पि
यतः प्रसरं स्वयमुपलभते विशेत्तु तेनैव ॥ यौवनतरतमभावं विद्यादस्याः प्रयत्नेन ॥ ११ ॥ कृता सं प्रतिमस्या
निजकरकमलेन पाणि कमलस्य ॥ तत्र च सिद्धा मेतां परिरभ्यसाधयेद्गुलां ॥ १२ ॥ सस्य हापरिरं भेदद्या
द्वहनेन चारुतां बूलं ॥ अप्रतिपत्तौ तत्र च सांतनवाकोरिमां वापथैः ॥ १३ ॥ प्रतियाचनैः प्रयतनैश्चर
णां बुजयोः सरोजरं म्याश्याः ॥ संग्राहयेदिदं खलु तासूचितमन्यकार्ये पि ॥ १४ ॥ लज्जानिमग्नहृद
या यदि वा तुष्टा महापराधेन ॥ तानि त्रैसृति क्रामति सुमुखी चरणनिपतनं क्षणं मूनः ॥ १५ ॥ अस्य तु
दानावसरे मृदुचुंबनमाचरेदसा उचितं ॥ आलापयेत्तु सिद्धा चुंबनपरिरंभयोरुभयोः ॥ १६ ॥ आकर्ष
नार्थमस्य तु परिमितवर्णाऽमिताभिधेयं च ॥ किंचिच्छुद्धे कामे रहित इवैतस्य बोधेन ॥ १७ ॥ पृष्ठे स-

रुदभिधत्तेयदनेयंतदासकञ्चरेत्पुष्पां॥ मुक्तसांत्वायलुनौद्देगस्याव्यथातस्याः॥१८॥ तत्राप्ययाव
 दंक्षिनिर्वधीयासुमेशुणीरमणः॥ विषहंतपतिवचनेनैवदोधाः स्वयंब्रुवते॥१९॥ निर्वध्यमानतायां
 पतिवचनंसाचरेहिरःकंपैः॥ कलहेनैवविदध्याकंपंशिरसोपिपद्माक्षी॥२०॥ इत्यसिमान्नेत्यसिवा
 रुचितोहंतोऽथवानतेरुचितः॥ इतिपृष्ठाव्यवलिष्ठे सुचिरं वर्यांस्मरार्तस्य॥२१॥ निर्वध्यमानतायां
 कंपोमूर्तोत्रचानुकूल्येन॥ अत्रप्रवक्ष्यमाणविवदेदेणीदृशोऽपि॥२२॥ विस्रद्धामुभयोर्वदुत्सास्वस
 स्वीमिहांतरानुगुणं॥ कुर्यात्कथाप्रसंगंनवोढासंस्तुताचेष्टयात्॥२३॥ सरव्याकथाप्रसंगेविसहस्र
 तवक्रपंकजाबाला॥ अतिवाहिन्यां सत्यांसाक्षेपस्याद्युवादस्तु॥२४॥ अनयैतत्परिकथितं कथये
 सानुक्तमप्यधीराश्रयाः॥ तूष्णीमासीतनवातस्मिन्नासत्यानुकूल्येन॥२५॥ निर्वधे सतिनामकथ
 यन्मासव्यक्तमर्थतोपूर्णं॥ प्रब्रूयाद्दिहसंतीपश्येत्तिर्यक्पदाचितं॥२६॥ आलापनविधिरधिकोयना
 कथितोनवीनकांतायाः॥ श्रीवीरभद्रविदुषानिखिलधराचक्रशक्रेण॥२७॥ जातपरिचयातूष्णीयाचि
 तमेतेननागलयादि॥ अस्यांतिकेनिदध्याद्वधीयादोत्तरीयेऽस्य॥२८॥ मुक्तांतथाचुरितकैरुपरिकुचस्व

लोकुं भयो रुभयोः ॥ सद्यः स्पृशेदज संविषः श्रीभूतस्मरस्तस्य ॥ २९ ॥ प्रियया निवार्यमाणे नैवं कुर्यादप
 रं रंभं ॥ उकुसुमे ममेति कक्षयन्परिरंभं कारयेदेवः ॥ ३० ॥ आलिंगनसमये स्वं करकमलं नाभिदेशपर्यंतं
 व्यावर्तयेत्स सार्यं हरिणदृशः शोभनाकारः ॥ ३१ ॥ आरोप्य स्वेत्संगे कांतां क्रमशोऽधिकं ततोऽधिकं
 सोपक्रमतां कलयेदतिपत्तौ भीषयेदेवं ॥ ३२ ॥ दशमेन क्षतमधरे स्तनपृष्ठेन स्वरदंतयोः कुर्यात् ॥ हस्ताच
 स्वयमात्मनिसख्यास्तविधेय्यारचितं ॥ ३३ ॥ कथयिष्यामि किमत्र हं वक्ष्यसि ता सुजातहासासु ॥
 इत्थं प्रतारयेत्तां बालप्रत्यायनैश्चैव ॥ ३४ ॥ उत्तररात्रिष्वधिकं विस्त्रंभे हस्तयोजनं रचयेत् ॥ सर्वांगि-
 कं च चुंबनमासंगस्या कुरस्येवं ॥ ३५ ॥ विन्यस्तपाणि रूर्वोरुपरि च संवाहयेदिमां तत्र ॥ संवाहयेत्क्रमेण
 च सिद्धांतत्रोरुमूलेऽपि ॥ ३६ ॥ संवाहने निषिद्धे देवो नास्तीति तां समाकुलयेत् ॥ स्तैर्ये तत्र विदध्याद्भु-
 स्तलसंगमधुरतः ॥ ३७ ॥ रशना वियोजनादनुनीवी मोक्षं तथा परावृत्तिं ॥ वस्त्रस्योर्वोर्मूले संवाहन
 माच्येद्भूयः ॥ ३८ ॥ अन्यापदेशतः स्वलु कुर्यादन्यस्वकीययाभिमतं ॥ यंत्रं प्रयोजयेन्न तु तत्कालं कुप्य

तिक्रम्य ॥३९॥ तामनुशिष्याद्रमणः स्वस्य तस्यां प्रदर्शयद्वागं ॥ अनुवर्णयेन्मनोरथवृत्तीः पूर्वस-
 मुत्पन्नाः ॥४०॥ प्रतिजानीय्यादग्रे स्वाचरणं तत्र चानुगुण्येन ॥ साध्वरमस्याश्विं द्यावृत्तिपत्नीभ्यः
 प्रयत्नेन ॥४१॥ इत्थं तस्याः कन्याभावं क्रमतो विधाय दूरेण ॥ विगतो द्वे गंचरयन्भूया सोपक्रमः पुरुषः
 ॥४२॥ इति कन्या विसंभ्रममुक्तं श्रीवीरभद्रदेवेन ॥ श्रीकैर्ण्यस्य कीर्तिलज्जितमिह देवदेवेन ॥४३॥
 इत्थंचित्तानुगतो बालामिह साधुसाधयेद्बहुभिः ॥ उचितोपायैरेवं रागस्तस्याश्वविसंभ्रमः ॥४४॥ अत्यं-
 तमानुकूल्यं प्रतिकूलत्वं तथा चरात्संतं ॥ कन्यासिध्यौ हेतुस्तस्मान्मध्यस्थता युक्ता ॥४५॥ स्वस्य प्री-
 तौ हेतुः मानमिदं नीचमानशीलानां ॥ विसंभ्रममधिगच्छन् कन्यानां जायते प्रीतिः ॥४६॥ मंदं दृष्टं कन्या-
 नामालक्ष्या मंदमाचरं स्थागं ॥ वेदनतासां हृदयं पशुवत्परिभूयते तस्मात् ॥४७॥ सहसो प्रकौंतौ चिंत-
 विदुषां भयं तथा पीडां ॥ उद्वेगं द्वेषं खलु सद्यो यातीति शस्यार्थः ॥४८॥ प्रीतिं सालक्ष्याननुतेरणोद्वेगेन
 दूषिता बहुधा ॥ पुरुषद्वेषं प्राप्ता विद्विष्टा स्याद्रता सरतः ॥४९॥ श्रीवीरभद्रकृतिनाशास्त्रेऽसमवायशा

सन्नानुसृते॥कन्यायुक्ताधिष्ठितौरचितो ध्यायो द्वितीयोसौ॥५०॥ ॥अथ कथयसध्यायं तृतीयमा
त्मत्रयीस्फुरन्मार्गः॥नेत्रत्रयीवशंभोननुमहत्तार्थत्रयीयस्य॥१॥गुणवानपि धनहीनो मध्यगुणो वाथ-
वागुणैरहितः॥पित्रादेः परतंत्रः पुरुषेयुर्नैव मायास्तु॥२॥कन्यामलभ्यतायाः बाल्मादारभ्य रंजनं तस्याः॥
रचयेद्युस्त्वयमेते सा पितमिह स्मीपाये॥३॥इति घोरकमुखमणितिः तस्याश्चेहानुरंजनोपायाः॥सहपु-
ष्पापचयाद्यावास्यायनभाविताज्ञेयाः॥४॥मालाचरणं वृत्रिमदुहितुक्तीडाचपट्टिकालीना॥पाकोमुष्टि-
कलीलाकर्षक्रीडांगुलिग्रहणं॥५॥यष्टिककुंतकविच्युतिरूपलक्रीडादिवापदेनासंबंधि॥तस्मात्प्रा-
प्तमयेषु च कुर्यादनयाचचेष्टीभिः॥६॥उदकक्षेपनकानिचमीलितकंलवणवीधीकाचैव॥अनि-
लंगुलिताडितयासारसगोधूमयुक्तावा॥७॥इति परिचयमनुरूपंचरयेत्क्रीडास्तदीयसाम्येन॥प्री-
तीकुर्यादस्याविश्वस्ताभिः प्रयत्नेन॥८॥बुध्येत्परिचयमस्याथात्र्याः कुर्यात्प्रियादीह॥साप्रीताविदि-
तास्तैरप्रतिषेधेन तासंगे॥९॥अनभिहिताविविधावृत्तिरभिदध्यातद्गुणानेव॥एवं स्यादनुरक्ताक-

न्येतस्मिन्नुणान्ततो ज्ञात्वा ॥१०॥ साधयतु कौतुकं वा कन्या हृदयानुकूल्येन ॥ क्रीडाहेतुरपूर्वो विरहो
 योन्या सुकन्यका स्वस्ति ॥११॥ अस्यास्साध्यो यत्नात्वेमाकांक्षा सरतेन ॥ कंदुकमनेकभक्त्या चित्रं कालै
 श्वसांतरवं दृभिः ॥१२॥ अन्यथा तद्यादृष्यध्वनियोजयेदस्याः ॥ गतदत्तदातुसूत्रैः पिष्टमधूच्छिष्टमुत्त
 न्नस्यैश्चैव ॥१३॥ दत्तादुहितरमस्यैदद्यादेषप्रयत्नेन ॥ साधनभूतं पाकेल्लमस्यैदर्शयेत्पुनः प्राज्ञः ॥१४॥
 काष्ठे च संप्रयुक्तौ मेघौ ह्यगादिकं चैव ॥ देवकुलानि तथा लपन्तं हं मृद्धिदलकाष्ठं संजातां ॥१५॥ शुक्रशा-
 रिकापिकानामपिलावककुक्कुटप्रभृतेः ॥ पंजरं सुविचित्रशोभनमपि भोतथापयसां ॥१६॥ एवं यंत्र
 कवाणेतददिहान्यन्मनोहारि ॥ चंदनकुंकुमहिंगुलमनविशाललक्तकादिकं श्यामं ॥१७॥ पूगफलं तं
 बूलं शक्त्या कालोद्भवंदद्यात् ॥ यस्य प्रकाशदाने भवति विमानंदयोस्सुहृद्गर्गे ॥१८॥ तत्पुच्छं न देयं भय
 हेतुर्दर्शनीयश्च ॥ कुर्यात्तथा यथेयं सर्वाभिप्रायपूरकं वेत्ति ॥१९॥ वीक्ष्य दण्डं दद्यात् ॥ दण्डं दत्तं
 जातंतु ॥ कथयेदस्याः पुरतः देयद्रव्ये परस्पृहामधिकां ॥२०॥ कथयारंजनमुचितेशगेच्छन्नं प्रकाशं

वा॥ अथाश्वर्यादर्शनेच्छा यदितस्यास्तदिदमिन्द्रजालार्थैः॥२१॥ चेतो नुरंजनीयं कलया तत्रानुरक्ता
याः॥ गीतरती गीतवरैर्मिश्रयुजीकांतु कैस्तथा चान्यैः॥२२॥ आपीडैरतिचित्रैर्भूषणानैरदोषश्च॥ =
पुरुषांतरेष्वभिरतामेनां धात्रेयिकास्तथा च स्याः॥ चातुष्षष्टिकयोगान्निपुणतया ग्राहयेन्निरतः॥
रतिकौशलं च तस्याः ख्यातं स्यादेवमात्मनस्तेन॥ स्यादयमुदारवेषोऽनुपहतसंदर्शनंचैव॥ जानीया
द्भवरतिस्वस्मिस्तस्यास्तथे गिताकारैः॥२५॥ भावं प्रासादपिता निरतानैवाभियोगेषु॥ पश्यति स स
न्मुखं सादृष्टमंदक्षवश्यतांतनुते॥२६॥ अंगस्वस्य हलतः प्रकाशयेत्तत्र देतस्यै॥ यांतं हृन्नंतं तं पश्य-
ति दृष्टेः पधिरुतं यत्नात्॥२७॥ पृष्टा किंचित्सस्मिन्मम व्यक्तं भाषतेऽपूरुषं॥ मंदं मंदं निकटे स्नानममुष्यामि
नंदतीह चिरं॥२८॥ दूरे पश्यतु मामिति मत्ता विदुस्तंच भाषते कंचित्॥ मुंचति न तंच देवं दृष्ट्वा किंचिज्जहा
स हृद्भवति॥२९॥ मंदं तत्र स्थितये कथया समयं क्षित्युचितं॥ भालस्यां कगतस्य च परिरंभणचुंबने मुख-
कुरुते॥३०॥ तिलकविशेषान्निपुणं रचयति परिचारकादीनां॥ सावष्टं भापरिजनवर्गलीलाश्च
दर्शयत्यधिकाः॥३१॥ तन्मित्रेषु च कुरुते विश्वासं वाक्यमेतेषां॥ बहुमन्यते करोति च तद्भुलैः प्रीतिमा

दशान्वितां ॥३२॥ द्युतं कथां च कुरुते प्रभुरिव चैतान्नि युङ्गते च ॥ नायकं कथां परस्मै कथयत्येतेषु क
 र्णयोः कुरुते ॥३३॥ प्रविशति नायक वेश्म च धात्री कथनेन सहृष्टा ॥ तामंतरा विधाय च ते सह द्यूतभा
 षण्ये कर्तुं ॥३४॥ इच्छत्यभूषितस्य च दृष्टि पथं दूरतस्त्यजति ॥ अभ्यर्थिता मुना पि च कर्णाभरणं गुह्यं
 यके माला ॥३५॥ सख्या हस्ते यच्छति गात्रादवमुच्यधैर्येण ॥ धारयति तेन दत्तं नित्यं स्रश्चंदनादिकं
 भूषाः ॥३६॥ स्वीन्नापरवरकथया तस्यैवैर्जये संगं ॥ दृष्ट्वा तस्याभावानारानि गितानि पद्माक्ष्योः ॥
 ॥३७॥ कन्यासंयोगार्थं योगानुसंचितये दुचितान् ॥ बालां बालद्रव्यैर्यौवनपदशालिनीं कलानि
 यैः ॥३८॥ विश्वस्य वसुला मपि गृह्णीया संग्रहान्निपुणः ॥ श्रीवीरभद्रकृतिनाशास्त्रेऽसमबाण
 शसनानुस्रुतेः ॥ कन्यायुक्ता धिक्कृतौ रचितो ध्यायस्त्रुतीयोसौ ॥४०॥ ॥ अध्यायमथ चतु-
 र्थं सार्थकमारब्धा तु मुद्यमं कुरुते ॥ गीतस्तीरे जलधरे र्धिप्रत्यर्थिना शीभिः ॥१॥ दर्वित चेष्टा
 कारा अभियुजति हेतुभिः कन्यां ॥ गृह्णीयात्कुरु कमलं क्रीडायां विवदमानायाः ॥२॥ आलिंग

नं विदध्यादुच्चकमुखयुक्तया तया रीत्या ॥ एवं भवति वशो सा ज्ञातस्मरशास्त्रतत्त्वस्य ॥ ३॥ पत्राणां ह्येवा
दौ स्वाभिप्रायं च सूचयेन्मिथुनं ॥ संदर्शयेदिहा स्यादेवं चान्यतथान्यच्च ॥ ४॥ जललीलायां दूरे पयसि नि
मग्नो विधाय तत्स्पर्शं ॥ उन्मज्जेन्मज्जनमुपि कौतुकपुरुषस्सरोजाक्षयाः ॥ ५॥ नवपत्रिकादिचरे सुविज्ञे
षं भावसंक्रान्तिरतः ॥ दुःखस्मात्सगतस्य च कथनमिह स्यादनिर्वेदात् ॥ ६॥ अपदेशात्प्रेक्षणे के स्वज
नसमूहेऽथवा स्थितौ निकरे ॥ हलतः कुर्यात्स्पर्शं पीडनं मलयोरचयेत् ॥ ७॥ शनकैरेकैकांगुलि
मभिर्मूर्त्यै शतिनखाग्रघृष्टनं कुरुते ॥ सिध्दा तत्र पदा लदमभिकांक्षेदभ्यसेत्तच्च ॥ ८॥ शौचे चरणं
बुज्योरंगुलिं संदे शपीडने रचयेत् ॥ लक्ष्यस्तत्र विकारो द्रव्यग्रहणे विसर्गे च ॥ ९॥ आचमनार्थं पयोभिः
कार्यस्यैकोप्यनेन वामाक्ष्याः ॥ द्वादं तमनिचतिष्ठन् क्षांतः कुर्याद्वेदकशय्यादौ ॥ १०॥ तत्र च भावं कथ
येदन्यादेशां यथा समुद्दिग्ना ॥ जानीयादपि भावं भाविन्याभूरिभावज्ञः ॥ ११॥ एकांते वक्तव्यं मम क्रिय-
दस्तीति बोधयन् कथयेत् ॥ स्वप्नादिभावयुक्तं जिज्ञासुर्भावमेतस्याः ॥ १२॥ जानीयात्तद्भावं वक्तव्या न्या

रदारिकेतत्र॥ साक्षाभावममुष्यउक्त्वा॥ काव्याधिंनयेद्देहं॥ १३॥ अभियोगेभिगतायाः शिरसः संपी
 उनेभवेत्स्वस्य॥ संयोजयेत्तदीयं करमवलब्धस्वनेत्रादौ॥ १४॥ भिषजाकन्यासाध्यं भेषजमिदमत्र
 साधुनिर्दिष्टं इति कुर्वीति कथयित्वा कर्मैनां कारयेत्प्राज्ञः॥ १५॥ पुनरागमननिबंधं कृत्वा शपथैः पु-
 नस्तयानुमतैः॥ विसृजेदेनां कार्यो योगश्च सौत्रिरात्रादौ॥ गोष्ठीरुधिरभीष्टाद्रागमिहाभीक्ष्णमा
 गमेतस्याः॥ अभियुक्तो विसंभे स्यादन्यासामसावैकं॥ १६॥ वाचातुनैव कथयेदेवं स्याद्रूढभावमा
 नोपि॥ कन्याविदष्टितभावाघोरकमुखआहुराचार्याः॥ १७॥ मन्येत यदि च सिद्ध्यां बहुधैनां स्यादु
 पक्रमेभिरतः॥ तत्कालेनासिद्ध्या सह ते सोपक्रमं यस्मात्॥ १८॥ नार्यस्साध्यसमं दानि शिवा तमसि प्र
 दोषवेष्ठायां॥ सुरतव्यसायिन्यो जायंते रागवत्यश्च॥ पुरुषप्रतिबंधं न च भूरि चरंतीति तेषु कालेषु॥ कुर्या
 दुपक्रमेणां कथितः प्रायः प्रवादोयं॥ १९॥ सख्या धाप्याभायिच्छादर्थस्याभावकारिण्या॥ तमकथ
 यं साचार्यं बहिरेनां निर्गतां सहितां॥ २०॥ एकाभियोगविरहे कुर्यादभियोगं कमारोप्य॥ पूर्वोक्ते

नचविधिनामतमेतत्कामशास्त्रस्य॥२३॥ यात्रोत्सवयोर्यज्ञेऽसनेप्रेतारतेजनेनिरिवले॥सौपत्रमोन्यथा
विहिभूयोद्विज्ञातभाषायां॥२४॥ अवधूतभाषायां वादेशो काले यथेहितं निपुणैः॥व्यावर्ततेनियुक्ताने
तिमतं कामशास्त्रस्य॥२५॥ एकपुरुषाभियोग इत्थं श्रीवीरभद्रदेवेन॥वास्यायनोपदिष्टा आर्याव्यक्ते-
न निर्णीताः॥ मंदापदे राजा ता गुणवत्सापि कन्यका अपि॥ पित्रुहीना ज्ञाति कुले तिष्ठंती वा स्वयं रचयेत्
॥२६॥ सा गुणवंतं शक्तं सुदर्शनं प्रीति संयुतं रचयेत्॥ इन्द्रियवशमपचारैर्गुर्वनपेक्षं च रेह्य वशे॥२७॥
सा गुणवंतं शक्तं सुदर्शनं एनां सहधा ज्ञासा धैर्माताभिमुखे चरेत्पुनस्तस्याः॥ विजने तथापि काले तदु-
पस्थानं सपुष्पायाः॥२८॥ संवाहनादि कर्मणि कौशलमथ वा कला कलापे स्मै॥ संदर्शयेत्कथा अपि कु-
र्यात्साम्येन तस्यैव॥२९॥ कथितानुपक्रमेषु च बालायानाचरेदसौ सर्वान्॥ अनुरक्तापि न कुर्यात्स्वयम-
भियोगविशालाक्षि॥३०॥ सौभाग्यं विजहाति हि कुस्ते ये हाभियोगमेषाक्षि॥ इत्याचार्यनिरुक्त्या-
स्वयमभियोगं चरेन्नैव॥३१॥ तस्याभियोगमेतत्संगृह्णीयादिहानुलोम्येन॥ विवृतिनैव भजेदथ च

नीचोयस्त्वभियोक्तापिलतोवाविदेशगतिशीलश्च॥संयोगमेव नार्हति युक्तः पत्न्याप्यपत्यैश्च॥४३॥

वनपरिरंभयो बाला॥३२॥ बलक्षयं परिगृह्णीयादाकारं चारुजानतीवेयं॥ यूना मनोजभा वा ददनग्रह
ये बलाद्रचिते॥३३॥ अभ्यर्थना सुचरतौ दृष्ट्वा संदर्शनं भवेद्दुष्टे॥ अभ्यर्थितातिविरतानस्यास्तुरतार
ते नारी॥३४॥ अव्यावर्तकमेवा बुध्वा चैवानुरागमेतस्य॥ अभियुंजाना जस्या कन्या भावं सरोजादि॥३५॥
कन्याभावविमुक्ता विश्वास्येषु प्रकाशयेदेषा॥ स्वोपावर्तनमिथुं कथितं श्रीवीरभद्रदेवेन॥३६॥ अभियुंज
मानतायां कन्या मन्येत स ममुखोपायां॥ अनुकूलत्वादृश्यं परिग्रहं तस्य सा कुर्यात्॥३७॥ अनपेक्षगुणस
मूहं रूपौजित्येव लोकतो र्थस्य॥ पतिमाचरति स पत्नी भीतिं लोमे मनयत्रापहायापि॥३८॥ तत्र गुणद्यं
वश्यं शक्तं बलवं तमर्थितं पुरुषं॥ हेतुभिरुपयुंजी न नुन प्रतिलोमे मनः कुर्यात्॥३९॥ युक्तं गुणैश्च नेकैर्हि वा
साधारणं पतिं नार्यः॥४०॥ गृहंति वश्यतायां निर्गुणमपि निर्धनं चैव॥४०॥ धनिनो लोकाः प्रायो बहवो
निरवग्रहा बाह्ये॥ सत्युपभोगे विपुले निर्विस्त्रं भावहिस्तु खिनः॥४१॥ यस्याश्च यदृष्ट्वा वशतो नियो
वकर्ता तथा क्षुद्रं भाभ्यां॥ नार्हति सोऽपि मृगदशा संयोगं नागसाक्ष्यं हि॥४२॥ पुरुषोऽभियोक्तारव्यः स

र्वगुणपेक्षयामतः श्रेष्ठः ॥ पुरुषाभियोगतः स्वलुरागस्संर्धते स्त्रीणां ॥ ४४ ॥ श्रीकीरभद्रकृतिनाशास्त्रे
 समबाणशासनानुसृते ॥ कन्यायुक्ताधिष्ठितौरचितो ध्यायश्चतुर्थोसौ ॥ ४५ ॥ ॥ अथपंचममध्यायं प्र
 पंचयत्येवदानमानेषु ॥ यस्यावंचनभावादाकूपादारंवशोलोकः ॥ १ ॥ प्राचुर्येणात्माभेविविक्तभावस्यकन्य
 काधात्री ॥ नीलोपसर्पयेदिहभूयादेवंवशीभावंः ॥ २ ॥ सावैनामज्ञाताभूत्वाकपटेननायकस्यास्य ॥ अनुरंज
 येदजस्रंतस्यगुरौवर्यमानस्तु ॥ ३ ॥ रुच्यातस्याः पुनरियमन्यगुणान्वर्णयेन्मुहुर्बहुधा ॥ वरयित्रंतरो
 चान्प्रकाशयेद्रागबोधाया ॥ ४ ॥ दोषान्प्रकाशयेदधपित्रोरिहतथैवबंधुवर्गस्य ॥ लोभंगुणेष्वबोधंनिरपेक्ष
 हंचचापलयं ॥ ५ ॥ रुच्यास्वकीययाकिलभर्तारंप्राप्ययावशुभोदकीः ॥ अस्याः प्रदर्शयेताः शकुंतलामा
 दितः कृत्वा ॥ ६ ॥ युक्तामहाकुलेष्वपियाविद्विष्टास्तुदुस्वितास्तक्ताः ॥ प्रलिपहीकृतदुरवा अस्यास्संदर्शये
 ताश्च ॥ ७ ॥ आपतिमत्तासुरिवतानिरंतरंचैकवारितारागः ॥ वश्यहंचरमण्याइत्यादीन्वर्णयेदस्यै ॥ ८ ॥
 अस्मिन्ननोरथेस्यासाध्वसलज्जेतथैचापायं ॥ छिंद्याधेतुभिरेकादूतीकल्पेवधात्रेयी ॥ ९ ॥ अदास्य

ते बलात्तां वदननुमत्यैव नायकस्मरभूः॥ स्यादेवं सुगृहीतं काप्ययेदिदं रहस्येन॥१०॥ एनां च प्रतिपन्नां उ-
 चितस्खलवर्तिनीं मनोरमयः॥ आनायाग्निं श्रोत्रियगेहाद्भान्परिस्तीर्य॥११॥ हुत्वा त्रिः स्मृतिविधिना प-
 रियायमस्याश्चरेदसा उचितं॥ पश्चात्प्रकाशयेदिति पित्रोः पुरतः कृतार्थं हात्॥१२॥ परियायविधयः कुप्ताः
 साक्षीकृत्ये ह्येपुं विशाखिनं॥ आचार्याणी च चूनादतिवृत्तिं न प्रयांसेते॥१३॥ एनां च दूषयित्वा शनकैरवबोध-
 येदसौ स्वजने॥ तद्वांधवाश्च तस्यैदं द्युरिमां दंडं भीसादेः॥१४॥ प्रीत्यादिभिरथ नानिह कुर्यान्निजवस्यताम-
 नुप्राप्तां॥ कुर्यात्ततो ग्निसाक्ष्यं गंधर्वो यं विवाहस्यात्॥१५॥ अप्रतिपन्ना मंतश्चारिया प्रीतयामश्चि याना-
 य्म॥ चलतो हि सावकां स्खलत स्यादग्निसाक्ष्यं तु॥१६॥ ज्येष्ठं भ्रातरमस्या वयसा तुल्यं परंगनानिरतं॥
 वेश्या सुवा प्रसक्तं दुष्करसाहाय्यदानेन॥१७॥ प्रियकरणैश्च सुदीर्घकालं ह्यनुरंजयेत्तदत्रेन॥ स्वाभिप्रायं त-
 स्मै कथयेत्प्रायो पुनानो हि॥१८॥ वीलस्य व्यसनस्य च साम्ये वयनो वयस्य वर्गणं॥ अर्थे जीवितमपि निज-
 मत्यक्तव्यं न जानंति॥१९॥ आनाय्यतेन बलतः स्खलतो वश्येन सावका बोलां॥ न मनोरथसिद्धिः कु-

यात्पूर्वेण यत्तुल्यः ॥२०॥ धात्रेयिकया यदिवामरनीयं साधुपाययित्वैनां ॥ बलतश्चलतस्योतिक्माना यथा-
स संज्ञांतु ॥२१॥ दूषयति तत्परं स्यात्तुल्यं पूर्वेण बह्विकार्यं तु ॥ सुप्तां चैकां यदिवारविहानं संज्ञांतं ॥२२॥ दूषय-
ति चरति परतः पूर्वसमानं विवाहकार्यं तु ॥ उद्यानादिषु यांती यदिवारहरीहतां कांतः ॥२३॥ एते विवाहयोगाः
प्रभुणा श्रीवीरभद्रदेवेन ॥ वाच्याय नानुरोधा कृतिताः क्रमणे विविच्येह ॥२४॥ पूर्वः पूर्वमुख्यो यागेष्वेतेषु
धर्मचिंतायां ॥ तस्मादर्थसिद्धं पूर्वाभावे परावरणं ॥२५॥ सिद्धाय तो विवाहाजनयं त्यनुरागमुक्तं सुखदं ॥ गो-
धर्मे मध्योपि हि सद्यागात्पूजितस्तस्त्वौतु ॥२६॥ सुखदोऽनधिककेशः प्रचुरचरणः पुनर्महापुरुषैः ॥ अपि
यानुरागबहुलोगंधर्वः पूज्यते सद्भिः ॥२७॥ श्रीवीरभद्रदत्तिना शास्त्रेऽसमवायाशासनानुसृते ॥ कन्यायुक्ता-
धिष्ठितौ पंचमइह निर्मितो ध्यायः ॥२८॥ ॥ अधिकरणेथ चतुर्थे घटते भार्याधिकारिके चतुरः ॥ चतुरस्र-
धिनीरगामी निद्रान्नोपैति यद्वियुरः ॥१॥ अध्यायद्वयमस्मिन्प्रथमे तत्रैव चारिणीवृत्तं ॥ उक्ता प्रवासचर्या
चरमेव तंगरिष्ठादेः ॥२॥ वृत्तं पनभवोपि च द्वदिहास्तेव दुर्भगावृत्तं ॥ आंतःपुरिकं पुंसः प्रतिपत्तिर्भूरिनासीषु ॥३॥

संग्रह्यभ्यमिहार्थान्निधिकरणेस्मिन्नसौ चतुर्थेषु॥ कुरुते प्रथमाध्यायं विनादं विनादं यशो यस्य॥ ४॥ भा
 र्यैकचारिणीयादृष्टविशंभानुः कूलमाश्रित॥ वर्तेत देवतुल्यं भर्तृसासर्वभावेन॥ ५॥ संमत्यास्यान्निजात्म
 निचितं कलयेदसौ कुटुंबानां॥ वेश्मवशुचिसंमृष्टस्नानं विचितं विविधकुसुमं च॥ ६॥ संचलक्ष्णभूमिभागा
 दृष्ट्या लहदं न मे क्षुणं चैव॥ त्रिषवणविरचितबिलिविधिपूजितदेवाश्रमं चैव॥ ७॥ गो नदीयः कथयति
 चित्तग्रहणक्षमसुमेतस्य॥ न ह्येतावति सति तच्चित्तजहुरणे परापेक्षं॥ ८॥ गुरुषु च मंत्रिषु भूसेनायकं भ
 गिनीषु तसतिष्वपि च॥ प्रतिपत्तिः कर्तव्या यथार्हतः पद्मपत्राक्ष्या॥ ९॥ परिपूते च स्नाने हरितक्षणाकस्य
 यप्रमादध्यात्॥ इक्षुस्तवानुजीरकसर्षपमजमोदकं चैव॥ १०॥ शतपुष्पांकुंजकमपि कुरंतं मल्लिकां तथा
 जातीं॥ नवमालिकां जपामपि नद्यावर्तपरंकुसुमं॥ ११॥ रचयेदधोप्रयत्नात्कुलंतु वृक्षां श्ववालकोशीरं॥
 तूर्जितमसतत्रुणादिव वृक्षवने स्तुंडिलं रचयेत्॥ १२॥ देशे सर्वसमाने कूपं वा दीर्घिकां रचयेत्॥ एवं कूपादी
 नां सर्वमनुष्ठोपयोगस्त्यात्॥ १३॥ अस्मै नुचितमिदं स्याद्देव्यमिदं पथ्यमीदृशं नेति॥ विद्याद्भोजनव

स्तुनिहृदयारमणस्यपद्याक्षि॥१४॥ बहिरायांतंश्रुतास्त्रैरंसज्जाकुं गृहंतंरातिष्ठेत्॥ प्रक्षालयेत्तदंघ्रीस्वयमपनु
द्याथदासीस्तु॥१५॥ एतस्यागमनेयस्त्रिमपिनिदानंविचिंतयेत्तदसौ॥ तत्कर्तुंश्वसपत्नाभूयादुस्माध्यमयु
चितं॥१६॥ कुलराकुहकेक्षणिकाश्रवणअथमूलकारिकांचैव॥ अभिमिक्षुकीमसुभगाः संसर्गेवर्जये
न्नित्यं॥१७॥ तस्मान्मुक्तालं हृतिरेषापुरतः स्वकीयरमणस्य॥ प्रेमार्थिनीहिदेवं चसालं हृतिराचसे
द्विजने॥१८॥ कुर्वाणं व्ययमधिकंरहसिनिषेधेदसंख्ययेत्तत्तं॥ गोष्ठीसहचसखीभिर्गमनं यज्ञेविवाहा
दौ॥१९॥ कुर्यात्तेनानुमताक्रीडाः कुर्यात्तदानुलोम्येन॥ शयनं पश्चाद्रचयेज्जागरणं पूर्वमेवास्मात्॥२०॥
सुप्तस्य न प्रबोधनमाचरणीयं विना महाकार्यं॥ आहारसंदर्शनं मिमासाहारं चैव गोप्यं स्यात्॥२१॥ ना
धिक्षेपः कार्यः कलुषितयानायाकाचारे॥ मित्रजनमध्यवृत्तिंब्रूयादेकाकिनं वापि॥२२॥ तस्यान्मूल
हृदेवाभूयादेवं महानविश्वासः॥ गोनदीयाचार्यः कथयत्येवंविचार्यैव॥२३॥ धूर्वाहृतं परिहरन्नच
कुर्यादुर्निरीक्षितं निपुणं॥ अन्यत्र मंत्रं न च वृत्तिं दूरप्रदेशे व॥२४॥ प्रांगणविविक्तयोरपि सुचिरं वृ-

तिश्च चारुवर्ज्याः ॥ दत्तेरागः कार्यः वार्यो दुर्गंधपकोच ॥ २५ ॥ दूरनिरीक्षणमनिशं नचरेन्नचकृत
 मंत्रांश्च कलिं ॥ एवस्मृतिविनिषिधानग्नस्नानादयस्याज्याः ॥ २६ ॥ बहुभूषणानुलेपादुरतकुसुमोले
 णां शुकाभरणः ॥ भूयाद्रावाभिज्ञावेष्टे वैवाहिके नारी ॥ २७ ॥ वैहारिके तु वैभूयातनुशुक्लवस्त्रपराद्या ॥
 मितभूषामितकुसुमामिततरदेहांगरागाच ॥ २८ ॥ अनुरक्तिः कर्तव्या शुभया भर्तुवतोपवासादेः ॥ तत्र
 निषेधो युक्तः प्रतिषेधोऽप्यः प्रणमाद्यैः ॥ २९ ॥ मृद्धिदलकाष्ठवृत्तिजलोहमयानां च कार्यभांडानां ॥ काले
 कार्यग्रहणं तेन हिलाभः समर्घस्यात् ॥ ३० ॥ एवं लवणस्नेहौ गंधद्रव्यादिदुर्लभं यत्तु ॥ कर्तव्यं प्रच्छन्नं धा
 रणमेतस्य वृत्त्याया ॥ ३१ ॥ मूलकपालं कपादेर्दमनकवर्तकशूरणादीनां ॥ बीजग्रहणं काले काले वा यश्च
 कर्तव्यः ॥ ३२ ॥ स्वव्यवहृतेः परेभ्यो नारव्यानं न वापि भर्तुमंत्रस्य ॥ कुर्यादन्यास्त्वधिकमतिशयमात्मीयमा
 नादेः ॥ ३३ ॥ आयव्ययं प्रगणनमपि कुर्यात्सप्तमासवर्षादेः ॥ भुक्त्वा वशिष्टगोरसगुडतैलानुसारमादृत्या
 श्च ॥ ३४ ॥ कार्याससूत्रकर्तनमारचयेत्स्वास्वतो धवापरतः ॥ संग्रहणं शिक्यादेरवेष्यं केंडनादिनां
 ॥ ३५ ॥ उभयोजनं विरचयेत्तुषकणातुल्यन्यवस्तुजातस्य ॥ चेतनभरणज्ञानं भृत्यानां साधुकर्तव्यं ॥ ३६ ॥

दूविवाशुपाल्मचित्तापेवणचित्तातथोस्विताकार्या॥ सति संभवेप्यवेक्षणमाधेयेमेषमुख्यानां॥ ३७॥ पिंडी-
 करणं विवृदैवसिकस्यव्ययस्य चार्वंगी॥ जीर्णनिवस्त्राणां रक्षा वंद्यादिदानाय॥ ३८॥ आसवकुंभीप्रभृतेष्ठाप-
 मुचितं तु शूद्रभार्यायाः॥ ऋयविक्रयाद्यवेक्षणमुक्तं सर्वासु नारीषु॥ ३९॥ स्वकूचंदनादिपूजा कर्तव्या कांतमि-
 त्रवर्गस्य॥ परिचर्याचिविधेयानायकपित्रोः प्रयत्नेन॥ ४०॥ तसदतं ऋणीभावेनोत्तरदानं तथा समाचरचये-
 त्॥ आलापरचयेदिहपरिमितमेवाप्रचंडं च॥ ४१॥ नो ज्यैर्हसः कार्यस्वसखीवर्गेपि भावशालिन्या॥ स्वस्व-
 हितोहितकल्पं जानीष्यान्नायकस्यैतत्॥ ४२॥ नो सेकस्याद्भोगे राक्षिण्यं परिजने सदा कार्यं॥ दानं पुष्ट्या
 कार्यं नायकमपि बंधवर्गेषु॥ ४३॥ नैपुण्यं रचनीयं योगे सांयोगिके तथा बहुधा॥ कर्तव्यं च नियोगः कर्म-
 एयुचिते सुदुर्लभभूतेः॥ ४४॥ उल्लसवसमये पूज्याः सुदुदस्तद्वच्चपरिजनप्रभृतिः॥ इति वृत्तं निर्णयितं॥ प्रभुया-
 प्यधिदेवतानां हि॥ ४५॥ भर्तुः प्रवासकाले केवलमागंत्य भूषणान्यातुं॥ देवोपवासनिरता विद्यादाता स-
 दैवा स्या॥ ४६॥ शय्यां गुरुजनसविधे निजभवनावेक्षणं यत्तोरचयेत्॥ कार्येषु प्रतिपत्तिः स्यादनुमत्या गुरु-
 णां हि॥ ४७॥ कांतैराभिमतानां स्यादर्जनमत्र चार्थजातानां॥ प्रतिसंस्कारः कार्यः पूर्वचित्तस्यार्थजातस्य॥ ४८॥

उचितो व्ययो विधेयः कर्मण्या वश्यके शुभान्नया ॥ तेनारक्षगृहादेः पूर्वोक्तो विधेयश्च ॥ ४९ ॥ विनोसवं व्य
 वसने जातिकुलेनावरेदसौ यात्रा ॥ व्यसनाद्येवानायकसहितायानस्थितिस्वचिरं ॥ ५० ॥ नोपरिहेयो वेधो माने
 प्युचितः प्रवासकालस्तु ॥ उपवासादेः करणं प्राप्यानुज्ञां गुरुणां हि ॥ ५१ ॥ आप्यायनं च कुर्यात्प्रोक्तं यत्र विक्र
 यकर्मणामसौ समरे ॥ परिचारकैस्तथाप्यैरनुगतिरस्याविधेयात् ॥ ५२ ॥ वाक्त्या व्यनुतायां तनुतनुरेषाचरेषु न
 र्यन्तु ॥ तादृग्बेवात्मानं दर्शयति स्वागतकाले ॥ ५३ ॥ अथ रचयेदिह पूजायां स्वीकार आगमायास्य ॥ परितो
 षयेत्स्वकांतं रचितैरुचितोपचारैश्च ॥ ५४ ॥ इत्थं प्रवासचर्या चर्या रचयेदिहैव नारीणां ॥ विस्तारो न विरचितो ध
 र्मेवास्यायनानुसृते ॥ ५५ ॥ यासद्वृत्तौ कुरुते यत्नं हितं तस्यैव कांतस्य ॥ कुलयोषा तु पुनर्भूयैव वाप्येकनारी तु ॥ ५६ ॥
 पुरुषार्थत्रयलाभस्तस्यास्यास्त्वनलाभशालिन्याः ॥ भर्ता मते स प्रतिपत्नी तान रवेदेन ॥ ५७ ॥ श्री-
 वीरभद्रद्वितीयां शस्त्रेऽसमवाणशासनानुसृते ॥ भार्याधिकारिके स्मिन्नाद्यो ध्यायः स तस्मांगः ॥ ५८ ॥
 भार्याधिकारिके स्मिन्नाद्यो ध्यायः स तस्मांगः ॥ ५९ ॥ अद्वयदोर्द्वयशाली रुचिरोद्योतं समातनुते ॥ ६० ॥
 वैदग्ध्यस्य स्वापनमथ भक्ते रशीलनं समारचयेत् ॥ आदित एव सपत्नी परिहारे लुप्यदा प्रबला ॥ ६१ ॥ अथि

वेदने निमित्तं जाड्यं दुःखं लताप्रजानुदयः॥ नैयमिकस्त्रीप्रसवोदौर्भाग्यं नायकश्च पलः॥ ३॥ पुत्रार्थिनी-
तुभर्तुः परिणयमेषास्वयं समारचयेत्॥ अधिकं तदवधिकं स्वस्मिन्कुर्याद्यथाशक्ति॥ ४॥ भगिनीमिव तां
पश्येद्रचयेत्सादोषिकेतथानविधिं॥ नस्यानायकविदितं सातिशयं यन्मया ह्यमा॥ ५॥ सौभाग्योद्वेद-
तमुत्सेवां वा न चाद्रियेतास्याः॥ रचयेदपि वोपेक्षां भर्तरि जातप्रमादायाः॥ ६॥ स्वयमस्या इह बोधो भूयादिति
मन्यते चार्थे॥ तत्रादरतः शिक्षां दद्यान्न तु दुष्प्रमेयेपि॥ ७॥ रहसि विशेषानधिका न्यतिसंश्रयणैः प्रकाशये-
द्यत्तां॥ तदपत्त्येव विशेषः परिजनवर्गे नुकंपाच॥ ८॥ तस्या मित्रे प्रीतिः तद्विषु चाति संभ्रमः कार्यः॥ आत्मज्ञ-
तिपुरचये न्नात्यादरमादृतानंगा॥ ९॥ बह्वीभिर्यदिभूयो दधिविन्नाया भवेत्स्वतो निकरे॥ प्रीतिं तथा विद-
ध्यान्येतस्यापद्मपत्राक्षी॥ १०॥ अधिकं चिकीर्षति पतियं भांसं योज्यचान्यया कलहे॥ स्वीयानुकंपयति-
च गृह्णीयात्तां ततोषाया॥ ११॥ ताभिर्ननु बह्वीभिर्यास्या देकाचिकीर्षिता ह्यधिका॥ दुर्जनतामिह गमयेत्स्व-
यमाविरता विवादे तु॥ १२॥ कुर्वणोपतिकलहं ह्यं सौपक्षपातमेनां तु॥ आश्रयं सुचतुराह दयादुपबृ-
हितं ह्यं॥ १३॥ संवर्धयेच्च कलहं कलहं सगतिः सदृश्यतमेदः॥ यदि संधुक्षणानिरतं तत्रोपायानसौ रच-

येत् ॥ १४ ॥ संतापयेत्स्वयमिमामपि च पतिं स्वीयसौ भगे ह्यचेत् ॥ इत्थं ज्येष्ठा रत्नं ज्येष्ठा वनिना समा तनु-
 या तु ॥ १५ ॥ ज्येष्ठा यो तु कृनिष्ठारत्तिरचयेदसौ सदा मातुः ॥ लब्धं स्तुतिभिः स्तामुक्तौ यो पयं जीत ॥ १६ ॥
 कुर्वीत नात्मरत्नं काले ज्येष्ठानधिष्ठितं यत्तु ॥ पतिमधि शयीत तस्याः प्राप्या नुज्ञां सदैवैतस्य ॥ १७ ॥ अस्य
 वचनं कथयेन्नान्यस्याः बालकान् पुरस्तस्य ॥ स्वेभ्यो धिकान् हि पश्येदिह उपचारः पतेरधिकः ॥ १८ ॥ पतिपु-
 रतो नाख्यातं प्रतिपत्नी जातवेदना भूम्नः ॥ मानं लिप्ते दूढं पत्युर्वै शोषिकं सुभगं ॥ १९ ॥ पश्य मनेन मदीयं द्रा-
 वनमपि चेति निर्दिशेद्यत्नात् ॥ नाच शीत बहिस्तद्वालां श्लाघानुरागाभ्यां ॥ २० ॥ भिन्न रहस्या भर्तुर्ल-
 भते वज्ञां मनो नुरूपापि ॥ गो नदी यो भीत्या गूढा मानार्थिना माह ॥ २१ ॥ अनुकंपेन ज्येष्ठां मनयत्यां दुर्भगा
 मसौ बहुधा ॥ अनुकंपयेच्च पत्यारत्नमिदं स्यात्कृनिष्ठायाः ॥ २२ ॥ या सिंद्रियदौर्बल्याद्विधवा भोगे ह्यचेत्
 यानासीत् ॥ हिवा वा पर्याप्तं भोगे पतिमन्यमान्योति ॥ २३ ॥ कथिते यं हि पुनर्भूः सानु प्रागेव चानु संवित्या ॥
 गुणिनं भोगासक्तं चित्तानुगुणं शुभाप्नोति ॥ २४ ॥ अविचार्य ग्रहणे खलु भूयस्यादन्यकांश्च यातरत्न

नाप्रोतिनसुखमपि सातस्मादुचितो विचारो स्याः ॥२५॥ स्वीकुरुते वाकामं निष्क्रमणे ह्यमसौ समा-
साद्या ॥ स्यादन्यथा गुणस्य हि संयोगे दुःखहेतुस्सरः ॥२६॥ आत्मानुसारता स्यान्नायकतस्साधु कर्म-
लिप्सेत ॥ आपानको सुवादिहियञ्ज सहिष्णुसुमायाति ॥२७॥ विभृया च्यालं कारं स्वीयं वा तस्य वा न व-
द्यांगी ॥ वास्यायनानुमत्या नियमस्यासीति दायेषु ॥२८॥ निर्गच्छंती स्वयमियमर्धितमनुना समर्प्य चा-
स्मै हि ॥ प्रीत्या लब्धादितं निरिवलं यातीति सिद्धांतः ॥२९॥ याति गृहीता सर्वभर्तानिः काभ्यमानतायां
तु ॥ प्रभविष्णुमिव च सदनंतस्यागमने समागच्छेत् ॥३०॥ प्रेष्येव कुलसपत्नी पुरतो रतिं सदा तनु-
यातु ॥ सर्वत्र सपरिहासा परिजनवर्गेषु दाक्षिण्यं ॥३१॥ मित्रेषु प्रतिपत्तिः कौशलमधिकं कच्छा-
सुबोध्यं च ॥ कलहेषूपालं भंरचये देवास्वयं भर्तुः ॥३२॥ उपकुर्यान्मृदुरहसि प्रतिपत्नी प्रयत्नतो-
ह्येषां ॥ स्वामिनमिव तदपत्यं सेवेदा सेविना कपटं ॥३३॥ मंडनकादिबतेषां कुर्वीता सौ समाद-
रे निरता ॥ मित्रे परिजनवर्गे रचयेद्विस्मंभणादीनी ॥३४॥ आज्ञापानकपात्रौद्यानविहारदि

शीलता वास्याः ॥ इति वर्तेत पुनर्भूदत्तं शास्त्रानुसारेण ॥ ३५ ॥ यास्याः पदार्थः प्रीतातामुपचरतीह दुर्भगाना
 री ॥ आश्रयमस्मारचयेनैपुण्यं व्यंजयेत् ॥ ३६ ॥ चारुकलासुतद्वयान्धात्रीसूयानुपालयेत् सुत्रा-
 न् ॥ उपगृह्यतस्य मित्रं तद्भक्तिं व्यंजयेत्तेन ॥ ३७ ॥ कार्येषु धर्मशालिषु भूयादेषा पुनः पुरश्चरणा ॥ तद्रत
 निरता भूयादुपकासे तस्य वाक्ताच ॥ ३८ ॥ परिजनवर्गे रचयेद् दक्षे पदक्षिणे तमाचरितुं ॥ नैवाधिक्यं म
 न्येतात्मनि सौंदर्यमुक्तापि ॥ ३९ ॥ उपालभेत शयने रागप्राप्त्या यनायसात्मेन ॥ तस्य तमिहरव्यापनमु-
 चितं स्याद्दमभावस्य ॥ ४० ॥ कलहं ययारचितया साहै स्यात्प्रापणीया स्याः ॥ वंचितया घटयेत् प्रखन्ने मर्म
 बोधा स्यात् ॥ ४१ ॥ तन्न प्रकाशदपि यत्नं विदधीत नायकप्रेमिण्य ॥ इति वृत्ते रचयंती सौभाग्यं प्राप्नुयात् सुभगा
 ॥ ४२ ॥ बह्वीनां पतिरेता विषमतया नावलोकयेज्जातु ॥ नावज्ञां च विरचयेन्नाशुविनाधिं सहेतासां ॥ ४३
 एकस्यां यात्रीं च रतिर्वैरुतं तथा चांगात् ॥ विश्वासोपालं भोनैतेन्यस्यै प्रकाश्याहि ॥ ४४ ॥ प्रसरन्
 वाप्रदद्यात् स्त्रीणां प्रतिनायिकाहेतोः ॥ नीचोपालभमानां दोषैस्संयोजयेदसौ निपुणाः ॥ ४५ ॥ किंचिन्मा

नैर्विपुलैर्विस्त्रंभैरहसिवापरीवनितां॥प्रसक्ष्यपूजनैरपिकाचिसंरंजयेन्निपुणः॥४८॥गमनैरुद्या-
नादिषुभोगदानैःप्रपूजनैश्चातेः॥प्रीत्याचैवरहस्यैस्सर्वाअनुरंजयेद्युवतीः॥४९॥विजितक्रोधोरम-
णीलिङ्गंतीशास्त्रदृष्टमार्गेण॥अधितिष्ठतिचसपत्नीःभर्तारं वश्यतांनयति॥५०॥अंतःपुरस्यवृत्ति-
र्लज्ज्यंतेष्वेवतुवर्गेषु॥रात्रौनिवेदयेद्युर्मालाद्यंकंचुकीप्रमुखाः॥५१॥आदायतद्धिराजानिर्मालयं-
प्रातरासुसंदध्यात्॥सालंकारस्त्रायंसर्वापश्येस्सलंकृतांयत्र॥५२॥तासुकथाःपरिहासैःसरसाःप-
रिशीलयेदसौसरसाः॥योग्यहायनुसारिवमानस्त्रानादिनिर्वर्त्य॥५३॥पुनर्भुवततोनुचतदनुचप-
ण्यांगनातथानरिकाः॥आसांपश्चाद्भावःकीर्तितइहनाटकीयानां॥५४॥स्त्रानान्यासांपृथगिहविज्ञेया-
न्युक्तकक्षयातानिभयोग्यतयावविधेयास्तासांमानानुवृत्तीश्च॥५५॥शयनेस्थितस्यवसेद्भर्तुःप्रहितं
तुवासकेशान्या॥अनुलेपनादिरुचितंतत्सालीवेदयेत्तस्याः॥५६॥कथयेत्तदनुवासकमेवापरतोस्य
वैरीजेशान्याः॥हिवावासकयुक्तांमान्यांयुंजीतभोगेन॥५७॥युगपत्सर्वाभिश्चेत्प्रहितंकुसुमादिवास-

केनाभिः॥यस्याःपरिग्रहणीयात्तानीयादासकंतस्याः॥५४॥उसववेच्छायामिहसर्वास्मानुरूप्यतःपूजा॥
 आपानकंचदेयंधर्मेसौभूरिभायस्य॥५५॥निष्कासेबहिरुचितःकासाचिन्मृत्तदर्शनेस्त्रीणां॥नहिरुच्यते
 युवतियोग्यासंगीतादौभवैकापि॥५६॥बाह्यानचप्रवेश्याश्रंतःपुरकेकदाप्यविज्ञाताः॥धर्मेष्ववधृतशौ
 चाःसंयोज्यायोग्यतांज्ञात्वा॥५७॥बहिषुप्रतिपक्षेरांतःपुरिकेषुनक्रमोमौलः॥आरतइहोपयोगाश्चः
 नमस्याद्येयतःप्रमितः॥५८॥श्रीवीरभद्रहतिनाशास्त्रेऽसमबाणशासनानुसृते॥भार्याधिकारिकेस्मि
 न्चरमोध्यायःकृतःस्संगः॥५९॥ ॥व्याख्येयेपतितत्वादनुचितमपिपारदारिकंलिखति॥गोपांगना
 सुनिरतंयादवचरितंहरिकल्यनू॥६०॥पंचममधाधिकरणंपरिशंकितपारदारिकंनान्मावास्यायनस्य
 वीरेव्याख्यातुंयत्नमाधत्ते॥६१॥अध्यायाःषडिहोक्ताःशीलावस्थापनंभवेद्यूनोः॥व्यावर्तनस्यहेतुः
 सिद्धाःपुरुषाश्चनारीषु॥६२॥साध्यायोविदयनासथमाध्यायार्थसंग्रहःकथिताः॥परिचयहेतुमि
 योगचर्यायुक्तौद्वितीयस्य॥६३॥भावपरीक्षादूतीकर्मणंसंनकामितंरक्षा॥एतेक्रमिकाअर्थाशेषा

ध्यायेषुसंज्ञोक्ताः॥५॥संगृह्येधमिहार्धनधिकरणेपंचमेकतीसुहृती॥तस्यप्रथमाध्यायेव्याख्यानेयहृत
स्तनुते॥६॥व्याख्यानकारणयेविदधतिपरदारसंगमाकांक्षी॥तैरादितःपरीक्षाकार्येतिसंभवास्तस्य
॥७॥साध्यतानन्यययोरायतिगम्यतुयोर्विमार्गेच॥रत्नेनप्यपरीक्षन्भूर्याद्रचितोनसौरव्याय॥८॥सत्तं
मयायदीयेचरेषासंगत्यवैरिनिःकामात्॥रचयेन्ममोपघातीव्रीह्यादितितसमातनुयात्॥९॥इत्याद्याः
परदारान्कामयितुःकारणेषुखंडोध्याः॥दशधाकामावस्थाःनिर्दिष्टाःकामशास्त्रेषु॥१०॥चक्षुःप्रीति
स्संगोमनसस्संकल्पविच्छेदौ॥तनुताविषयत्यागौलज्जात्यागस्तथोन्मादः॥११॥मूर्खमिरणेतासांलि
गान्युक्तानिकामशास्त्रेषु॥तत्रयुवत्याश्शीलं सत्यंसाध्यतुशौचानि॥१२॥विरहंचसाध्यतायाःवेगे
मृदुतांतथाचदंडहं॥आकृतिवैधर्म्याभ्यांलक्षान्याचक्षतेकेचित्॥१३॥आकृतिलक्षणायोगैव्यभि
चरतस्सस्यशीलशौचादि॥आकारंगितयोरिहलिंगहंस्यासर्वतेश्च॥१४॥वास्यायनस्यमसादोषो
यंपूर्वसंमतेऽभिहितः॥श्रीवीरभद्रयूनादृष्टाखिलकामशास्त्रेण॥१५॥परदारानांग्रहणोव्याख्यायं

तेन हेतवस्सुत्रा॥ मूलानुसारतो तस्ते व्याताः पूर्वमेवेह॥ १६॥ पुत्रस्तु गोणिकायाः प्राहुर्निदानं प्रवृत्ति संबंधि॥
 उज्ज्वलपुरुषनिरीक्षणा मंबुजमुख्यास्तथापुंसः॥ १७॥ तारुशरमणीदृष्टा कामस्सज्जायते स्फुटस्त-
 स्या॥ तस्मात्प्रवृत्तिहेतुर्नापेक्षेतदायातं॥ १८॥ नापेक्षंते धर्मनायोनाधर्ममुल्लसत्कामाः॥ नापेक्षया
 परस्य चरचयं सभियोगमेणक्षयः॥ १९॥ व्याकृतिविकिर्षशालिन्यपि युसिसाभियोरु॥ एषस्वभावमेदः
 प्रायो वामो भिशमानां॥ २०॥ अभियुक्तापि न सिध्यति तारुबुद्धिः कदाचने हैसा॥ निष्कारणमभियुं
 ज्जते हरिणीदशवल्लभः कापि॥ २१॥ अभियुं ज्याप्यभियोगं क्वचन पुनर्वर्जयत्यसौ चतुरः॥ गच्छति मध्य
 स्खलं सिद्धायां कापि बालायां॥ २२॥ अवमन्यते च सुलभां दुर्वित्तलाभां समीहते बहुधा॥ इति शीलाव-
 स्त्थानं मनयुक्तं यूनोर्विविच्येह॥ २३॥ उक्तरागः पत्यापेशा पत्यस्य निर्गमो वयसः॥ दुःस्वेन चाशुभवनं-
 विरहाभावः प्रियेण थ॥ २४॥ उपमंत्रितास्म्यवज्ञा पूर्वमिति कृध्यतापतेर्विरहः॥ गंतं तिका मविरतिः वि-
 रहा दुक्ता प्रतर्क्यते॥ २५॥ ईर्षान्यस्यो शक्त्या स्सा दुर्देवो ह्यसंरता कारत्॥ मित्रे निस्पृष्टभावस्तस्मिन्नि

लुप्ततोपेक्षा ॥ २८ ॥ तेजस्वीतिचसाध्यसमुक्ताशंकाभियोगतः शुब्धान् ॥ मृग्याभयं च मत्तावेगं चंडेत-
थाचैव ॥ २९ ॥ कुशलः कलासुवृत्त्यानगरेव्रीडेतिपाततस्सरिवपु ॥ यदिवाकथितासूयाकालेदेर्देनभिज्ञा
त् ॥ ३० ॥ ख्यानं परिभवहेतुर्महाएतक्षुतिः प्रचुरमानस्यात् ॥ नाकारितोपि बोधो वेदानं स्यादतस्तस्मि
न् ॥ ३१ ॥ एषशशोवेगेस्यचमंदीभावोस्मिहस्तिनीवाहं ॥ मतोमाभूदपरुतिइत्यनुकंपानजायतेतस्मि
न् ॥ ३२ ॥ आत्मनिदोषनिरीक्षणाजन्मानिर्वेदउच्यतेसद्भिः ॥ भयमसतीत्यख्यात्यास्वजनबहिष्कार
तोभवति ॥ ३३ ॥ पलितसादादरतोहानिः पत्याप्रयुक्ततामेत्य ॥ कुर्यादेवपरीक्षीभवतिविमर्शोममेत्यस्याः
॥ ३४ ॥ धर्मपेक्षाचैषानिवर्ततेनिभृतासुनर्मर्गात् ॥ आदितएवविधेयोवेधस्संभावितेहेतौ ॥ ३५ ॥ रागस्य
वर्धनादिहदूरीकुर्यादिहार्धतायुक्तान् ॥ संदर्शनार्थं दुपायेशक्तिभवानूवारयेदेतान् ॥ ३६ ॥ आश्वा
सनाद्दययुतानूतत्परिभवसंभवान्पुनः प्रणतेः ॥ अन्यानपिपरिपंथिभिरुत्पार्यानादुराचार्याः ॥ ३७ ॥ वै
चक्षण्यप्रभृतिरिपरिपंथीचेत्कृतस्यनिर्दिष्टः ॥ बहुमानादिरिहेतुः व्यावर्तनकारणोप्रोक्तः ॥ ३८ ॥

शालावस्त्रापनतः पश्चादुक्तं हि कारणं विरतौ ॥ श्रीवीरभद्रयूनां नूनं वा स्यादनादत्र ॥ ३७ ॥ स्मरशा
 स्त्रस्याभिज्ञः ख्यापनकुशलस्तथा कथायाश्च ॥ कर्ता प्रेषणकस्य च परिमित संभाषणश्चैव ॥ ३८ ॥ संसृ
 षो बाल्यावधियौवनवृद्ध्या तथा रुचिरः ॥ आगतविश्वासः किल लीलाकर्मादिभिश्चैव ॥ ३९ ॥ कर्ता प्रि
 यस्य तद्ददतः पूर्वतथैव चान्यस्य ॥ तस्मादपि मर्मज्ञः प्रोक्तमथ प्रार्थितश्चैव ॥ ४० ॥ सख्यास्तु न संसृष्टः
 सुभख्या तैस्सह युगसंरुध्यः ॥ प्रतिवेश्या स्यात्कामी तादृक् परिचारकश्चैव ॥ ४१ ॥ धात्रेयिका परिरुध्यो
 न ववरकः प्रेक्षणे तथा त्यागे ॥ उद्यानेषु च निरतः वृष इति विदितश्च लोकेषु ॥ ४२ ॥ साहसिको विद्यायां प्र
 तिवायितस्तथा गुणेषु ॥ भर्तुर्वैवाचरणे यस्य महोर्हवि निर्दिष्टे ॥ ४३ ॥ इति सिद्ध्याः पुरुषास्युः स्त्रीषु स्म
 रशास्त्रसं सिद्ध्याः ॥ अथ कथ्यंते नार्यो यत्र मृते यास्तु सिद्ध्यास्युः ॥ ४४ ॥ अभियोगमात्रसाध्याः द्वार
 स्थितिशालिनी च पारित्य ॥ प्रासादादवलोकनशीला या राजमार्गस्य ॥ ४५ ॥ गोष्ठीया च रिततनुते
 तरुण प्रतिवेशि मंदिरे नियतं ॥ प्रणतप्रेक्षण निरता दृष्टा पार्श्वे क्षुण्ण चैव ॥ ४६ ॥ निष्कारणमधि

चिताभर्तुर्देविष्पनेन निर्दिष्टा ॥ परिहारप्रविहीनानिरपस्यावस्थितानिसं ॥ ४८ ॥ ज्ञातिषु कुलेषु पस्या
याचविपन्नाविश्रुतागोष्ठ्यां ॥ प्रीत्या युक्ताभार्याकुशीलवानां तथाविधवा ॥ ४९ ॥ वाक्ष्योयावदरिद्रबहु-
भोगाभूरिदेवरानुगता ॥ बहुमानान्यूनवतिः कौशलसारातिरर्पाच ॥ ५० ॥ अविशेषज्ञतया खलु लोभमना-
द्यैव मोक्षोद्विग्ना ॥ भर्तुः कन्याकालेयाचरतानैवलब्धा च ॥ ५१ ॥ अभियुक्ताचतदानीमविषमशीला
वबोधमेधातः ॥ प्रतिपत्तेस्यास्यादपि सततं पर्वतियातीव ॥ ५२ ॥ हृतमानानपराधातुल्याभिश्चाप्यथः
हतास्त्रीभिः ॥ प्रोषितपतिकातद्वद्रेयासेर्ष्यास्यभार्याच ॥ ५३ ॥ भार्याव्यशंतीव ककापुरुषकदीर्घसूत्रका
दीनां ॥ इत्थमिमानिर्मीताः सुलभाना यो निरेशेन ॥ ५४ ॥ इत्थं स्वभावजाता क्रियया चैवोपबृंहिता सम्यक् ॥
बुद्धानिरुतोद्देगाभजतिस्त्विह तांगतायाता ॥ ५५ ॥ मलास्वस्मिन् सिद्धिं लिङ्गानुपुत्रीचयोषिताश्चैव ॥
व्यावृत्तिहेतुहंता सिद्धिं प्राप्नोति नारीषु ॥ ५६ ॥ श्रीवीरभद्रकृतिनाशस्त्रेऽसमवाणशसनुसृते ॥ परवल्ल
भाधिकरणे प्रथमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ अथ सद्व्यतामस्मिन् कुरुते ध्यायस्य तत्तुरस्यैव ॥ ५८ ॥

ख्यानाख्यातोख्यातोदनेमानेचशौर्ध्वेच॥१॥ स्वयमभियोगासाध्याकन्यादूयातथातुसानेष्टा॥ तनुभावा
 परयोषिदूतीसाध्येतिचाचार्याः॥२॥ शक्तौस्वयमभियोगेयुक्तःकन्यासुचान्यनारीषु॥ तद्विरहेसुभियोगे
 दूतीकसैवैनिर्वाह्यः॥३॥ अभियंत्रितं सभाषामायाश्चैवातिमाहसाः प्रथमं॥ तास्युस्त्वतोहिसाध्यादूती-
 साध्यास्ततोभिन्नाः॥४॥ कुर्यात्सरिचयमादौस्वयमभियोगंतुसाधुकुर्याणाः॥ दर्शनमस्याद्विविधंस्वभा-
 विकमन्यथाचैव॥५॥ तत्राध्यैयंनिजमंदिरसन्निधिमासाद्यजायतेन्यतु॥ मित्रज्ञातिमिषग्वरमुखमंदिर
 सन्निधानेस्यात्॥६॥ यज्ञोत्सवयोर्व्यसनेगमनाचारेतथाशुभारामे॥ साकारंचविदध्याप्रेक्षणमस्यांसा-
 देयुक्तः॥७॥ संयमिनंकेशानामाहुरणंपारिकमलनस्वरणां॥ अधरोष्ठयोर्विमर्दपुल्लहादंभूषणानां
 च॥८॥ नानाश्चसहवयस्यैरादेरान्यस्तदीचेष्टानां॥ कायाअतिप्रियाः किलचारुकथास्सन्निधौतस्याः॥
 ॥९॥ भूरिप्रकाशनंस्याश्रवणयास्यास्वकीयदानादेः॥ उत्तनेसुहृदोपिचजृम्भणमिहसांगमंगस्यात्॥१०॥
 एकभूषणक्षेपंवाक्यश्रवणंतथाचरेत्तस्याः॥ शलेनाम्यजनेनचतामुद्दिश्यद्विधार्यश्च॥११॥ ॥ ॥ अन्याप

दिशानमपि च तामेवोदित्यभूतलोहिरिव तं ॥ परिचुंबनमालिंगनमुक्तं चैवेह बालानां ॥ १२ ॥ तांबूलस्य चरणं
जिह्वाग्रेण स्पृधा तु निर्दिष्टं ॥ हनु घट्टन श्वकथितं तस्यैवात्र प्रदेशिन्यां ॥ १३ ॥ एवं यथावकाशं कुर्यादन्या
अपीह सञ्ज्ञेष्टाः ॥ आलापरचयेदिह तस्यास्वजनेन सोद्योगः ॥ १४ ॥ अस्मै क्रीडनकानां दानं ग्रहणं तथैव त
त्करतः ॥ योजनमपि च कथाया युक्तं संबन्धिना तेन ॥ १५ ॥ संभाषणक्षमेण च लोकेना स्या भवेत्सदा प्रीतिः ॥
कार्यानुबंधनिष्ठो गमनागमने विदध्या च ॥ १६ ॥ अस्यास्संश्रवदेशो स्थितिमानभरुष्टियोग्यतारहिते ॥
कामागमसूत्राणां कथापहरेन्मनस्तस्याः ॥ १७ ॥ प्रसृते परिचय इत्थं हस्ते तस्यानिधाय निक्षेपं ॥ प्रतिदि
क्षुण्णमनुदिसंवागृहीयादेकतो देवान् ॥ १८ ॥ सौगंधिकमथ पूगं निजदारैस्सह विविक्तदेशेषु ॥ दद्यादस्यैव
तस्तद्वद्विस्मयगोष्ठी च ॥ १९ ॥ येषु च सुवर्णकारप्रभृतिषु कर्मार्थिनी भवेदेषा ॥ तत्र स्वयमभिभूयादेवं स्या
दर्शनं नित्यं ॥ २० ॥ एवमुपायांतरतो भूयान्नित्ये सदृशेने निरतः ॥ स्यादिधं लोकेषु हि विदिता लापादिरे-
तस्यां ॥ २१ ॥ अनुसंधानं तस्मिन्कुर्यादन्यस्य कर्मणोप्येषः ॥ न ह्यनुरागं लभते निरुपायोप्यन्यदराणां ॥ २२ ॥

कर्मणि वस्तुनियस्मिं सा देवा कौशले तथा सेख्वा ॥ आत्मापत्तं कथयेत्तस्योपत्यागमादेशः ॥ २३ ॥ पूर्वा
 चरितैर्लोकैः द्रव्यगुणादेस्तथापारिक्षायां ॥ रचयेदेष विवादं तत्परिजनतस्तथा चैव ॥ २४ ॥ तत्परिजनैर्वि
 वादे स यथास्तस्यां चरेत्तौ प्रश्नं ॥ तत्संमत्याहृत्यं पृच्छेद नया विवादेन ॥ २५ ॥ इत्थं परिचयहेतव इह नि
 दिष्टाः परस्य दारेषु ॥ श्रीवीरभद्रकृतिना परिचितकामार्थतत्वेन ॥ २६ ॥ कन्यामिव सटुपायः कृतपरिच
 यदर्शितैर्गिकारं ॥ अनियुं जीतस्फुटतरमासां भूरिप्रवृत्तत्वात् ॥ २७ ॥ निर्दयकामशोराहति उच्छ्रितहृ
 दामप्यधीरवृत्तानां ॥ प्रायेण चाभियोगः सूक्ष्माः कन्यास्वयंयोगान् ॥ २८ ॥ द्रव्याण्यस्मागोष्ठीगत्युप-
 भोगव्यतिकरेषु चानीय ॥ उपयुं जीतनिदर्शितसुभगाकारादिरेषा चतुः ॥ २९ ॥ परिवर्तनं विदध्याकुसुमोत्तर
 वस्त्रकांगुलीयादेः ॥ स्वस्य सुगंधं रचयेन्महार्हकं च प्रयत्नेन ॥ ३० ॥ तां बूलस्य च यत्नाकुर्यात्तत्प्राणिपंकजा-
 द्रहण्यां ॥ गोष्ठीगमनोद्यमवान्कुसुमान्येतत्तरादीनां ॥ ३१ ॥ गृहीयादभिवाचनपुरस्सरं रागकांक्षयात्
 स्याः ॥ दशजादिपदसचिन्हं साकारं भूरिगंधादि ॥ ३२ ॥ दद्यात्स्वयमेतस्मै स्पृहणीयं चेत्स्वयं भवेदाता ॥

कुर्यात्साध्वसभंगंभूर्यभियोगेनकालेषु॥३३॥क्रमज्ञोविविक्तदेशेनयनंपरिचुंबनंपरीरंभः॥तांबूलदानला
भेपरिवर्तनमत्रपुष्पाणां॥३४॥स्पर्शश्चगुह्यदेशेइत्यभियोगाःपरस्पदारेषु॥मूलग्रंथानुगमादपिचविगीतावि
निर्दिष्टाः॥३५॥अभियुक्तायत्रैकालत्रनिषिद्धःपरापियोगस्यात्॥यातुनुधूतविशेषाप्रियकरणैःस्यादसौ
वश्याः॥३६॥भर्तान्यत्रचदुष्टस्तं चारोयत्रनायकश्चस्यात्॥तत्रनकामापिरमणीमभियुंजीतैवसासाध्यां
॥३७॥शंकितरक्षितधीताःसश्चशूकाश्चपद्मपत्राक्षीः॥प्रत्ययमात्मनिरक्षन्मभियुंजीतेहनैवासौ॥३८॥
श्रीवीरभद्रकृतिनारचितेऽसमवायनाःसनानुसृते॥परवल्लभाधिकरणेपूर्णेध्यायोद्वितीयोसौ॥३९॥
अधिकरणेपंचमइहकुरुतेव्याख्यांत्रुतीयकेध्याये॥भूचक्रचक्रवर्तीवीरश्रीवीरभद्रोसौ॥१॥अभियुंजान
स्तुदृशोभावपरीक्षांप्रयत्नतःकुर्यात्॥यद्यभियोगग्रहणंतत्रवदंतिप्रयोगस्यात्॥२॥अगृहीत्वाहभियो
गंपुनरपिसंसृज्यमानतायांहि॥तांचललभ्यांविद्यादेशोरहितेपुनस्तथैवान्यैः॥३॥यापुनरभियोगानां
ग्रहणेनिपुणानभोजयेपि॥शुष्कप्रतिग्रहेतोनिरतामतिहृष्टसाध्यतांविद्यात्॥४॥नहिचेतांसिमृगाक्ष्यः

स्थिरतां नेतुं समर्थास्युः॥ परिहरति नाभियोगं न च संसर्गं तथा समातनुते॥ ५॥ प्रसादेनैव विरता हसति तथा
 गौरवस्यैवा॥ अभिमानादात्मनि वा तस्मिन्वासाति परिचया कृच्छात्॥ ६॥ साध्या मर्माविदेनां दूष्या परि साधये
 निपुणः॥ परुष प्रसादेशं निरतो वेक्ष्य सुपात्रतां भजते॥ ७॥ पारुष्योत्तरमृद्धिं मृद्धं गीसाधये देवसहेने करदिसंगं
 तच्चिंतानावबुध्यते चान्यत्॥ ८॥ सानन्येन क्षांत्वां देशाद्वा सा भवेत्साध्या॥ सुप्तः करसरसी सह मुपरिसमीपे त
 था प्रसुप्तायाः॥ ९॥ कुर्यात्सापि विरचयेदत्रोपेक्षां प्रसुप्तो व॥ भूयो भियोगकामाप्रयते देषा निवारणे सुखा॥ १०॥
 एतेन व्याख्यातश्चरणे चरणस्य चिन्त्यासः॥ प्रसुते स्मिन्निह भूयः सुत्तरपरीरंभसो यमो भूयान्॥ ११॥
 तत्रा सह न मुद्ध्यति भाजं दिने ग्रिमे प्रवृत्तः॥ स्थितिशालिनी च विद्यादभियोगार्थांश्च शोदरी पुरुषः॥ १२॥
 दूती साध्या विद्यादेनां संदर्शनै हीनां॥ स्थिरसंदर्शनहीना प्रवृत्तौ पुनरप्यवस्थिता मृष्टा॥ १३॥ भवतीत्याह
 तवि दृष्टाकारां दृशेव शोकुर्यात्॥ यातभिषोगारचयत्याकारणमात्मदर्शने दात्री॥ १४॥ सालंकारैकोते
 वेपथुयुक्ता सगद्गदं वदति॥ खिन्नकराद्यंगुलिका खिन्नमुखी चैव जायतेत्यर्थः॥ १५॥ आत्मानं योजय

निचशिरसस्संपीडनायास्य॥ आनुसंवाहनिकाहस्तेनैकेनतत्तु कुर्यात् ॥ १६॥ अपरेणसंगकृत्यंकुर्यादाश्ने-
षणंचैव॥ विस्मितभावायदियानिद्रां धाकरसरोरुहद्विकृतः ॥ १७॥ तिष्ठतिसंस्पृश्येनंहरिणकिशोरस्फुरन्ना-
यनां॥ अष्टिकैकदेशसूक्ष्मपरिनिपात्याचतिष्ठतेचेह॥ १८॥ संवाहनेनियुक्तानोर्व्योप्यांतीहवैमल्यं॥ अवि-
चलितंकरमेकंतत्रैवव्यस्यसुस्थिराभवति॥ १९॥ संदेशानांगनेचपीडितमतिकालतोहरति॥ यदिवाहनि-
द्वितीयेसंवाहनकर्मकर्तुमायाति॥ २०॥ नायककृताभियोगंपूर्वेहनिवारयिष्येह॥ संसर्गनात्यंतंकुरुतेपरि-
हरतिवानवात्यंतं॥ २१॥ संदर्शयतिविविक्तेभावंचांगंतयामूढं॥ परिचारकोपभोग्यासाचेदाकारितातथैवस्या-
त् ॥ २२॥ मर्मज्ञयाप्रसाध्याव्यावृत्तौतर्कनीप्याच॥ इष्टंभावपरीक्षाभाविन्याभूमिवल्लभेनेह॥ २३॥ श्रीवीर-
भद्रकृतिनाव्याख्याताख्यातवीर्येण॥ परिचयमादौकुर्यात्पश्चात्संभावणंसमारचयेत् ॥ २४॥ परिभाषण-
मिसंमिश्रोमिथआकारस्यैवभोधश्च॥ प्रत्युत्तरेणदृष्टातस्याकारसंग्रहंपुरुषः ॥ २५॥ गतसाध्वसोवि-
रचयेदनियोगंपक्षपत्राध्याः॥ आकारेणमृगाक्षीमाभवंस्वस्यदर्शयेत्पूर्वं॥ २६॥ क्षिप्रंस्यादभियो-

ज्यांसाप्रथमेदर्शनेपुंसा॥आकारितास्फुरेत्तरमतिमंजुलमाशुदर्शयेदबला॥२७॥तक्षुरासिधाज्ञेया
 रतिलाभसमानसासापि॥एषविधित्यतिसूक्ष्मोधीरास्यपिचाप्रगल्भयोवासु॥२८॥अन्यासुसस्फु-
 रस्यासूर्वेन्यायःपरीक्षित्यो॥.....॥२९॥श्रीवीरभ
 द्रहतिनाशास्त्रेऽसमबाणशासनानुस्तुते॥परवल्लभाधिकरणेरचितोध्यायस्तृतीयोसौ॥३०॥
 परवल्लभाधिकरणेध्यायस्तृतीयेसरूपणंकरुते॥चतुरदधितीरलीनांयदभिमहीपालमीनाक्ष्याः॥३१॥
 दक्षितचेष्टाकारायाभूयाद्विरजुदर्शनावनिता॥तांसाधयंतिदूयातद्वदपूर्वाचक्रज्ञाः॥३२॥शीला
 दनुप्रविष्टातस्यामारव्यानकपटपाटेन॥सुभगंकरणैर्योगैःलोकानांचैववृत्तांतैः॥३३॥कविकथया
 परवनितासक्तकथाभिश्चतस्वरूपज्ञा॥स्तुत्वालीलायस्यादाक्षिण्यं बोधयेदेवं॥३४॥सुभगित्वं गु
 णयुक्ताकथमीदृशनिर्गुणेष्वेतिरता॥दास्येष्वेवनिपुणःकमलदलाक्ष्यास्तथेदानीं॥३५॥वेगोमंदः
 शठतामूर्खहं बहूतज्ञांतेष्वार्यः॥कार्पण्यंविमुखत्वेभोगेयानीहवाच्यानि॥३६॥गुणानितस्मिन्तीरेतो

ति-

तस्याश्च हेतुभूतानि॥ कथयेदस्यास्स विधेः सा निशयानीह वा च्यानि सादृती॥७॥ भवतिरचयस्माद्वेषाय
स्यास्सोद्देशसा च नायके स्वीये॥ कुर्यात्तस्य पुरस्कृतिमेवादृतीरुतिप्रश्रवा॥८॥ वाशतानैव च दोषो भवति-
मृगी चेन्मृगेश्च एणकृष्ण॥ बउबाहस्तिन्योरपिनौ चित्सा नौचितिं ब्रूयात्॥९॥ विश्वास्यामिहतस्यामहादृती
तु निर्दिशेदस्यां॥ प्रथमं साहसयुक्तनुभावा चेति गोरिका पुत्रः॥१०॥ कथयेन्नायकचरितं कामित्वं चानु-
लोमतं चैव॥ युक्त्यार्जितसद्भावाकार्यशरीरं वदेदिष्टं॥११॥ आकर्णक्षिनिशामयिय किमपि विचित्रं मनो
भुवश्चरितं॥ दृष्ट्याहामतिधीश्चित्तोन्मादं सदा तनुते॥१२॥ एतावतो पराधानिहतः कामेन दुःसह व्यथ
या॥ हृत्तो प्राप्य जह्या प्राणानपि प्रायः॥१३॥ तत्राशौज्जीवा सिद्धां दिवसे दिने पुनर्दृती॥ वक्त्रादिषु प्र
साददृष्ट्याभूयः कथारचयेत्॥१४॥ कथयेदस्याः पुरतश्चरितानि परपुरुषनारीणां॥ आदौ हृत्साहलयां
मुनिर्वैतां विशृतां लोके॥१५॥ चातुःषष्टिकयोगेनैपुण्यं तस्य दर्शयेदस्यै॥ एवं हृत्पतामस्य च पश्यत्तं सा
धयंत्यस्याः॥१६॥ सौभाग्यं कथयेदपि संभोगं च न मन्यया तस्य॥ सत्यमसंयत्नाचाकारं लक्षयेच्चैव॥१७॥

सापि सहा संकथयेद्दद्याच्चैवासनं तथा चानु॥ स्थानं शयनं भुक्तं चेष्टितं रचितानि पृष्ठे च॥ १८॥ स्वंदर्श
 यतिविविक्ते रचयसाख्यानकेनियोगं च॥ चिंताजंभाश्चासांकुरुते प्रीत्यादरात्पथान्॥ १९॥ इष्टो हवयो नि
 संस्मृस्मरति च नीदर्शनं तथा तस्य॥ नातं कथां च कंक्षति तत्कथितं स्वस्य चाकथनो॥ २०॥ दूता मनोरथे
 षु च कथितेष्वेतस्य नायकस्यैषा॥ हसति न किंचित्कथयति संदर्शति शोभनाकारान्॥ २१॥ उपबृंहयेदनुगतै
 रेनामिह नायकस्य चैवैषा॥ गुणकथनैरुपबृंहयामुचितं चासंस्तुता भवति॥ २२॥ आकारा संसर्गेऽसंस्तुत
 तायां ततो भयोरनयोः॥ दूती कर्मनिषेधं कथयत्यौदालकिः वास्त्रे॥ २३॥ सत्याकारा मंगेऽसंस्तुत तायां तथो
 भयोरनयोः॥ दूती कर्मविधानं संमतमिह बाभ्रवीयानां॥ २४॥ संस्तुत तायां सत्यां मनसितथाकारभूरिसं
 र्गे॥ दूती कर्मविधानं कथयति श्रीगोणिकापुत्रः॥ २५॥ वास्यायनस्तु कथयति युगलाभावेऽपि दूतिकाकार्यं
 प्रत्ययतो मतमेतत्सम्यगसम्यक्परेषां हि॥ २६॥ तासां मुपायानि हि मनसो भिमता निदर्शयेद्देव॥ अनुले
 पनतां बूले वा सो जनमंगुलीयकं च॥ २७॥ प्रहितेष्वेषु च कुत्रचिदर्थान्वितो भवेत्लेखः॥ चिह्ने न स्वदर्शनय-

नोः चिह्नान् न्या निचैतस्य ॥ २८ ॥ कुंकुमविरचितमंजलिमपिवाससिनायकशुभं रचयेत् ॥ साभिप्रायाह
तिक्लिष्यच्छेद्यं चरेदस्यै ॥ २९ ॥ आपीठं च विरचयेत् श्रवणं श्रवणं श्रवणं श्रवणं संयुक्त्या ॥ तेषु मनोरथकथनं तत्पर
तो नायकः कुरुते ॥ ३० ॥ संगमयेदथ दूतीसिद्धांता कालदेशयोश्च शुभयोः ॥ वेदानामपि गमने याज्ञोपवीतं य
लीलायां ॥ ३१ ॥ संगमयेदथ दूतीसिद्धांता संतरणे सरितां ॥ मध्यपरिणययज्ञोत्सवे तथा व्यसने ॥ ३२ ॥
अग्नौ जनयवक्रारो हेतथैव ॥ स्थापारे प्रेक्षया व्यापारं तरमपीधमादिष्टं ॥ ३३ ॥ इति ब्राह्मवीर्यरी
त्या सुभगः कालस्य निर्णयो दूत्याः ॥ भवनेषु सखीप्रभृतेः संगं सुखमाह गोणिकापुत्रः ॥ ३४ ॥ विदितनिष्क्रम
प्रदेशं वा स्यादयं आह ॥ अष्टविधे दूतीप्रथमा कथिते हस्तानि स्तुतार्थाः ॥ ३५ ॥ उपलभ्यार्थमभीष्टं नाय
कयोः स्नेहया कत्री ॥ संस्कृतयोस्सा प्रायेः दारनियोगे तथा विधयोः ॥ ३६ ॥ अनुरूपयोः कुतुकतः घटनं सा
दप्रयोगेऽपि ॥ उपलभ्यार्थैकदेशं शेषं कुरुते मितार्थाः ॥ ३७ ॥ इष्टो न्योन्याकृत्योर्विरहे क्षणयोरियं भवति ॥
विदितानुयत्र हारि संदेशं समर्पयेदुभयोः ॥ ३८ ॥ दृष्टस्वभावयोः स्या भवति च संसृष्टवोर्योनोः ॥ देशस्य बोध

नार्थयद्विवाकालस्य वाथदूलेन ॥ ३९ ॥ प्रहितास्वयमभिगच्छेदमणं स्वाचास्तबोधेव ॥ स्वप्नोपभोगकथनं कु
 र्याद्गोत्रस्य भूरिचास्वलिता ॥ ४० ॥ निंदेदस्य च भार्या तद्वच्चपदेशाद्देदीर्घा ॥ नखद्वानचिह्नदत्री भवति
 हसंकल्पिता पुराचाह ॥ ४१ ॥ इत्यभिधात्री पृष्ठे तद्रायतिः स्वसौदर्यं ॥ निजदूती कथिता सा द्रष्टव्ये पं विविक्त
 देशेषु ॥ ४२ ॥ ग्राह्या च दूसादंभातामभिसंधाय संदेशं ॥ कथयंती कारमणं सिद्धं कुर्याद्वेत्तथा सापि ॥ ४३ ॥
 एषा हितांतरीया धृदयो दूती करोसेव ॥ अनया कथितो ज्ञेयो नायकता भागिहापि दूतश्च ॥ ४४ ॥ निजदूती व
 ल्लोके दूरयंते यस्वयं दूताः ॥ नायक भार्यं मुधा विश्वास्या या तु प्रविश्य यं भृणया ॥ ४५ ॥ प्रसूतिनायक चेष्टां शि
 क्षादत्री वयोगेषु ॥ साकारं भूषयति च कोपमथ ग्राहयेत्तथैवैनां ॥ ४६ ॥ निर्वपति नखव्रणमिहा चरश्चि
 यित्वेव ॥ आकारयति चरमंदारे लैतेन गूढदूती सा ॥ ४७ ॥ भार्या दूती मूढा भार्या चेदूततो याति ॥ यं वल्ल
 लतः कश्चन बालादिः प्रेक्ष्यत भवंतत्र ॥ ४८ ॥ सा स्यान्मूका दूती लेखादिः कर्णपत्रादौ ॥ प्राक्वस्तु वा
 पशार्थस्वजना ग्राह्यार्थं कंतु या वाक्यं ॥ ४९ ॥ आदास्ये श्रावयति स्मादूती सा तु वाचैव ॥ प्रसुत्तरस्य वा

आदस्येश्रावयति स्यादुतीसातुवाचैव॥ प्रत्युतरस्य योचनमनयोर्युक्तं तथैव भूपस्यातुत्॥ ५०॥ एष
न्यायः कथितः शास्त्रज्ञैर्गूढदूलां च॥ भेदप्रयोक्तुं भेदाभावादिदूलास्तु गूढदूला स्यात्॥ ५१॥ इत्थं दूती मे
दानि एति वीरभद्रेन॥ विधवेक्षुणिका दास्यः मिश्रुक्यः शिल्पकारिका चैव॥ ५२॥ विश्वासं वरुणासा
विदधति कार्ये तु दूतीनां॥ परिविद्वेषंतस्यां जनयति निर्वसयिवरम्याणि॥ ५३॥ चित्रात्रतिसंयोगानति
यत्नादर्शये चैव॥ नोयं कमतमनुसंगे पुनरपिरतिकौशलं तथा तस्याः॥ ५४॥ अधिकस्त्रीभिः प्रार्थनमथ
वा वष्टंभनारख्याति॥ अर्थमसंकल्पितमपि कारयतश्चापि भूरियोत्सृष्टं॥ ५५॥ आवर्तयति लोचसामि
हकौशलेनैव॥ श्रीवीरभद्रवृत्तिनाशास्त्रेऽसम्बाराशासनानुसृते॥ परवल्लभाधिकरणेरचितो ध्याय-
श्चतुर्थोऽसौ॥ ५६॥ ॥ अथ पंचमे प्रपंचं कुरुते पंचेषु चरितवृत्तिचतुरः॥ चतुस्त्वधितीरसंचरदरितस्त्वं
एति गीतज्ञैर्यश्रीः॥ १॥ परवल्लभानुरागो गोपित इति भूमिवल्लभः प्रसृते॥ आचारादिहतेषामाचारणं
सर्वलोकानां॥ २॥ सूर्योदयादिचक्षिलनैषांगुष्ठाभवेदसौ चेष्टा॥ अनुकरणं च निरर्गळमेतस्मात्सर्व-

लोके स्यात् ॥ तस्माद्गृहितमेतैस्तत्तव्याभूमिबलभाप्रमुखैः ॥ राष्ट्रोपप्लवतस्यादेवां देवोधिकस्तस्मात् ॥
 ॥ ८॥ यदिहरदाररुचिस्साद्रूपालोन्योथवासमस्तेन ॥ नाचरतितत्त्वकाशंपरमवनस्यप्रवेशेच ॥ ५॥ तत्रशा-
 माधिपतेर्यूनोप्यथविलोखवृत्तिपुत्रस्य ॥ ग्रामीणानोपत्योवचनेनैवेहसाध्यास्युः ॥ ६॥ धर्षण्यस्याः स्तः
 फथितास्तामिस्सहयोगमाचरेज्यैव ॥ विष्टौकोष्ठागारप्रवेशेवा ॥ ७॥ द्रव्यस्यचनिष्क्रम-
 णेप्रतिसंस्कारेचमंदिरस्याध ॥ क्षेत्रस्यकर्मणितथाकार्पासादेरथादाने ॥ ८॥ सूत्रप्रतिग्रहेपिचवस्तूनांचै-
 वविक्रयक्रययोः ॥ विनिमयबलारव्येषामन्येष्वेवंविधेष्वपिच ॥ ९॥ अक्षस्यचयोगोप्रजयाषामिस्सहा-
 थानिर्दिष्टः ॥ प्रव्रजितादिभिरुक्तः सूत्राक्षप्लक्षसंयोगः ॥ १०॥ राजावटतः सुकरः कुलटयोषामिरेषसंबंधः ॥
 वनजाक्षामिर्वणिजांनागरिकाध्यक्षयोः प्रोक्तः ॥ ११॥ नगरस्थानांसुदृशांसुवसंतादिविदेशभवनेषु ॥
 क्रीडांतःपुरकाभिः सहनिष्ठाप्रमोदाय ॥ १२॥ योषानगरविभूषाआपावकमादरादिमाः कृत्वा ॥ गत्वांतःपु-
 रिकारणंपृथग्वासंयथासंगं ॥ १३॥ असिंहाचकथाभिः पूजांलब्ध्वातथाप्रयाताश्च ॥ निष्क्रममुपप्रदोषंकु

॥ यानि पुरस्चितलोकैः उक्तान्युक्तवस्तुजानि ॥ तान्यप्यस्याः कुर्याद्विषये दृष्टे स्मरो जाक्ष्याः ॥ १९ ॥

युः कुशला स्मरो जाक्ष्यैः ॥ १७ ॥ संभाषेते प्रणिहितदासीराज्ञस्तु पूर्वसंसृष्टान् ॥ तत्र प्रयुज्य नारीरं मणीयंदर्शयेदे-
नां ॥ १५ ॥ प्रगेवस्वे भवने स्थितिभाजं तं प्रतीपमाब्रूयात् ॥ श्रीडोयामस्यांतवराजगृहस्था निरम्याणि ॥ १६ ॥
कार्याणि दृष्टि विषये तानि च कालेन योजयेदेवं ॥ मणिभूमिकां प्रवाहैः कुट्टिमकं बाह्यदेवास्तु ॥ १७ ॥ वारीं मृ-
दीकामपि समुद्रगेहंच भित्ति संचारान् ॥ प्रतिभवनचिरकैर्माव्याघ्रादेः पंजराणीह ॥ १८ ॥ ईशानुरागमस्यामे-
कांते भूरिवर्णयेन्निपुणं ॥ आयतिमस्यैकथयेत्सहराज्ञां संप्रयोगेन ॥ २० ॥ प्रतिपन्नां योजयति च भजे मा-
मप्यमंत्रनिस्सामं ॥ स्वयमीशो प्रतिपन्ना माये नैहे पचारेण ॥ २१ ॥ सांत्वनपर्ययजपति हि संभूयानुरक्तमु-
त्तुजे दुचितं ॥ अंतर्नित्यं प्रेष्याः पत्युर्दाराः प्रयोज्यायाः ॥ २२ ॥ तत्र प्रणिहितद्यसीराज्ञस्तदशंपरंतु पूर्वया ॥
अंतःपुरिका कुर्यात्सहवा प्रीति प्रयोज्याभिः ॥ २३ ॥ प्रसृतप्रीति छलतो नियोजयेद्दर्शने पुनर्यत्नात् ॥ पूजित-
निविष्ट पानवतीराजे सीति ॥ २४ ॥ विख्याता विज्ञानेयस्मिंत दर्शना समाभूता ॥ अंतःपुरस्त्वा किल दास्ती तु-
क्या तु पूर्वया ॥ २५ ॥ प्राप्ता नर्थकशांगी ब्रूयादि स्थं हि मिथुकीलाकं ॥ अंतःपुरिकाराजनि सिद्धैषामद्वचस्त्वा च ॥ २६ ॥

कुरुणारसार्द्रहृदयात्तामनयायोजयाम्पृहंसदया॥ वारयतिसात्वदीशानर्थमद्वाक्यतः स्नेहात्॥२७॥ प्रतिपन्नाद्वि-
 स्ताप्रवेशयेत्तामयं संपंचास्यै॥ यदद्यादभयश्रवणकरुणासोसाहंप्रणिहितेसादि॥२८॥ रत्नौकताभिलाषा-
 अभितलायतेधामहामात्रैः॥ बलतो न्यैर्निगृह्यहीताः व्यवहारादुर्बलाश्चैव॥२९॥ भोगेन स्वीयेन च निस्संतोषाक्षिती-
 श्वरे प्रेमा॥ कोक्षंतियेव हिर्गतमनुते व्यक्तितथैच्छंति॥३०॥ बाध्याये च सजातिभिरेतानमिवंचितुंतथैच्छंति॥ ये स-
 चकास्तथान्येकार्यपराव्यसनयुक्ताश्च॥३१॥ अनयैव व्याख्याताभार्याषां विशिष्यगणितानां॥ वास्यायनमु-
 निना तदनुश्रीवीरभद्रेण॥३२॥ अन्येन वा प्रसंक्तां सह निगृहीतानां प्रयोज्यवनितातु॥ तेन नियोज्य निविष्टीकु-
 र्यादंतःपुरे राजा॥३३॥ प्रणिधिबलेन तदीयं यदि वा परिदृष्य नायकं राजा॥ अपराधिना कष्टं निग्रहदभा-
 न्नयेदंतः॥३४॥ इतियोगाः प्रहृन्नाराजकुमारेषु कामवासेषु॥ परमं दिरे प्रवेशो युक्तो नैवामनिष्ठत्वात्॥३५॥
 कोट्याधिपमाभीरं परमवनगरं निदेशतो भर्तुः॥ राजकोजघानतस्मात्परमवनं नोचितं राज्ञां॥३६॥ अश्वा-
 ध्यक्षो हतवान्काशीशानंतथा जुषसे नं॥ तस्मात्परगृह्यान्नं दारार्थं नोचितं राज्ञां॥३७॥ देशप्रवृत्तियोग

त्परदारेषु प्रकाशतोभूयः॥ दृश्यं ते कचिदेतेन त्वेवं सर्वदेशेषु॥ ३८॥ प्रत्ताजनपदकन्यादशमेहनिसख्युर्ध
मतं नीत्वा॥ अंतपुरं प्रविष्टा भुक्तोऽसृष्टं ध्रुवपेन॥ ३९॥ रात्रौ च वसुगुल्मेया च महामात्रकामिनी सुभगा
सा जातिक्षितिवल्लभसेवायै तेषु देशेषु॥ ४०॥ सरसा जनपदयोषाः प्रीत्यपदेशेन वार्थमासादौ॥ वैदर्भीतिः पु
रिकाः अंतःपुरगाः प्रकुर्वन्ति॥ ४१॥ दृश्यास्वकीयभार्याः रदतिपरे प्रीतिदायमेवेह॥ अपरंतकप्रभूता भू
रिमहामात्रराजभ्यः॥ ४२॥ नृपनारीभिः क्रीडां सहकर्तुं देशानगरकामिन्यः॥ सौराष्ट्रे नृपगेहं याज्यैकैकं त
थामिच्छिताः॥ ४३॥ एवं परदारविधौ देशे देशप्रवृत्तितोभूयैः॥ विलसतितरुं प्रयोगेन हिराज्ञां वारकः कोपि
॥ ४४॥ श्रौते पथि प्रयातैर्भूयैर्धैरेष निन्दितः पंथाः॥ जितवडवर्गं भूमिं ते विजयं ते च चेद्याः॥ ४५॥ राज्यं
च चेलभोग्ये परदारेभ्यः परे जना विमुखाः॥ बीजंत नरपतेः परनारीभोगवैमुख्यं॥ ४६॥ श्रीवीरभद्रवृत्ति
नाशाख्येऽसमबाणशासनानुसृते॥ परवल्लभाधिकरणे पंचमद्वहसंचितो ध्यायः॥ ४७॥ ॥ अथ पं
चमस्य वष्टं स्पष्टं स्पष्टयितुं जायते स नोद्योगः॥ अष्टदिगन्धनिविष्टाय दरिवधूकष्टमाधत्ते॥ १॥ अंतःपु

ररक्षणातोनीक्षणमेवान्यपुंसितस्त्वानात्॥१॥एकोनेकसमानोभर्तात्रुप्तिस्ततस्तासां॥२॥तस्मात्परस्परंताः
 कुर्युश्चुप्येप्रयोगसंयोगान्॥धात्रेयिकांसरंयीवादासीवापुरुषवेषेण॥३॥कृत्वाकृति संयुक्तैकैर्मूलैरप
 द्रव्यैः॥निर्वर्तयेयुरचितेस्वामिप्रायंविशालाक्ष्याः॥४॥प्रतिमांवापुरुषीयतःप्रस्फुटलिंगास्तथापुर
 स्कार्याः॥राजानोवाक्यपयाविनापिभावंध्वजंकृत्वा॥५॥अभिगच्छतिचबन्हीरेकरजन्यांहियावदर्थताः
 स्नातायांश्रीत्यावासाभिप्रायोथवासेन॥६॥अवलंबवृत्तिपुरुषाःस्त्रीप्रतिमार्थावियोनिमुख्येषु॥अथ
 केवलोपमर्दास्वामिप्रायंनिपुच्छंति॥७॥योषावेषान्मुरुषानंतःपुरमध्यभूषणीभूताः॥सहपरिचार
 कयांतःप्रवेशयंतीहकामेन॥८॥प्रयतेरत्नेन्यतेषामानयनेसाधुदर्शदक्षितायतिकाः॥अभ्यंतरस
 मसृष्टाःधात्रीपरिचारकामुख्याः॥९॥सुकरप्रवेशतामिहनिस्सारवंतथैवतद्रूपे॥विस्तारंमंदिरगं
 रक्षणावर्गप्रमादं॥१०॥निर्वर्णयेयुरेताःपरिजनवर्गेष्वनित्यतांचैव॥असतोथैनिकुर्युःप्रवेश
 मेषामिमाःकथिताः॥११॥नप्रविशेदंतःपुरमुकटदोषंसपातकंपुरुषः॥लोभादथवाकामादृष्टौक्ते

दृष्टौ यतो दावौ ॥ १३ ॥ अन्यादृतौ हेतून् विचार्य यत्नादिहा भिवक्तव्या ॥ विहितोपायस्ताभिः प्रविशेदपि पात-
काभीता ॥ १४ ॥ कक्षारुष्टा बहुशो संकीर्णस्सापसारण बहुधा ॥ रक्षककृतप्रसादाः लभमानाः कातथा ता-
वा ॥ १५ ॥ प्रविशेद्यदंतः पदमिह युक्त्या नैवात्र दर्शयेद्दीति ॥ प्रमदवनावगूढं शेषितभूपालकचैव ॥ १६ ॥ निष्प्र-
ममारचयेदिह वाक्त्या प्रतिवासरंततो ह्येषः ॥ उक्ताहेतुंतरमथ संसृष्टस्याद्बहिर्भक्षैः ॥ १७ ॥ आत्मानं कथ-
येदपि सक्तं परिचारिका बहिर्गमना ॥ भवति यदा विदितार्था तदलाभो ध्यंतथा दुःखं ॥ १८ ॥ अंतः प्रवेशि-
ताश्चिर्दृतीकल्पं समाचरेत्सर्वं ॥ राजाप्रणिधिनिबोधेभूयादति सावधानो सौ ॥ १९ ॥ ॥ यत्र गृहीता-
का रद्रष्टुं योग्या प्रयोज्या स्यात् ॥ दूत्यास्तत्रावस्थितिरुचिता स्वीयेषु संचारे ॥ २० ॥ अस्मिन्नपरिश्चिषु-
तु प्रभवे परिचारिका पदेशो हि ॥ कुर्यात्तस्यां नियताननुबंधांश्चक्षुषश्चैव ॥ २१ ॥ वर्तितां पिनिवेदनमाका-
रस्यैष वेगितस्याथ ॥ देवाविशेषो वसरे संप्रेष्यं चित्रकर्मादि ॥ २२ ॥ दत्तं तथा च पक्षे प्रत्युत्तरमाविशेदसौ
पश्यात् ॥ अस्यानियतो गहने देशे छन्नस्थितिं कुर्यात् ॥ २३ ॥ रक्षिपुरुषरूपो वा प्रविशेत्तत्त्वोक्तवेलया

व्येषः॥ वेष्टित आस्तरणादौ पुरभेदे वागमे योग्यः॥ २३॥ न पृच्छा यो यदि वा संश्रमये निर्गमंतथावेशं॥ स ता
 दिभिरेषः ह्यया याहर्ता भवद्योगः॥ २४॥ न कुलं हृदया तुं वा फलरोचकमुरगाक्षि संयुतं दृष्ट्वा॥ पचति कृतांत धी
 पं पिष्टं समभाग तोयेन॥ २५॥ अभ्यक्ता क्षिरनेन तु न पृच्छा यो तत्र संचरति॥ एतत्तरीक्ष योगं कुर्यात्स्यादन्य
 था निष्टं॥ २६॥ द्रव्याणां नीहारेण नरसस्य प्रवेशकाले च॥ आपानको सवार्थं वेदी निसेभ्रमे चैव॥ २७॥ व्य
 सासे भवनानां व्यसासं स्ये चैव रक्षकं चापि॥ यात्राया मुद्याने यात्रां कृत्वा प्रवेशे च॥ २८॥ दीर्घप्रोषितभू
 पे निष्क्रमणं वा प्रवेशनं यूनोः॥ एतच्चैव विधेयं कौमुद्यादौ प्रयत्नेन॥ २९॥ मर्मज्ञा वा न्योन्यं राजगृहस्थ
 द्वैककार्याश्चेत्॥ अन्या सोमपिकुर्युर्भेदस्येष्टस्य संसिध्यौ॥ ३०॥ बद्धी स्मदूषयित्वा कार्यस्यैवास्य च्यचा
 यज्ञो निरतः॥ सद्योऽभेद्यतया किल कामानुगुणं फलं याति॥ ३१॥ देशे कापि च पुरुषाः संमत्साहं तरक्ष
 काणां हि॥ प्रविशंत्येतः पुरमिह रक्षानैवापनांतेषु॥ ३२॥ आभीरक वनितानां क्षत्रियसंज्ञौ हांतरैर्योगः॥ नृ
 गरकान्ने क्षाभिः निवेशयंतीह गुलमानां॥ ३३॥ वैदर्भिकैः सपत्नी पुत्रानुपभुंजंते सुखं नार्यः॥ स्यैराजके यथ

संबंध्याद्यारहो निरताः ॥३४॥ गौडीयानथदरान्नुयाद्याभुंजते गतोद्देगाः ॥ सैंधवभूपतिनारीः कर्मकरा
स्तसमानाश्च ॥३५॥ हैमवतीतः पुरभुविरक्षिणमुपगुह्य चार्थतस्सहसा ॥ साहसिकाः प्रविशंति हि कामा
शुगलक्ष्यतां प्राप्ताः ॥३६॥ प्रच्छद्यतरुणमेकं मिच्छिंता वंगदि संभवास्सुदृशः ॥ पुष्पप्रदाननिरतानवदशा
वाभुंजते स्वैरं ॥३७॥ रक्षेद्वारां स्वीयांतेभ्यः परपुरुषयोगहेतुभ्यः ॥ कामोद्योपधाविशुद्धानंतः पुररक्षिणः
कुर्यात् ॥३८॥ इत्येकेष्वन्यं भयलोभाभ्यां हियोजयेत्सामिः ॥ तस्मादुपधात्रयशुचिरधिकारीति गोणिकापुत्रः ॥
॥३९॥ वाछो स्या यनस्य श्वतुर्थी कथयति धर्मपथासु संशुद्धिं ॥ धार्मिकतथैवलब्धा शुद्धिस्सर्वेति तत्त्वार्थः ॥४०॥
दूसापरीक्षयं केष्वाहुर्निजचारुपंकजाक्षीणं ॥ दूतीयोगा इष्टा भवंत्यदुष्टास्ततो नैतत् ॥४१॥ अतिगोष्ठांकुशः
विगमौ व्यभिचारतिः तथा स्वकांतस्य ॥ निर्व्यत्रयं च पुरुषैस्तद्वदा सोविदेशेषु ॥४२॥ वृत्तेरथोपघातः स्वीयायाः
स्वैरिणीषु संसर्गः ॥ ताहिस्वभावयोजनमन्यत्राप्याचरत्येव ॥४३॥ ईर्ष्याकुताचपत्सुर्मामनोपस्थानमध्यदेशे
षु ॥ स्त्रीणां विनाशकारणमुपदिष्टं कामशास्त्रेषु ॥४४॥ परदारवैतयोगान्दृष्ट्वा शास्त्रेण शास्यतत्तजः ॥ स्व

स्त्रीषु सावधानः स्वीकृतदोषं न संयाति ॥ ४५ ॥ पाक्षिकतमप्रसिद्धाः दृष्टपायाप्रयोगयोगादि ॥ धर्माथयोर्विलोपादिर
 चिः परदारकेपुरुषः ॥ ४६ ॥ तस्मात्त्वदाररक्षारक्षार्थं प्रसिद्धमंदाक्षैः ॥ शास्त्रमिदं पठनीयं न तु केवलमन्यनाश
 य ॥ ४७ ॥ मुनिनारक्षम देश्रेयस एवेह सर्वलोकानां ॥ न तु परयो विद्वेषानाधातुं प्रक्रमस्तस्य ॥ ४८ ॥ श्रीवीरभद्र
 हतिनाशास्त्रेऽसमबाराशासनानुस्रुते ॥ परवल्लभाधिकरणेष्वष्टः पुष्टः ब्रह्मोऽध्यायः ॥ ॥ अथ वैशिकं प्रविशदं क
 र्तुमसौ प्रक्रमं समातनुते ॥ तद्वं त्रुदोषबोधास्तज्ञानमेव जायंते ॥ १ ॥ अथ वैशिकाधिकरणे वैश्याध्यायः ॥ प्रवर्तते नि
 रतः ॥ प्रथमाध्यायव्याख्या व्याख्यातं कीर्तितो रिपुभिः ॥ २ ॥ अध्यायाः षडमुष्मिन्नधिकरणे तत्र चादिमेध्याये ॥ ग
 म्यविचारे याम्ने पावर्तनहेतुसंविधेयः ॥ ३ ॥ एतस्मादपरस्मिन्कथितं कान्तानुवृत्तमध्याये ॥ अर्थागमो निदानं विरक्त
 लिंगानि चान्यस्मिन् ॥ तत्र तथा प्रतिपत्तिः निष्कामस्य क्रमैस्समेते वा ॥ शीर्णस्त्र्यप्रतिसंधि सादध्यायेतुरीये तु ॥ ५ ॥
 तदुपरि लभविशेषा अर्थाक्षेपदेशानुबंधमुख्योऽथ ॥ पण्यस्त्रीषु विशेषः षष्ठे स्पष्टस्य निणीतो ॥ ६ ॥ इत्थं षष्ठाधि
 ब्रुता वध्यायार्थान्निरूप्ययतेन ॥ श्रीवीरभद्रवीरो वैशिकवैश्यामातनुते ॥ ७ ॥ योगं पुरुषैर्वैश्या रतिवृत्तिः

भ्यां प्रयोजनात्तु तनुते स्वाभाविको क्ररत्यैव यै प्रोक्तस्ततोभिन्नः ॥८॥ स्वाभाविक वदमणो येन प्रत्येति कृत्रिमं
 तत्तु ॥ यत्नादसौ प्रतनुयानर्थं लभते न्यथा कर्त्री ॥९॥ तस्माद्रतार्थहेतावापि येशं दर्शयेदसौ बाह्यं ॥ तत्रानुध्य
 तास्यादृष्टौ विश्वासयोगश्च ॥१०॥ आयति संरक्षार्थं नित्यमलंकारयोगिनी भूयात् ॥ भूयात्तरेदुमार्गप्रहित
 दृग्गंता च दृश्या च ॥११॥ न स्मादतीव विवृता परण्यसधर्मलमात्मनो मत्ता ॥ नार्थकमारचयेदथ कुर्यात्तद्वार
 णं परतः ॥१२॥ आत्मानर्थनिवारणमात्मा र्थानां च साधनं रचयेत् ॥ परिभूयेत न गम्ये र्ये स्तां कुर्यान्महा
 या हि ॥ ही धर्माचरणो निष्ठा देवज्ञे रक्षकश्च विक्रांतः ॥ समविद्यस्स कलोप्यथ तद्वदमीठमर्दाद्याः ॥
 ॥१४॥ गंधिकशौंडिकरजकाः नापि तमिक्षु सजीवथा कर्ता ॥ इह चैते हि सहाया योगक्षार्यस्य ते ते च ॥१५॥
 एकाकिनस्तु गम्यादास्यायनभाषितेरिति प्रथितं ॥ वृत्तिपरोक्षाधनिनस्तरुणाश्च रुग्णपिनश्चैव ॥१६॥
 अक्लेशालब्धधनकां सार्वदिकायस्तथा स्वतंत्रश्च ॥ संहर्षा शुभमानीश्चाघनकः पुं प्रयोगार्थी ॥१७॥
 त्यागी स्वभावतोपि च राजनि सिध्यस्तथा महामात्रे ॥ गुरुशासनातिवर्तिलिं गी प्रछन्नकामश्च ॥१८॥

चित्तावमानशीलो देवपरो ह्येकपुत्रवेद्यो ॥ एवं शूरप्रमुखारतासो वल्लभाः प्रोक्ताः ॥ १९ ॥ अधिगम्य गुणवल्लभः
 श्रीसायशसाधिकास्तथापुरुषाः ॥ विद्वान्महाकुलीनस्समयज्ञस्य क्व विश्वैव ॥ २० ॥ वागम्याख्याने कुशलस्तथाप्र
 गल्भोधविविधशिल्पज्ञः ॥ दुरुभक्तिस्यो ह्यहो हो हृद्धासे वी न शूरश्च ॥ २१ ॥ आधिकादिविहीनो बलवान्मि
 त्रेषु वल्लभश्च वृषः ॥ निरतो घटा सुगोष्ठा मपि च समस्यादिशीलायां ॥ २२ ॥ अरविंदसुंदरदशां लालयिता स्ता
 त्थाप्रणोता च ॥ मैत्रो न वा सुवशा गोपरतं त्रो निष्ठुरश्चैव ॥ २३ ॥ ईर्ष्याविरतो निरतः कल्लासु चैते तथै चान्येपि ॥
 नायकगुणा इहोक्ताः इत्याद्याः कामशास्त्रेषु ॥ २४ ॥ अहुरहरकदर्यवृत्तिः गोष्ठीकलपोस्तथा सदा निरतिः ॥ अ
 भ्यर्थनं विशेषेण गुणनिरतिर्नैव मर्थेषु ॥ २५ ॥ श्रीत्यादि स्थितशीला स्थिरमतिजातिश्च नायकापेक्षा ॥ लक्षण
 रूपमधुरतरस्यैते स्त्रीगुणाः प्रोक्ताः ॥ २६ ॥ बुद्ध्या चरोति शीलान्यार्जवकृतविज्ञता विसंवादः ॥ अपि दीर्घ
 दूरदर्शी नागरको देशकालज्ञः ॥ २७ ॥ चापलो भस्त्रं भापरिवादक्रोधभूरिहासाश्च ॥ दैन्यं चैव पिशुनता
 वज्र्यास्तु स्सर्वभावेन ॥ २८ ॥ पूर्वाभिलाषितापि च नैपुण्यं कामसूत्रविद्यायां ॥ तच्च तदंगग्रंथं साधा

रण्याद्गुण एते ॥२९॥ गुणविरहेण च दोषाः ब्रूमो धागम्यभावसंप्राप्तान् ॥ क्रिमिशकलाककबृक्षः क्षय
रोगी प्रियकलगुणक्रेश्च ॥३०॥ पुरुषोक्तिरथ कदर्यः निर्घृणगुरुजननिसृष्टचौरश्च ॥ दंभरतोददंशं को
बहुतरमंदाक्षसंयुक्तः ॥३१॥ मानमानापेक्षी द्वेष्टैरभिभूयते तथा यश्च ॥ एते गम्यागम्यायास्ततो मूलवत्येव
॥३२॥ रागो भयं तश्च थार्ग्यः संहर्षो वैरिता प्रतीकारः ॥ जिज्ञासा पक्षाः श्विलस्वेदः संपर्क इत्याद्याः ॥३३॥
प्रियसमता धन्यत्वं रागापनयः सजासादेश्ये ॥ आयतिसातले अविगमननिदानानि केषांचित् ॥३४॥ अ
र्थो नर्थो पहतिः प्रीतिस्तध्येतुरित्यपि प्रादुः ॥ नार्थः प्रीत्या बाध्यः प्राधान्यादेव चार्थस्य ॥३५॥ इत्थं गम्य
विचारं हृत्वा श्रीवीरभद्रदेवेन ॥ वास्यायनीयदृष्ट्या उक्ता इह हेतवो गमने ॥३६॥ यदि गौरवकामास्या अ
थ लाधमवारणमदो मुक्ता ॥ गमनापरापितथांतः प्रार्थितस्संगोपिन ते ह ॥३७॥ सहसान ते न न च ये स्त्री
तिंसा हे भनिकारवसंकाशं ॥ अवमानजकिपुरुषाः सुलभाना रिरीप्रयतेन ॥३८॥ परिचारकप्रमुख
तः तदभावे पीठमर्दमुख्येभ्यः ॥ शौचाशौचे विद्याद्रागारादिचैतस्य ॥३९॥ अस्य प्रीतिरचयेद्विष्णु

स्वैदास गायनाद्यैश्च ॥ तेनैव नृसादिव्याजात्तद्देहं प्रापयेयुस्तं ॥ ४० ॥ सा च प्रीत्या कुतुकैरत्यद्भुतभोग्यव
 स्तुदानैश्च ॥ गोष्पुपचाराभ्यामपिरंजनमेतस्य संतनुयात् ॥ ४१ ॥ अथ परिहासप्रायाः करकलितो
 पायनैस्तथारुचिराः ॥ परिचारका अभिष्यं प्रेष्यास्तस्मिन्परारुते ॥ ४२ ॥ सहवागमनं कुर्याद्देहे स्व-
 यमस्य पीठमर्देन ॥ व्याजेन कारणानां गम्योपावर्तने विधयः ॥ ४३ ॥ तांबूलानि च मालाः प्रीत्या गृह्णा-
 गतस्य तस्येयं ॥ आहरतिसानुलेपनमथ गोष्ठीर्योजयेत्कुलया ॥ ४४ ॥ सप्रणयं वसुदानं कुर्यात्परिवर्तनं
 तथाभूयः ॥ संयोगस्याकृतं स्वीयं परियोजयेद्देवा ॥ ४५ ॥ अतिपेशलोपचारैर्दानैः प्रीत्या तथा कथायोगैः ॥
 समसृष्टा गम्येन तु तद्रंजनतलरा ॥ ४६ ॥ श्रीवीरभद्रहतिनाशास्येऽसमबाणशासनानुसृते ॥
 वैशिकनामाधिष्ठितौ प्रथमो ध्यायो विनिरिति ॥ ४७ ॥ अथ कुरुते कुतुकेन तु तदपरमध्यायमादरा-
 सार्धं ॥ प्रत्यर्थिपार्थिवानां यस्य भयान्नार्धवाछापि ॥ १ ॥ नायकयुक्ता रचयेद्रंजयितुं रत्तमेकचारिण्या ॥
 बहिरंतर्न कदाचि सक्ता भूयादियत्नेन ॥ २ ॥ स्यान्मातर्यपत्नी कुंकूरायामर्थलाभशीलायां ॥ तदभावेन

वस्यान्नातिप्रीतिस्तयोर्गम्ये ॥३॥ आनयतिदुहितरं साबलतस्तत्रापिनायिका तनुते ॥ सततारतिनिर्वेदोभीति
क्रीडेनचानाज्ञा ॥४॥ व्याधिकमप्यनीड्यंचक्षुरविषयंतथास्थिरवंच ॥ व्याख्यापयेत्तथाहेतौछलतोस्यनो
येगः ॥५॥ प्रेषयतिचेरिका मथतन्निर्माल्यादिकारणादेवा ॥ कुर्याद विस्मयमियमुपचरेतस्यसंगेषु ॥६॥ स्या
दस्यचाधिशिष्यासाधुचतुःषष्ठियोगविद्यायां ॥ एतकथितान्योगानातमह्नीनेवसेवेत ॥७॥ रहसिचरतिरच-
येतह्याम्येनेहसाप्रयोगाणां ॥ गुह्यादीनांगोपनमाख्यानंस्यान्मनोवृत्तेः ॥८॥ नोपेक्षेतचशयनेवृत्तपरिवर्तिसृते
स्ततोभिमुख्यं ॥ गुह्यस्पर्शकुर्यात्सुखेपरिचुंबनादिवा ॥९॥ अन्यमनस्केदृष्टिः प्रासादेराजमार्गनिष्ठस्य ॥ सूत्र-
ज्ञानेनाज्ञोव्रीडायाः साध्यसस्याध ॥१०॥ तद्वद्वेष्ये स्याद्वेषस्तस्मिन्मैत्रीरतिस्तदीयेस्वे ॥ तन्मनसः शोकादौकु-
यस्वीयेमनस्येवं ॥११॥ जिज्ञासापरयोषितिकोपस्पल्पोनखादिचिह्नेस्वे ॥ अन्यः कृताशंकारागस्यैवात्र
काशश्च ॥१२॥ स्वप्नामयदमदकाले स्यादनुरागस्यचारुनिर्वचनं ॥ नायकगुणानृहीतास्तुतिकालेवरा-
येस्ततं ॥१३॥ योजयतितस्यवाक्यंरम्योंतरतोपदाचभक्तोसौ ॥ कुर्यात्कथानुरक्तिरतंमुक्तासपत्नेन ॥१४॥

निश्वासयति तमिन्ने स्वलिते व्यथजुंभिते तथापत्युः॥ कुर्यादनीतिं वांछां जीवेत्याद्याः क्षुतादौ स्युः॥ १५॥
स्त्वुल्लेख्ये व्याधे स्यादपदेशोदौ श्रिते स्याच्चदौ दृष्टे व्येवं॥ गुणतः पराप्रकथनं निंदा तस्तद्वत्वे वा॥ १६॥ दत्त
स्तुल्यो दोषः स्मर्तव्यस्तर्वाथा तथा ह्यनया॥ स्वकृते दोषे भीतिस्तद्रचिते दर्शयेद्दीडां॥ १७॥ भूषानामग्रं रा
जभये व्याधितस्तथा व्यसने॥ कांतस्य संप्रसक्ते भोजनहानिर्विलापश्च॥ १८॥ कांक्षति च देशमोर्ध्वनि
ष्क्रममपि भूपतेस्तथारुचिरं॥ अकलहं सफलं स्वायुधिवैधुर्यलाभाभ्यां॥ १९॥ अर्थागमेतदीये
भिप्राये संभृतैव पुः प्रचये॥ संभाषितो पहारंदद्यादियमिष्टदेवस्य॥ २०॥ कुर्यान्नित्यमलं कृतिममितो व्यव
हार आदरादूर्जः॥ गीतदशायातस्य च संकीर्तिगोत्रयोः कार्यं॥ २१॥ ग्लान्यामुरसिलालारे निजकरकमलं मृदु
प्रकुर्वीत॥ निद्रालाभं रचयेत् सुखमुपलभ्य निवृत्तां कां॥ २२॥ तस्योत्तंगेशयनं कुर्यादुपवेशनं स्मितास्येयं॥ तस्मा
सुत्राकांतागमने चैवादियोगार्थं॥ २३॥ नेत्रे दायुरिहाधिकमेतस्माद्रहसितार्थमज्ञानं॥ ब्रूयादुत्तमुपवासं निवृ
त्तये स्वदोषेण॥ २४॥ अनिवृत्तौ सह कुर्यात्स्वयमपिते नैह सोपवासादि॥ शक्यमिदं नममेति प्रथयेत्समृते विवादे
तु॥ २५॥ वस्तुतदीयं पश्येदात्मीयादतिविशेषते नित्यं॥ तेन विना गौष्वादावगमनमप्याचरेन्नियता॥ २६॥

निर्माल्यचधारणमुच्छिष्टस्याशनंतथा ~~बौद्ध~~ श्लाघा ॥ पूजीकुर्यादस्य च कुलशीलादेः प्रयत्नेन ॥ २७ ॥ गीता-
दिषु प्रयुक्तिस्तत्राभिज्ञो यदा मे भवेत्स पुनः ॥ अभिगमनं च विरचयेदनपैश्वर्ये वा तत्प्रभृति ॥ २८ ॥ जन्मांतरेपि
भूयादेष पतिर्मे मनोरथान्ब्रूयात् ॥ इत्थंतद्विष्टभावा नपिलीला दीतमा तनुयात् ॥ २९ ॥ तस्याभिगमे कुर्यान्नि-
सृविवादं स हैव माश्रये ॥ ते चेन्मयंति परतो मरणो पायस्तदा चिंत्यः ॥ ३० ॥ प्रत्यायनं प्रणिधिर्वृत्तिग्रहणं स्व-
यं स्वकीयं हि ॥ अर्थग्रहणे माश्रनैव विवादस्तया कार्यः ॥ ३१ ॥ शपथप्रदानविधिना गमने स्योपस्थिते स्स-
तिष्ठेत् ॥ याने शुद्धिर्नियमः भूषा त्यागश्च मंगल्यं ॥ ३२ ॥ स्मरणमतीतानां स्याद्विक्षयिकायामुपश्रुतौ-
यानं ॥ आगमने स्त्रां कुर्यात्तत्र त्यागे स्तदीयां हि ॥ ३३ ॥ स्वप्ने व्यस्तु तदीयः संगो मे कीर्तयेदिदं प्रकटं ॥ उद्वेगे नि-
ष्ठोपि च शांतिककर्माचरेन्नियता ॥ ३४ ॥ प्रत्यागमे मनो भवपूजा देवोपहारदानानि ॥ वायसपूजा च स्यादेतद्
र्जनवेसंगे ॥ ३५ ॥ अनुकरणं कथयेदिह शक्तं प्रतिनीतिमार्गमाश्रित्य ॥ समं मरुत्तिरर्थकारी निरपेक्षो र्थ-
निशंसः ॥ ३६ ॥ एते शक्ताः कथिता अपि च निःसृष्टार्थभावउक्तो यः ॥ एतन्निदर्शनार्थं कथितं कथितं तु दत्ते

न॥३७॥लोकादनुसरणीयोऽनुक्तोपायस्तथावशीभावे॥पुरुषाप्रवृत्तेरपि किल नापरधाद्रव्यलाभस्य॥३८॥
 सूक्ष्मत्वादतिलोभास्वाभाव्यादानतस्तथाचैव॥दुर्ज्ञानं नारीणां मनसि वशं च जिज्ञासोः॥३९॥रज्यं तेषां
 रमयत्योरंजनकर्म्यस्तथाक्षमास्यागे॥सर्वार्थकैर्षेपि च दुज्ञानास्ते न भामिन्यः॥४०॥श्रीवीरभद्रकृतिना-
 मस्तु॥समवायाशासनानुसृते॥वैदिकनाम्यधिकरणे प्रथमादपरः कृतः स्तार्धः॥४१॥अस्य तृतीयकम-
 धुना सम्यगसौ कर्तुं मुद्यमं कुरुते॥कुरुते न्यदरिव धूरी धारी भीतान विश्रामा॥४२॥वित्तदानं द्विविधं स्वाभावि-
 कमथ च यौक्तिकं वाच्या॥संकल्पितमिह वायं सोपायं स्यात्ततः परतः॥४३॥लभमानाधिकमायं नान्यस्मै स्या-
 दुपायशीलासा॥इत्येके आचार्याः तदधिकतायै तदित्यन्ये॥४४॥तद्व्यवहारिषु कलयेत्सुखं ध्यायाभूषणगा-
 दिके तस्य॥अर्पणनयने कार्ये विस्त्रंभार्थं प्रयत्नेन॥४५॥तत्पुनस्तद्विस्तस्तुतिनिरता स्यात्तथा च भूषादौ॥दत्ता-
 मूल्यं प्रवृत्तं तद्व्यस्यैव चादानं॥४६॥व्रतवृक्षारामाणां देवकुलानां तथा तडागदेः॥उत्सवसंबंधी स्याद्व्यपदे-
 शः प्रीतिदायस्य॥धारक्षिणिरथ वाचौरैर्मुष्टिर्वाच्या स्वकीयभूषादेः॥तत्र निमित्ते कथयेदभिगमनं संत-

मुद्दिश्य ॥ ७ ॥ कथनप्रणिधिमुखेन च यो भूद्भ्रमनेन तत्र तस्येह ॥ याचितभूषाप्रभृतेरज्ञातस्य व्ययस्याथ ॥ ८ ॥
एवंविधांतरेण च कथयेदर्थप्रनाशनं चतुरा ॥ अथ संभ्रमं विदध्या तस्य हृत्पद्मपत्राक्षि ॥ ९ ॥ कुर्याद्य्यये विवादं-
तसंबंधेतदा जनन्यासौ ॥ सुहृदां कार्ये गमनं युक्ते कार्ये समुच्छितिः ॥ १० ॥ सति चाभिहारहेतावेतैः पूर्वसमाश्रिता
मुखः ॥ अभिहारास्वीकार्यते पूर्वसर्वभावेन ॥ ११ ॥ नायकहृत्ते च कार्यं त्रिलिपुवैद्ये तथा महा मात्रौ ॥ कार्यार्थं स्या
दुपल्लितिरत्युपपत्तिः सुहृत्सहृत्ते ॥ १२ ॥ व्यसनोत्पद्योर्युक्ता कार्यं गेहेऽन्यदोहदोद्योगः ॥ व्याधिः स्वेदविनाशो मि-
त्राणामत्र निर्दिष्टः ॥ १३ ॥ विक्रमकर्मचरे दथ साभूषादेस्तथैकदेशस्य ॥ नायकहृत्ते देहाध्वंसीजो वा दर्शनं तस्यै-
॥ १४ ॥ ग्रहणं प्रतिगणिकानां व्यतिकरतस्याद्विषाष्टभां उच्यते ॥ स्मरणं पूर्वोपल्लिते रथ नित्यं कीर्तनं तस्य ॥ १५ ॥ प्र-
तिगणिकानां लाभातिशयं संश्रावयेत्तथा परतः ॥ तासु च नायकनिकरे स्वापेक्षाल्लोभबाहुल्यं ॥ १६ ॥ भूतम-
भूतं वा यत्तत्कथयेद्भ्रातृहासक्रीडा ॥ मातुश्च प्रतिषेधः प्रकरस्तद्विधिन्नसंघाते ॥ १७ ॥ तत्स्यधिनामतिशय
स्यागेवाज्योतिस्तदराशयया ॥ नैतद्भ्रातृमिच्छित्यति कुर्यादिति बालकस्यैवं ॥ १८ ॥ इत्थमुपायाः कथिता-

अथाधिगमेचवीरभद्रेण॥वास्यायनानुसारादधिगतकामार्थतत्वेन॥१९॥प्रवृत्तिविकाराद्वर्णादस्यागतद
 धिकदारमश्चैव॥प्रतिलोमलोकसंगदन्यथाक्वाचान्यकरणात्॥२०॥आखेटाद्वचितस्यचविस्मरणाद्वातथा
 प्रतिज्ञाते॥योजयतिचान्यथातसंज्ञोक्तिस्वीयपक्षेषु॥२१॥अन्यत्रैवशेतेकार्येण्यपदिश्यमित्रवर्गस्य॥क
 थयतिपरिजननिकटेपूर्वयुतायाःकथांचात्र॥२२॥इत्थंनिर्गतगंज्ञात्वाप्रागेवनायकंसुतनुः॥कुर्यात्सारद्रव्यं
 स्वेहस्तेतस्ययत्नेन॥२३॥तच्चगृहीतद्रव्यंनोत्तमवर्णःप्रसह्यगृहीयात्॥धर्मज्ञेव्यवहारंकुर्यात्सद्योविवा
 देस्य॥२४॥अल्पफलःकिलशक्तोनिश्चितपूर्वोपिकारकारीयः॥कार्योचिरस्तुयाननुतस्याव्हीकैरुपात्मः
 ॥२५॥निस्सारप्रतिपत्तिकनिस्सारणमाचरेत्कृतोपाया॥तदनिष्ठानिविरचयेदन्यावष्टभतोह्येवा॥२६॥निभोगिः
 परितुष्टेभूभ्यभिघातस्तथांग्रिकमलेन॥अज्ञातविषयकथनं॥तूज्ञानेविस्मयःकुत्सा॥२७॥दर्पस्यप्रतिघातः
 संगगस्सात्तथाधिकेतस्मात्॥अनपेक्षणमप्युक्तंवाक्यछलसंग्रहश्चैव॥२८॥हारोनर्मणिनर्मणिहासोव्य
 पदेशात्तापसार्धस्य॥तस्मिन्वदतिकराक्षौरीक्षुणमिहपरिजनेप्रोक्तं॥२९॥ताडनमपिचसहासंनिंदाबाधःस

मानदोषाणां॥३३॥ गोरतद्वत्से सुरतादृतिजघनगुलीच॥३४॥ नखदशनकर्मनिंदापरिष्वेयं॥३५॥ स्यात्तथा पुनर्व्य-
वधिः॥३६॥ गात्राणां स्तब्धं श्रुते कार्यं नुद्योगः॥३७॥ हासो शक्तौ शक्तौ स्तुतिविरहस्यात्तथा प्रयत्नेन॥ सक्तौ
वैर्विन्ध्यासः निद्रानिरतिस्तथाचैव॥३८॥ उपलभ्यास्यचमा विरचयेद्गमनं महाजनो देवात्॥ अस्य क-
थाविनिहस्य च गमयेत्तथा न्यया कालं॥३९॥ परिचर्यामनुकीर्तनमेतद्गमनं व्यलीकयोस्तद्वत्॥ चेटिक-
यामथ नानिचमर्मकथायास्तदीयायाः॥४०॥ परिवर्जयेच्च दर्शनमस्मिन्नभ्यागते तथा गेहे॥ कुर्यादयाच-
न मंते मोक्षं च यत्नेन॥४१॥ कल्पः परिग्रहे खलु दत्तककथितोऽत्र सादरं ज्ञेयः॥ इत्यनुसंगविशगौ-
कार्यैश्चास्यानुसारेण॥४२॥ गम्यः परीक्ष्य कार्यः कृत्वा बहुधा नुरंजनं रचयेत्॥ अर्थादानमथः किल वै शि-
क्यंते तथा मोक्षः॥४३॥ नात्यर्थं सहगम्यैः कल्पेनानेन संगता भावति॥ अर्थाहरणं कुरुते स्थित्वा वैश्यामन-
स्यस्य॥४४॥ श्रीवीरभद्रहृतिना शास्त्रेऽसमवायशासनानुसृते॥ वैशिकनाम्न्यधिकरणे प्रथितो ध्यायः
त्रुतीयोसौ॥४५॥ ॥ अथ यतते ध्यायेत्सौ षष्ठचतुर्थेति कष्टयदुभावः॥ यस्यासति वधूरी तक्षकदष्टप्रिये-
वास्ति॥४६॥ निस्त्वं ह्यप्रहते त्यक्तुं चेदिच्छतीह सा प्रगुणा॥ पूर्वसंगतिभाजी संधिं कुर्यात्स्त्रियत्नेन॥४७॥ अवति

निस्सारतया त्यक्तो यदि वा स्याद्यः कदर्यलाभेन ॥ परया संधाने सौ भवति न योगस्तथा द्यायाः ॥ ९ ॥

तत्कार्यं च स्यादनुरागी वित्ततस्तथाभ्यधिकः ॥ संधेर्हस्यादस्या स्यादेवं कार्यलाभो स्याः ॥ ३ ॥ स्वयमपसृत्य
परत्र स्थितिमानय निर्मितस्य कापसृतिः ॥ एवं स्थूलद्वयेपि स्वयमपसारी भवेदाद्यः ॥ ४ ॥ निष्कासिता
पसारी स्थूलयुगले स्यात्तथा द्वितीयो सौ ॥ स्वयमपसारी पूर्वनिष्कासित निस्सारो ग्रेन्यः ॥ ५ ॥ स्वयमपसृ-
त्य परत्र स्थितिमानुक्तस्तथा चतुर्थो सौ ॥ निस्सारितापसारी युगले सेवस्थितो न्यस्यात् ॥ ६ ॥ संतर्का एते
स्युः कार्यवशाच्चेत्तुनः प्रविष्टाः स्युः ॥ तत्राद्यो संधेर्गुणनिरपेक्षोदयोर्ज्ञेयः ॥ ७ ॥ स्थिरमतिशालिनि सं-
धिं धनलाभाय द्वितीयके कुर्यात् ॥ समयान्यादरतोये निस्सरणादर्थदो भूयात् ॥ ८ ॥ आदावधिकप्रदत्तां प्रति
संधाय स्यात्तृतीयके संधिः ॥ स्वयमापसृत्य स्थिमात्रतर्कयितव्यश्चतुर्थस्यात् ॥ ९ ॥ तत्र विशेषादशीदिष्ट्या
स षतारसौरागात् ॥ बहुदा स्यति बहुविधमिह तर्केष्वेव स्मृतः प्रथमः ॥ १० ॥ दृष्ट्या तस्यो दोषा गुणवा-
ल्यं विलोक्य मध्येषः ॥ गुणदर्शी च सुदा स्यति तर्केष्वेव द्वितीयस्यात् ॥ ११ ॥ बालो नैकदृगयमिहरज-
नीरागो मि संधिमुख्यो सौ ॥ यत्किंचिकारी वाज्ञात्वेवं संध्यां सेधीव ॥ १२ ॥ निस्सारित स्वयं यः परतो य

य

स्यात्स्वयंतथा निसृतः॥ तर्कयितव्यः नोपि हितर्कस्तत्र प्रदर्श्यते॥ १४॥ अनुरागदागसहिबहुदास्य
 तिमद्गुणैः स्फुरंहेषः॥ भावितहृदयोन्यस्यांरमतेमद्याविकोतायां॥ १५॥ निष्कासितोमयायंपूर्वमपां
 गै नलां व्ययितुमां॥ निर्यातयितुं पततं साहसवैरानुबंधं॥ १६॥ अभियोगदाहृतमिहचसुधावि
 श्वास्यसाथसौनेतुं॥ निर्वेष्टुं वापततेभेदेवावर्तमानेन॥ १७॥ एतेविहसंधेयोयस्याकल्याणहस्व-
 यंबुध्या॥ कर्ताऽकल्याणस्यतुसंधेयोनैववामाभिः॥ १८॥ आनेयएषपत्नीयेन्यत्रस्यास्वयंतथासि
 तिमान्॥ निष्कासितोमयासौपूर्वमलीकार्थतां प्रासः॥ १९॥ अन्यांप्रायोयत्तादानेयोसौमयाधुनेत्ये
 ह॥ भेदंयास्यत्येषहि संभाषणमाव्यमतोहि॥ २०॥ दर्शविघातं यदिवाकुर्मामेतस्यवर्तमानस्य॥ अ
 र्थागमकालोस्यहिजाताच्छानेऽस्यसंरुद्धिः॥ २१॥ लब्धावारश्चायंदारवियुक्तस्तथास्वतंत्रश्च॥
 अन्येनप्रतिबध्यःपित्राभ्रात्रावियुक्तोवा॥ २२॥ संधिं हवाद्यमुनानायकमन्यंधनैर्युतंबहुभिः॥
 अन्योपायैस्वशंखवसेसंप्राप्ययिष्यामि॥ २३॥ मानक्षतिर्यथामेतस्यामेनंविकारयिष्यामि॥-

एतन्मित्रानुगतागमुनावाभेदयिष्यामि॥२४॥यदिवाचलचित्तशालाचवमेनंसमानयिष्यामि॥
अभिसंधायइत्याद्याअनयनेतस्यमंतव्याः॥२५॥दौशशीलपंतन्मातुःकथयेयुस्तस्यपीठमर्दाद्याः॥
निष्कासनस्यहेतुंपूर्वरुत्तरागोपिच॥२६॥विवशानिष्कामापिचतक्रुत्यावर्तमानसंसर्गः॥इतिचवदेयुःकु
रुतेकुशलासंधानमोधातुं॥२७॥तस्यास्माभिज्ञानैरेनंप्रत्याशयेयुरनुरागैः॥रचितोपकारयुक्तंचावि
ज्ञानंभवेदत्र॥२८॥इत्थंनिर्णीताइहसुकरोपायाविशीर्णसंधाने॥विद्वाभिधातशीर्णप्रतिभटदारोपग-
तिना॥२९॥पूर्वोपूर्वविधिकःश्रेयान्विज्ञातशीलरागतात्॥भवतिहससूपचारोयस्मादिसाहुराचार्याः
॥३०॥दुष्करसंधिःपूर्वोनिर्धनइतिनार्थदस्तथातादृक्॥अन्यादशस्तु रक्तोभवतिसुखेनेति केप्या
हुः॥३१॥पुरुषप्रवृत्तिस्तंत्ररागरागौप्रतीतिकेप्याहुः॥तेषामुत्तुर्ध्वप्रतिपूर्वपरज्ञानमालंस्यात्॥३२॥
गम्यदन्यमिद्याअन्येभ्योवाभवेतथागम्या॥अभिधातस्थितिशालिनि संधानेनेतिसिद्धास्तः॥३३॥
संसर्गदन्यस्यहिभीतो नैवेक्षतेव्यवहारीकानि॥दूतांतरानुयातेनुद्याकुशलोयस्यात्तथापुरुषः॥३४॥

संसृष्टा यदि तेन स्यादेवाचारवारवामाक्षी॥ संसृष्टः पूर्वकिल काले रिह वंचनीय स्यात्॥३५॥ अतिसक्तः पुरु-
षो यदि भयतो बहु देयदानशील स्यात्॥ स्तुतिरत्रासक्ते स्यात्साक्ते कार्यस्तथाभिभवः॥३६॥ एवं च मानाहानिः सक्तं
नेव त्यजेत्तथा चैव॥ यदि शक्तश्च वसी स्यात्स्योक्त्या प्राप्नुयादन्यं॥३७॥ अर्धमुपादाया स्मासक्तस्यैवानुरंजनं-
कुर्यात्॥ आयतिदृष्टिरिहा दोषद्वितीया च लाले च॥३८॥ सौहोर्दच विरचये संधानं साविशीर्णपुंसो हि॥ इत्थं रचि-
तो यत्ताद्विधिरिह शीर्णस्य संधाने॥३९॥ श्रीवीरभद्रद्वितीया शब्देऽ समबाणशसना नुसृते॥ वैशिकनाभूम्य
धिकरणे सार्थो रचितश्चतुर्थो सौ॥४०॥ षष्ठाधिकरणपंचममध्यायं साधुसार्धकीदृश्या॥ वास्यायनानुरागा-
द्यततेश्रीवीरभद्रो सौ॥४१॥ बाहुल्ये गम्याना बहुधनलाभे तथा तेभ्यः स्यात्॥ नैकस्मिन्तस्यास्तु चिरुचितार्थो
सदृचिश्चे स्यात्॥४२॥ देशं कालं च स्थितिमतगुणगणमात्मन्यवेक्ष्य सौभाग्यं॥ अन्याभ्योतिशयादिवरात्रौ-
संवर्तयेदर्थं॥४३॥ गम्येदूताः प्रेष्यास्तत्प्रतिबद्धास्तथा स्वयंप्रेष्याः॥ एकत्रापि च गच्छेत्लाभातिशये विहा-
यान्या॥४४॥ कल्पान्परिग्रहे क्यनुकुर्यादथ यौगपद्येतु॥ उभयोर्लाभे तु ल्मे विनिगमनं वांछितद्रव्यं॥४५॥

इत्येके आचार्या भवति हिरण्यं विशिष्टं मन्येभ्यः ॥ वा ॥ अस्यायन इति कथयति तन्मूलं सर्वमूलं ॥ ५८ ॥ अप्र
 त्यादेयतया यदि च भवेन्न चैव सा जात्यं ॥ तत्र विशेषो ज्ञेयो व्यक्ति हतस्वर्ण रूप्यादौ ॥ ५९ ॥ यदि च न तत्र विशेषो
 जाति हतो व्यक्ति संभवो वापि ॥ मित्रा निपाति गुणतस्तत्र विशेषो थवा प्रीतेः ॥ ६० ॥ भवति विशिष्टो रागी त्यागि-
 न इति केचिदाहुराचार्याः ॥ लुब्धो रागी त्यजति हि न तु दाता निर्ममो द्रव्ये ॥ ६१ ॥ तस्मान्नैव विशेषो वास्यायन संम-
 तस्ततो ज्ञेयः ॥ अथ नाध्यनि निविशे चोमत इह सर्वस्य संमत्या ॥ ६२ ॥ त्यागि प्रयोजन हतोः श्रेयानयनो मते तु
 केषांचित् ॥ एतस्य तु नयतो सौ हत हृत्य स्तावता भूयान् ॥ ६३ ॥ त्यागीति पूर्वदानं नैव विचारेषु निर्ममः स्मरति ॥
 आत्ययिकं हृतः स्व लु तत्र विशेषो मुनेरस्य ॥ ६४ ॥ त्यागी श्रेयान्पतितः कैश्चिर्विबुधैः हतज्ञतो लोके ॥ तत्र त्या-
 गी दृष्ट्या देवं पूर्वश्रमादर्शी ॥ ६५ ॥ स्मरति तु पूर्वविरचितं यः स्यात्कुत विज्ञता परिख्याताः ॥ आयति तोत्र विशेष-
 स्तस्माद्वास्यायनः प्राह ॥ ६६ ॥ अर्थागमस्तु मुख्यो मित्रोक्तेरेव नैव केषांचित् ॥ अर्थागमस्तु सुलभा भोननु
 मि वं के नैवैता श ॥ ६७ ॥ अनिपातिनो विशेषं तत्र च वास्यायनो मुनिः प्राह ॥ अनुनीय मित्रमत्र च तादृगिहा

र्थस्तुसंग्राह्यः॥१६॥ अर्थागमोनमुख्योऽनर्थप्रतिघाततोमुनेर्दृष्टः॥ अर्थःपरिमितभावोतादृगनर्थस्सरुदा-
पि॥१७॥ ज्ञेयस्तत्रविशेषो गुरुलाघवतस्तथाद्वयोरनयोः॥ संशयनिश्चययोःतेनविशेषःपरिच्छिन्नः॥१८॥ देव-
कुलारामादेःकरणंयानंतथापरद्वारा॥ लघ्व्ययसहिष्णुपुरतोवस्वादानंचधर्माय॥१९॥ उत्तमगणिकानमिह
लाभातिशयोयमादराकृत्यितः॥ रूपाजीवानामथलाभातिशयंप्रवक्ष्यामः॥२०॥ सर्वंगालंकारःकरणंरुचिरंत-
थागृहप्रभृतेः॥ भांडैर्बहुलद्रव्यैस्तद्वत्परिचाकैश्चैव॥२१॥ उज्ज्वलपरिखटवंगेहेस्वथवक्तिवुंभयसीनां॥ नित्यं
शुक्लंवासोयोगस्तौगंधिकाद्येन॥२२॥ अत्रमपक्षुधमुक्तंस्वल्पस्वर्गोत्रभूषणोपचयः॥ इत्थंलाभातिशयो-
ज्ञातव्यस्सर्ववैश्यानां॥२३॥ लाभानैवतुनियतावैषम्याद्देवाकालरागादेः॥ कासामपीहतासांवास्यायन-
भाषितेनैतत्॥२४॥ अत्रवरणार्थंसक्तंचाप्यन्यतस्तथाहर्तुं॥ हंतुंलाभंतस्याःस्वच्छलवृध्यादिकर्तुंवा॥२५॥
हंतुमनर्थंस्वस्यचसक्तस्यान्यस्यचापिदोषार्थं॥ उपकारास्मृतिशीलायदिवैरंसमाश्रित्य॥२६॥ इत्थंस-
मंगलबुद्धिर्धनमल्पंसाधुसोररिदुर्यात्॥ नधनंगृहीयादपितेनानर्थप्रतीघाते॥२७॥ एवमेवमन्यनिरता

६८

६८

स्मामहमेववाव्रजेत्यरतः॥ धननाशोऽस्य भवेद्दुःखपित्रादिवीरसमागच्छेत्॥ २८॥ भविताः स्वानभ्रंशः चलचित्तस्य
 स्य चिंतयित्वैवं॥ गृहीयात्वरितं वसुवस्वादानैकनिष्ठासा॥ २९॥ दृष्ट्वाधिकं गतधरायेयेवाराजादिवश्यसर्वा
 र्थाः॥ दुरादेव विसर्ज्य स्तसंगे कायतिस्तासां॥ ३०॥ अर्थान्ते धिक्वांगमनागमनप्रयुक्तमर्थादौ॥ बहुदानं स्व-
 ल्पेपि चैसप्रेम्यां तान्यथा गच्छेज्ज॥ ३१॥ श्रीवीरभद्रहृतिनाशास्त्रेऽसमवायशसनानुसृतै॥ वैदिकनाम्न
 धिक्करणे सार्थो भूतै चैपंचमो ध्यायः॥ ३२॥ षष्ठाधिकरणषष्ठं कर्तुं समुद्यमं करतै॥ श्रीवीरभद्रसुहृत्तीर्षुग
 रिष्ठो विद्विष्टेषु॥ १॥ अनुबध्नं त्यज्यार्थाचरिताः काप्यनर्थसंदर्शं॥ निपुणैरनुसंधेया अनुबंधास्संशयास्ते
 षां॥ २॥ दौबल्यात्ते बुद्धेरतिरागात्तदशां तथा मानात्॥ अतिदंभादतिहर्षादार्जयतस्तंततश्च विश्वासा
 त्॥ ३॥ अतिशेषादतिशयितात्तथा प्रसादान्मदेद्रवाश्चैव॥ साहसतोदैवादपि भवति यदस्त्रावशोऽन
 र्घः॥ ४॥ तेषां फलं निशामय निष्फलतास्या कृतव्ययस्यापि॥ पातनकेशानखे दौ स्याद्वै कलमंतथांग-
 स्य॥ ५॥ आयतिभंगोऽधस्य च भवति निरुत्तिर्भविष्यतस्तद्वत्॥ आर्तस्य च निस्सरणं पारुष्यं गम्य
 नाशश्च॥ ६॥ आदित एव निरुत्तिः कर्तव्यैकामनर्थजातानां॥ एवं विविच्य बोधादुचितापेक्षार्धभूयि

हे ॥७॥ अर्थो विर्मः कामः कथितो सावर्धवर्गभेदस्तु ॥ देवा धर्मान् नानाहुरन्त्यं स्पृशेयं स्तु ॥ ८ ॥ एकस्मि-
न्क्रियमाणे स्यादनुबंधः परस्य सिद्धिस्तु ॥ संदिग्धे फललाभे स्यादथवानेति संदेहः ॥ ९ ॥ शुद्धसंकीर्णः स्व-
तुभूयादेवो धवैव जात स्यात् ॥ एकस्मिन् क्रियमाणे सुगमोत्तौ द्विधा योगः ॥ १० ॥ उत्तौ तु समं ताह्वा स्त्रे-
योगस्समंततः कथितः ॥ एवमुदाहृतिः खलु कार्याग्रं धक्रमेणैव ॥ ११ ॥ अर्थत्रिवर्गोक्तस्तदिपरीतो भ-
वेदनर्थस्तु ॥ यस्य शुभस्य प्राप्तौ ग्रहणीयसंधना प्राप्तिः ॥ १२ ॥ प्रार्थनमन्येवां स्यान्नम चागमाय-
तितद् ॥ कामागमानुसारकथितोर्थोर्थाबंधोसौ ॥ १३ ॥ यत्र च केवललाभः स्यादर्थस्याभिगमनतस्त-
त्र ॥ अधोगतानुबंधः सोयं कथितो विचारेण ॥ १४ ॥ अन्यार्थग्रहणे खलु लीलापलोः परिश्रयो यत्र ॥
आतस्याधविनिस्तृतिरभिगमनं लोकनिन्द्यादेः ॥ १५ ॥ अपतिमंगकदेवौ नर्थो नार्थाचिबंधवस्तु कथितः ॥
स्वेन व्यपेतगमने फलदेन धोर्धसंबंधः ॥ १६ ॥ स्वेन व्ययेन गमनेऽफलदेन धोर्धसंगसंहीनः ॥ स्वेन
व्ययेन गमनेऽफलदेन धोर्धस्त्वेन संबंधः ॥ १७ ॥ एवमिहार्थयोगौ ज्ञेयः कामेन चैव धर्मेण ॥ काम

स्य काम योगः धर्मस्यार्थि धर्माज्ञेयाः ॥१७॥ परितोषितो विदद्याद्य दिवानेत्यर्थसंशयः कथितः ॥ अर्थं
 परित्यजं त्या धर्मे सौमं धर्मसंदेहः ॥१९॥ अर्थमभीष्टं दृष्ट्वा क्षुद्रे कामस्य कामसंदेहः ॥ क्षुद्रो नर्थं कुर्याद्य
 विवानेत्यत्र संदेहः ॥२०॥ त्यक्तो सौपंचरं मायां तेनात्र पातकोत्पत्तिः ॥ भूयादथ वानेति हि संदेहस्य
 दधर्मस्य ॥२१॥ रागा विवक्षयार्थं दृष्ट्वा द्वेषो तु संशयो द्वेषे ॥ इति कथिता संदेहाः शुद्धाः कामानुसारेण
 ॥२२॥ अथ संकीर्णविरोधानुसंदेहे प्रकाशितान्ब्रूमः ॥ अर्थो नर्थो वा वास्यादित्यादिसंशयस्तादृक् ॥२३॥
 अर्थः पराभिगमने संहर्षशोकते तथा सक्तान् ॥ यत्रासौ कथितोर्धो विज्ञैरुभयत्र निश्चित्य ॥२४॥ स्वैनव्य
 येन गमने भरतस्तत्ताज्यवित्तनाशः स्यात् ॥ एष उभयतो नर्थः कथितः शास्त्रानुसारेण ॥२५॥ परतस्त-
 ताज्यैवं यदि भूयादर्थलाभसंदेहः ॥ एष उभयतः कथितः संदेहोर्थे विचारेण ॥२६॥ व्ययवति पराभिगम
 ने जातविरोधस्तथा पुमान्पूर्वः ॥ को वा स्यादपकारी न वेति संदेह एकस्तु ॥२७॥ सक्तोपि स्वप्रवृत्तिं प्रत्यादा
 स्यति न वेति वाच्यं स्यात् ॥ एवो नर्थ उभयतः संदेहश्चास्य दृष्ट्या स्यात् ॥२८॥ निजदासिकैरुपयतो यो
 गा एवं पुरा विनिर्णीताः ॥ अथ बाधवीय दृष्ट्या योगानुभयवक्ष्यामः ॥२९॥ अभिगमने परतोर्थः स

कानर्थस्तुसंगमानुदये॥अर्थउभयतःकथितःप्रथितोसौकामशास्त्रेषु॥३०॥अभिगमनेनव्ययभू-
मानभिगमनेनर्थसंक्रमश्चमहान्॥एषउभयतो नर्थःकथितःप्रथितश्चतत्रैव॥३१॥अभिगमनानभि-
गमनेयत्रस्वीकृत्यपूर्वतःपरतः॥स्यादर्थसंशयिःस्यादभयत्रनात्रसंदेहः॥३२॥प्रत्यादस्यतिपूर्वःपरग-
मनेवातथानवेत्येवं॥परतोगमनेनर्थसंदेहात्तादृशोनर्थः॥३३॥प्रचुरानर्थःपरतःपरतस्यादर्थसंशय-
प्रभवः॥अर्थःपरतो नर्थःसंदिग्धस्यात्तथापरतः॥३४॥परतो नर्थःप्रचुरःपरतो नर्थस्य संशयःप्रचु-
रः॥परतो नर्थःप्रचुरस्यात्परतो र्थस्याथ संदेहः॥३५॥संदेहःकचिदर्थेकापितथानर्थसंशयोभवति
इत्येवंकथिताच्चड्योगःसांकर्यतोमुनिना॥३६॥रीत्यानयैवकामेतद्वार्थेर्मवचारजानीयात्॥योगानु-
भयत्रासौपरिशीलितकामशास्त्रार्थः॥३७॥एतेषुयत्रभूयान्नार्थोनर्थस्यवाधिकाहानिः॥तत्रविमृ-
श्यनहायैःकुर्यादेवांप्रयोगंहि॥३८॥संभूयचयामेकागच्छेत्तेषापरिग्रहो गोष्ठा॥ताचैवांसानंदंकुर्याद-
र्थःकचित्यंगे॥३९॥सुवसंतादिषुपूर्णयोऽमुंकुर्यान्मनोरथंमेघ॥तांयास्यतिमुक्तिमात्रादेःकारयेदेनां

॥४०॥ संहर्षमथ च जातिंगमनं कार्यणिरक्षयेत्तेषां ॥ यासंमथितस्तेषां भवति हि गोष्ठीवशीभावं ॥४१॥ एक-
 त्वार्थमनर्थस्सर्वत्र स्यादधान्यधाभावः ॥ अथवानर्थः परितो धय तोर्थ स्यादधार्थेन ॥४२॥ एवं योज्या अ-
 र्थेऽनर्थे संशीतयोः यथा पूर्वं ॥ एषां कीर्णतुंधर्मे कामे च सर्वतो योगः ॥४३॥ वास्यायनस्य चरितं परिशीलय-
 तां प्रयत्नजातेन ॥ श्रीवीरभद्रवृत्तिना कथिता अर्थानुबंधानाः ॥४४॥ परिचारकाचकुलरास्वैरिण्यथ-
 कुंभदासिकाचनदीरूपा जीवागणिका त्रिलपक्षदाद्याद्यं कितो वेश्याः ॥४५॥ सर्वासांतु सहायागम्यावा-
 स्यार्जितानुरुप्येण ॥ अनुरंजनादिरुक्तो यश्चानर्थानुबंधांतः ॥४६॥ धत्यर्थस्तु पुंसां सोयेन च नार्थस्तथा-
 चरत्यर्थाः ॥ रागस्यार्थप्राधान्याद्योषियोगस्ततः कथितः ॥४७॥ नार्यो नागरिका अपि तद्वदिहार्थेन ताश्च
 लोकेन ॥ रागः पूर्वकथितो वेश्यायोगस्तु तत्सरतः ॥४८॥ श्रीवीरभद्रवृत्तिना शास्त्रेऽसमवायशासनानु-
 सूते ॥ वैशिकनाम्नधिकरणेष्वष्टोध्यायः कृतः स्तंगः ॥४९॥ ॥ ऐपनिषदिकं सत्पममधिकरणं कामशा-
 स्त्रसर्वस्वं ॥ व्याख्यातिविश्वविदितो विमलयशा वीरभद्रारव्यः ॥१॥ अत्राध्यायं दितयं सुभगं करणं

तथावशीकरणं॥योगवृद्ध्याः कथिताः प्रथमाध्यायेतदीयेतु॥२॥क्षतरागस्यानयनंरुद्धोविधयोविच
त्रयोगश्च॥ऐपनिषदिद्वितीयेअर्थावाह्यायनेनोक्तः॥३॥अध्यायार्थविभागंरुद्धंवीरभद्रभूपालः॥
ऐपनिषदिकप्रथमंप्रथितार्थयनुतःकुरुते॥४॥व्याख्यातंस्मरसूत्रंविदिमिरथोक्तैस्तथाप्यमिप्रेतान्॥
अप्राप्नुवन्निहार्थानौपनिषदिकेयतोभूयात्॥५॥त्यागगुणौवयसासहरूपंसुभगंकरंस्मृतंशास्त्रे॥एतस
हजंप्रोक्तंप्रत्येकंकामशास्त्रेषु॥६॥नालीसकुष्ठसगरैःसुभगंकरणंहिलेपनंभवति॥एतैरेवसुपिष्टैर्वति
लिष्टाक्षतैर्न॥७॥साधितमंजनमुक्तंसुभगंकरणंद्वितीयमत्रैव॥उत्पलपत्रकुरंदैःसारिवपाचाधशो
धध्या॥८॥सहदेवयाचसिद्धंतैलंतादग्विधःस्मृतोऽभ्यंगः॥मालाश्रितेनयुक्ताःसुभगवंप्रापयंत्याशु
॥९॥पद्मोत्पलमथशोषितमिहयुक्तंनागकेसरैश्शुचैः॥चूर्णमधुघृतयोगादवलीढंतादशंभवति॥१०॥
तानिचगरतमालैर्बतालीसैश्चैवचारुयुक्तानि॥अनुलिप्यहेमघटितकमक्षितरक्षोर्मयूरस्य॥११॥
दक्षिणहस्तेघृतमिहसुभगंकरणंपरंमतंलोके॥विद्यातंत्राविद्यायोगादिहयोवनेरुचिरं॥१२॥मासंसं

वसरमथपरतस्संधारयेदिमामुचितं॥महाबालामथतोलालसभूतेषुगम्येषु॥७॥योस्सास्संहर्षदिहब-
 हुवसुदद्यातदीयतांतस्याः॥कुर्यादितीहकथितःसौभाग्येवर्धनोपायः॥१४॥गणिकायैवनदर्यादुहितुः
 शीलादिचारुनवीक्ष्य॥एतद्धनैर्नदेयांकथयतास्त्रापयेद्देवं॥१५॥साखलुमातुरविदितानागरिकाणां
 सुतैर्महाधनिभिः॥प्रीत्यतिशयंविदध्यादृष्टिर्गंधर्वशालादौ॥१६॥तावदातुस्तस्यतुसार्पाण्येग्राहयेत्त-
 तस्तस्याः॥ब्रूयात्तावदल्गभेस्वीयंवस्वप्यतः॥१७॥प्रखुन्नंवातैस्सहसंयोगंस्वयमजानतीभूत्वा॥स्व-
 पितृपक्षात्साधर्म्येषुप्रकाशनंकुर्यात्॥१८॥मोचितकन्याभावांमनसिजसूत्रग्रहात्तथाकुशलां॥अ-
 भ्यासिकेचयोगेनिपुणांकन्यांस्वकीयेषु॥१९॥सरव्यावादास्यावासुभगमेनामवास्तुजंलेताः॥इत्युप-
 चाराःकथिताःकेचिन्नास्यानुसारेण॥२०॥पाणिग्रहणविधातुर्वेश्याकन्यास्तुवसरंवश्याः॥पुध्वंतस्मि-
 स्माकालाकथितःकिलकामचारोस्याः॥२१॥तस्मिन्नप्यथकालेयस्यांराजांवसौहिसाक्षेपः॥तस्या-
 मन्यान्हीवायायादिलेवशास्त्रार्थः॥२२॥इतिवेश्यापाणिग्रहमाहससौभाग्यवर्धनंवीरः॥एतेनया

ख्याताकन्यारंगोपजीवस्य॥२३॥उपकुर्यादेवांयः सातिशयंचारुतौर्यकत्रितये॥तस्मैदद्यादेनांयस्याद्रंगो
पजीवीतु॥२४॥सुभगंकरणान्येवंपाणिग्रहणानिपण्यकन्यानां॥उक्त्वा राजकुमारः संप्रतियततेशीभावे॥२५
कनकणमरिचानांमाक्षिकमिश्रेणचानुपूर्णं॥लिसध्वजस्यपुंसः संसर्गस्यादृशीकरणं॥२६॥नातोद्रां
तरलानिहिमृतनिर्माल्यंकलापिनामस्त्रि॥संचूर्णितमवचूर्णनविधिनानारीवशीकरणं॥२७॥मंडलक्य
शूर्णेमधुसक्तंस्वयंप्रमीतायाः॥स्नानादिहसामलकंकथितंपरमंवशीकरणं॥२८॥वज्रस्नुह्याःस्वंडेदृष्टा
स्वलुचारुगंडकस्याथ॥चूर्णेर्गंधकशिलयोरभ्यक्तंसप्तहस्तु॥२९॥संशोष्यचूर्णयित्वा मधुनालिसध्व
जस्यसंयोगः॥विकोसौसत्याअपिशस्त्रेपरमोवशीकारः॥३०॥द्वहैतेचचधूमरात्रौतद्धोमसंगसंघंनं॥
सौवर्णचंद्रमसंदर्शयतिस्फुटंशास्त्रे॥३१॥वानरपुरीषमिश्रैरतेयैमिवकिरेदसौकन्यां॥नान्यस्तामि
हलभतेयत्नशतेनापिसंयुक्तः॥३२॥स्वंडान्यथचवचायाःलिसान्याम्रोद्भवैःशुभैलैः॥उक्तीर्यसिंश
पायाःस्वंधेसंख्यापयेदधतं॥३३॥उक्तीर्यपंचवृक्षंतनुशकलानीहंखदिरसारस्य॥स्नानंतेवामासौ

अचक्षते नुलेपनमेतस्वलुदेवकाह्वनान्मेह॥ एवचपरमः प्रोक्तः शास्त्रउपायो वशीकरणे॥ ३४॥ उक्तीयं
 पंचदशं तनुशकालानीह स्वदिरसारस्य॥ स्थाप्यंते वामासादये तद्रूधभांजिस्थुः॥ ३५॥ अनुलेपन
 मिदमुक्तं शास्त्रे गंधर्वकांतनाम्नेह॥ अचक्षते च परमं वशकरां कामशास्त्रज्ञाः॥ ३६॥ सहकारतैलमि-
 श्राः तगरविमिश्राः प्रियंगवश्चैव॥ उक्तीयं नागकेसरमयनविनिहतास्ततोपहेताः॥ ३७॥ अनुलेपन
 मिदमुक्तं कवशकरां नागकांतनाम्नेह॥ समशौलांजनसहितं पुण्यं वशदं च चक्षुष्यं॥ ३८॥ उष्ट्रस्यास्थि
 रसेन च भावित दधं हि भृंगराजस्य॥ उष्ट्राख्यांजनिकास्यामृतगैहस्त्र्यादसौर्दहं॥ ३९॥ एतन्नाख्यांत
 भासये नोरगाणि नामस्थं॥ अंजनमिधुमुदीरितमिदमिह वशदं वीरभद्रेण॥ ४०॥ यानं सशर्करस्य
 येवस्तोरगसिध्यमु स्य॥ उक्तो वृषस्योगो वास्यायनकामशास्त्रेषु॥ ४१॥ क्षीरेण च सहपानमवति
 विदार्य स्तथात्मगुत्पायाः॥ तादृक् क्षीरिकाया सहपानं क्षीरस्य चैतादृक्॥ ४२॥ पयसा शर्करेण हि शं
 गारककसेरुचारुमधुकानि॥ पिष्टानि साधु हृत्वा सहितानि क्षीरकाकोलप॥ ४३॥ मंदानिलेन पक्वा घृ

तमधेयावदर्थभोजेस्य॥भवतिसमर्थःपुरुषोऽनंताभिःस्त्रीभिरासगे॥४५॥अंडरसैश्चटकानानिस्तु
वतिलभाववर्नविधायेह॥गोधूममावचूर्णेनिजगुलायाःफलचैव॥४५॥शृंगारकंकसेरुक्षीरेणाज्ये
नचेदमर्धतया॥पायसमेतैःपक्वंभुंक्ताष्टवद्रवेतस्त्रीषु॥४६॥क्षीरेणैवविदार्याःमोरध्वार्थोपिपालः
बीजानां॥पानेस्त्रीषुबहुविधंपुरुषस्सामर्थ्यमाप्नोति॥४७॥निजगुलयाविदार्याशर्करयाचाथसर्वि
वामधुना॥गोधूमचूर्णरिचितांभुक्तास्यालोहिकांशस्तः॥४८॥चरकरसैस्संसिध्वांतंतंडुलतःपाय
संविनिर्वर्त्य॥मधुनाज्येनचभुक्तंसूतेसंभोगसामर्थ्यं॥४९॥मध्वाज्यशर्कराणामधुकस्याथद्विकं
द्विकंहिफलं॥कषैरामधुरसायाःपयसःप्रस्थेनचैवेह॥५०॥अमृतमिदंहिषडंगंमेध्यंरुष्यंप्रयुक्तं
मायुष्यं॥युक्तरसंचानिगदितंवाह्यायनवीरभद्राभ्यां॥५१॥छागघृतंगोक्षीरंकलकंमधुकस्यचैववि
प्लव्याः॥पक्वंसहचकवायैर्गुद्राभीरुश्चदंष्ट्राणां॥५२॥पुष्पारंभेप्राशनमन्वहमेतस्यरुष्यमा
युष्यं॥मेध्ययुक्तरसननुकथितंश्रीवीरभद्रेण॥५३॥क्षुराश्रीपर्णीफलमथचसभीरुःतथाश्वा
दंष्ट्राख्यां॥आप्रवृत्तिनीउपक्ताकथितोनीरश्चतुर्भागः॥५४॥पुष्पारंभणमस्यप्राशनमुक्तंदिने

दिने प्रातः॥ मेध्यं युक्तरसं न नुरुष्यं चैवाथ चायुष्यं॥ ५५॥ यवचूर्णं समभागं युक्तं चूर्णैस्तथा श्वदंष्ट्रयाः॥
 पूषलिकामश्रीयादुध्यायेदन्वहं प्रातः॥ ५६॥ यवचूर्णं समभागं युक्तं चूर्णैस्तथा श्वदंष्ट्रयाः॥ एतन्मे-
 ध्यमुदाहृतमायुष्यं रूष्यमथ च युक्तरसं॥ श्रीवीरभद्रवर्तिनानानाशास्त्राणि संवीक्ष्य॥ ५७॥
 आयुर्वेदाद्देहादित्यातं शरव्यतासवाकोभ्यः॥ योग एते ज्ञेया प्रीते प्रीतिप्रदानित्यं॥ ५८॥ अशुचिद्र-
 युतानि ह जीवाद्यानक्षमास्तथानैव॥ संदिग्धानुपपुंज्याद्देहक्षौण्यं प्रदंश्चैव॥ ५९॥ ब्राह्मणसुहृ-
 दभिनंदितमिह शिष्टैर्षद्यनंदितेनैव॥ मंगलयश्च भवेद्यत्तद्वोक्तव्यं सुखेशक्तं॥ ६०॥ श्रीवीरभद्रव-
 र्तिनाशास्त्रेऽसमवायाशासनानुष्ठुते॥ औपनिषदाधिकरणे प्रथमोऽध्यायः कृतस्तस्यार्थः॥ ६१॥
 औपनिषदद्वितीयोऽर्द्धयिताद्वैतचारितद्वैतः॥ श्रीवीरभद्रनामा कामागमनिर्णयेतनुते॥ १॥ योजरंज-
 यितुमशक्तो भवति हि चंडस्फुरस्मरावेगात्॥ संतनुयात्तु योगानुक्तान्याख्यायनेनेह॥ २॥ करम-
 र्दनमारचयेत्संवाधस्येह पूर्वं मादरतः॥ रत्नारंभं कुर्यादस्यारसलाभकालेषु॥ ३॥ आंतार्तयोरथा

पिचचंडे वेगे तथा च वयसोपि ॥ आख्यातमौ परिष्कमानयुने न हरा मे गस्य ॥ ४ ॥ अथ वा यद्रव्याणि
हियोज्या न्यत्रेति काममार्गज्ञाः ॥ तानि च वृष्यतया न तु कर्मसहिष्णुनि गदितानि ॥ ५ ॥ हे मरजतकाला
यसदशनगवलताप्रसाध्यानि ॥ आपुससीसमयानि च मृदुशान्तानि हेनाम्राहुः ॥ ६ ॥ एतद्धिवा भ्रवीयाः वा-
स्यायनसंभते तु तस्मात्प्राप्तम् ॥ ध्वजमानंतरयुक्तं बिंदुभिरधिकैः कठोरतं ॥ ७ ॥ एते द्वे संधारीत्रिप्रभृति स्या-
वुचू उक्कं क्रमतः ॥ ललिकामे कामिहवा व्यसनैरावेष्टितां कुर्यात् ॥ ८ ॥ कथितो यमेकचू उः कंचुकमथ जा-
लकस्वनूपाख्यं ॥ खुरयुग्मकखुरंध्रः खूलोप्यथ कर्कशः कथितः ॥ ९ ॥ चुकोरुषणगुडिकया युक्तो म-
नेन योषितः कथ्यां ॥ नालकमलाचुकस्य च तैलाद्यैर्भाषितो वेणुः ॥ १० ॥ अपविध्ययोगनिचया इत्या-
द्याशास्त्रवृष्टितस्तुलभाः ॥ अपविध्या व्यवहारा व्यथनं नुदाक्षिणात्पानां ॥ ११ ॥ व्यधनस्तौ तु विनाशः
संभावित इति नोदितस्तथा स्पष्टः ॥ श्रीवास्यायनमुनिना तद्वस्त्रीवीरभद्रेण ॥ १२ ॥ हयगंधाशौवालेर्बृह-
तीफलसचरकंदसंघालैः ॥ माहिषनवनीतेन च नीलद्विषकर्ववज्ररसैः ॥ १३ ॥ एकैकेन तु मर्दनमिहव

र्धनं विनिर्दिष्टं ॥ एतैरेव कषायैः पक्वे तैले तुषणमास्यं ॥ १४ ॥ बृहती फलरस सहितं बीजं त्रपुसस्य दाडिम
 स्यापि ॥ अपि हस्तकर्णकेदः पक्वो मृध्मग्निना तैले ॥ १५ ॥ परिमर्दनपरिवेको रुधिकरौ द्वौ विकल्मतः
 कथितौ ॥ अवबुध्यो नेत्याद्याना त्रेभ्यो वर्धने योगान् ॥ १६ ॥ स्वर्कटककृतपूर्यैः पूर्णवालां गलाजरा मि
 श्रैः ॥ वानरपुरीष सहितैः कीर्णनैः वान्यकामा स्यात् ॥ १७ ॥ सोमलताधवनुत्तीर्णं गोलोहोपजीविका
 यैव ॥ चूर्णैरतेषां मिह सह च तथा व्यामिधात स्यात् ॥ १८ ॥ जंबूफलसारसतो नियमिनाथ तदनं रचि
 तं ॥ अनुलिते संबाधोगमनाद्रागे विमर्द स्यात् ॥ १९ ॥ चूर्णितगोपालिकया बहुयादिकया थर्जिर्वि
 काचूर्णैः ॥ माहिषतक्रविमिश्रैरचितलमानक्रियायास्तु ॥ २० ॥ नीपापूतककुसुमैर्जंबूकुसुमैरथा
 पिसंयुतं ॥ अनुलेपनं प्रतनुते दौर्भाग्यं तसंजनश्चैव ॥ २१ ॥ आदरहतः प्रलेपः फलतः किल साधु
 को किलाक्षस्य ॥ हस्तिन्यास्तं तनुते संहतिमिह चैकरात्रं हि ॥ २२ ॥ सर्वपसुगंधयोगान् पद्योन्म
 लकंदचारुचूर्णानि ॥ पिष्टानि सह च मधुना लेपे मृग्यविशालं तु ॥ २३ ॥ आमलकानि शुभानि तु

॥ बहुपदिकांचतगरंकुष्ठं हरिनालमथत्रिलीचैव ॥ एतद्भक्षितवर्हिणः स्पृशति पुरीवेण लिप्तस्तु ॥ ३२ ॥

भावनमासान् लज्जाफलतः॥ सोमार्कयोश्च दुग्धैस्नुहुयात्क्षीरैस्तथानिपुणं॥ २४॥ द्वेतीकरणमिदं स्यात्
हेशानां साधुभाषितं मुनिभिः॥ प्रसापनयनमधोक्तं कथयामास्तन्मतेनैव॥ २५॥ यदयत्तिका कुरुजयो बीजै
र्मूलैश्च सूक्ष्मपर्णानां॥ गिरिकर्णपाचैवं स्नानं तादृग्विनिर्दिष्टं॥ २६॥ अभ्यंगः कृष्णीकृतिरेतैरेवैह पक्वतस्तै
स्तैः॥ क्रमतः प्रस्थानयाका कथितं शास्त्रानुसारेण॥ २७॥ श्वेतायाश्च चमुष्कं स्वेदोयविसातं च स्यात्॥ अ
लक्तकस्य योगादस्य श्वेतो धरो भवति॥ २८॥ प्रस्थानयननिदानंतस्य च मदयंतिकादिपूर्वोक्तं॥ बहुपादिका
च कुष्ठतगरं सुरदारुताली च॥ २९॥ एतैरुपलिप्तो यो वंशः स्याद्द्वज्रकंदकैश्चैव॥ ब्राह्मश्रवणादस्य हिवश्या
स्यान्नात्र संदेहः॥ ३०॥ दुतूरकफलमुक्तादध्यं वहरासहानिदोन्मादैः॥ प्रस्थानयनं प्रोक्तं मुक्ताज्जीर्णाक्षि
डादस्य॥ ३१॥ हस्तोपद्वस्तुनतदृश्यं भवतीति चित्रयोगज्ञाः॥ क्षीराकृतहृदं स्यादीदनत्रुणभस्मतेला
भ्यां॥ ३२॥ अभयाप्रातः कयोरथ पिष्टाश्रवणप्रियंगुकाभिश्च॥ लिप्तमिह लोहभांडं ताम्रं स्यान्नात्र संदे
हः॥ ३३॥ श्रवणप्रियंगुतैलैर्निमोकस्याप्यपहवस्त्रस्य॥ वर्त्यादीपासयत्तिकाष्ठं सर्पाकृतिं परितः॥ ३४॥

गेक्षीरस्य च पानं श्वेतायाः श्वेतजीववत्सायाः ॥ आयुष्यं च यशस्य तद्वद्विप्रा वः एमुस्ताः ॥ ३६ ॥
 श्रीवीरभद्रकृतया वास्यायनसूत्रतत्संक्षेपया ॥ अवगतकामविचारो भवतु जनो निदितादिरतः
 ॥ ३७ ॥ काममिवास्मात्प्रसयमर्थं धर्मतथाखिललोकं ॥ बुध्वा कुरुते यथा विगीताश्च पुराणेषु
 ॥ ३८ ॥ श्रीवास्यायनमुनिरपि चक्रे यद्वं ह्यन्यथा स्मृतं ॥ तदधीत्य कामशास्त्रं ये दुर्गमं ते शिष्टाः
 ॥ ३९ ॥ वेदेषु नाभिचारानां गमविद्या सुकाममार्गाः ॥ तद्वदिहापि विगीता अर्थाः रेचिन्मदोष
 य ॥ ४० ॥ विदिताखिलतत्त्वा अपि सुनयानैवेह निदिता चरणाः ॥ पशवस्त्वेनियतविषया दोषस्त
 स्मान्न शास्यस्य ॥ ४१ ॥ इत्यवधाय निबन्धानवलोक्या सौ स्मरामे निपुणं ॥ अकृतस्फुटतत्त्वानि
 हि वास्यायनकामसूत्राणि ॥ ४२ ॥ श्रीरामचंद्रनंदनवीरश्रीवीरभद्रदेवेन ॥ एकार्यमतिनानिर्णीतः
 कामसूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ यः कर्णति वसुदिने पार्थति समरोत्सवावदानेषु ॥ धर्मधर्मजरूपेन कुलति
 ह देवतिज्ञाने ॥ ४४ ॥ शरदिंदुर्विवंगं गमरहरसदृशं च कीर्तिचंद्रेण ॥ हरफालानलविषमप्रता

७८

पतापेन तेनेह ॥४५॥ ससाधिकरणमेतत्तद्वद्विंशतिमितस्फुरध्यायं ॥ वास्यायनकृतशास्त्रं व्या
नं व्यातं वीरभद्रेण ॥४६॥ दृष्ट्वैतदस्फुल्लं तथान्यपि सूत्राणीह कामशास्त्रस्य ॥ बुधवारचयतधीरो
लीलाश्चैतोन्यवोनुमताः ॥४७॥ धावन्मुमिरभिलक्ष्मीः शंभोर्वामांगमविजायावत् ॥ तावदसौ
स्मरकुतुकं ग्रंथः प्रख्यापयन्नस्तु ॥४८॥ हरलोचनहरलोचनरसशशिविश्रुते समये ॥ फाल्गु
णशुक्लप्रतिपदि पूर्णग्रंथः स्मरः स्मेरः ॥४९॥ श्रीवीरभद्रकृतिनाशास्त्रेऽसमवायाशासनानुस
ते ॥ औपनिषदाधिकरणे चरमो ध्यायः कृतः स्सांगः ॥५०॥ ॥ कंदर्पचूडामणिनामग्रंथस्समा
प्तः ॥ श्रीसीतारामपरब्रह्मणे नमः ॥ श्रीकासीविश्वेश्वराय नमः ॥ पूर्णकालमैरकायनमः ॥५१॥

न. ४४४५

महाराज महाराज
महाराज महाराज
महाराज महाराज

महाराज महाराज
महाराज महाराज

महाराज महाराज

००३५

५/५

००३५